

RIINA REINVELT

INGERI ELUD JA LOOD
KULTUURIANALÜÜTILINE
ELULOOUURIMUS

STUDIA ETHNOLOGICA TARTUENSIA 5
Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool

RIINA REINVELT

INGERI ELUD JA LOOD

**KULTUURIANALÜÜTILINE
ELULOOUURIMUS**

**TARTU
2002**

Tartu Ülikooli
Etnoloogia õppetooli väljaanne
Ülikooli 18
50090 Tartu

Kujundus ja küljendus: Tanel Mazur
Trükk: OÜ Tartu Ülikooli Kirjastus

Esikaanel: Ingerisoomede tüdruk (Hakaja küla, 1929. aasta)
Foto: ERM Fk 2786:13

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

ISSN 1406–4324
ISBN 9985–4–0260–X

© Riina Reinvelt ja Tartu Ülikool, 2003

Sisukord

Sissejuhatus	5
Ingerimaa: ajaloolisest ja etnilisest kujunemisest, senisest uurimisloost	8
Uurimuse eesmärk ja teoreetiline lähtekoht	13
Uurimuse allikad ja uurija osa nende kujunemisel	14
Elud ja lood – allikad ja meetodid	20
Mis on elulugu	20
Elulood ja teadus	22
Minu lugu ja rahva lugu	25
Elulugu ja aeg	27
Eluloo rääkija ja kuulaja	30
Kriitika	32
Ingerisoomlaste elulugude sõlmteemad	36
Sõda... ..	40
... ja nälg	44
Vainikkala piiripunkt, kinninaelutatud rongiüksed... ..	47
...ja härjarakendid	53
24 tundi... ..	56
...ja nagu kotipoisid.....	60
Eluloota aastad ehk kohanemine uue olukorraga	63
Eesti annab tööd ja leiba	67
Abielu ja lapsed	79
Soome keele asendumine asjakohasemaga.....	88
Religioon	92
Ingerimaa lõplik kaotamine	96
Identiteet ja sotsiaalne keskkond	100
Ingeri identiteedi ja kultuuri taasavastamine	105
Me oleme ingerisoomlased!?	109
Ingerisoomlaste seltside tegevus	114
Taaskohtumine Ingerimaaga	121
Soome – kas pääs isade maale või heaoluühiskonda?	124

Kodakondsus ja Eesti riik	128
Tänane ingerisoomlane	133
Lugudes elav Ingerimaa	137
Materiaalne ajalootus	140
Soomlaste maa ja tsaari võim	147
Jõukad külad ja hea elu.....	152
Ilus helevalge	156
Kokkuvõte	160
Summary. Ingrian lives and stories.	
Cultural-analytic study of life-stories	167
Ingria: a bird's eye view of historical and ethnic development	168
Life story as a reflection?	169
War and deportation – the key topics of Ingrian life stories	171
Life in Soviet Estonia – forty unimportant years	177
Independent Estonia – Ingrian life stories again	180
Ingria survives in tales	185
Kasutatud allikad ja kirjandus	188
Allikad	188
Kirjandus	188
Perioodika	196
Lühendid	196
Värvitahvlid	197

Sissejuhatus

Siin on minul mitu korda öeldud, me ei taha, et võõras rahvas siin on, me tahame ainult omaette olla. Ja mis mina sellega võin teha, kui mina olen ka teie vahel. Kui te veel mäletate sida suurta soda, teie mäletate sida meie suurt kannatusta... te sida ei tea. Sida ei tea keegi, ainult meie ise. Ja meil peab olema rahul, kus me saame rahu olla (naine, s 1911).

Ajakirjanduses ilmub aegajalt rahuolematuid artikleid muulaste hoiakute ja suhtumise kohta, kuid enamasti vaadeldakse neid lahtikistuna ajaloolisest kontekstist ja ei tunta huvi nende mineviku ning asjaolude vastu, mis neid Eestisse tõi. Me ei tea midagi nende ees seisnud valikutest ja otsustest, mida neil on tulnud teha või sellest, milliste lootuste ja ootustega nad oma elu on elanud. Kui me tahame tundma õppida neid võimalusi, mis asuvad meie enese ja kaasinimeste mälus, peame me üritama süüvida inimeste mõtetesse ja tegudesse, mis on mõjutatud hoopis teiste tegurite poolt võrreldes meie eneste poolt kogetutega.

Ingerisoomlased on üks Eestis elavaid vähemusrahvusi (Katus 1999:405). Ingerisoomlased on Eestis elanud alates 1920. aastast, mil Tartu rahuleping paigutas piiri Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel nii, et osa Lääne-Ingerist jäi Eesti territooriumi koosseisu. Eesti Vabariigi Narva tagust ala hakati nimetama Eesti-Ingeriks. Seal oli umbes 13 ingerlaste ja soomlaste enamuse või suure osatähtsusega küla. 1934. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis 1088 soomlast (Eesti arvudes 1937:12). Eesti Vabariigi viljeldav haridus- ja majanduspoliitika andis vähemusrahvustele küllaltki suure tegevusvabaduse ja eelduse kultuurautonomiseks ja individuaalseks eneserealiseerimiseks.

*Joonis 1. Eesti-Vene piir Eesti-Ingeris 1920-1940. Foto: Sarap, Triefeldt.
ERM Fk 1116:13*

Antud uurimuses tuleb aga juttu peamiselt Lääne- ja Kesk-Ingerist (vähesel määral ka Põhja-Ingerist) pärit põgenikest, kes asusid Eestisse pärast Teist maailmasõda. Vanemad inimesed enamasti mäletavad, kuidas nn ingerlased¹ sõja järel Eesti küladesse ilmusid ja taludes tööd ning elamispaika otsisid. Paljude eestlaste klassikaaslaste hulgas on olnud mõni Hämäläinen, Rittari või Virolainen, kuid enamasti ei ole nad ei oma välimuse ega keeleoskuse tõttu eestlastest erinenud, mistõttu ei ole nende päritolusse eriti süvenetud. Eestis oli ja on palju omapäraste perekonnanimega inimesi ja kes jõudis nende kõigi päritolu vastu huvi tunda? Ja pealegi veel selliste vastu, kes näisid eestlastena ja olid omaks võtnud eestlastele omase olemis- ja mõtteviisi.

Poliitiliste põhjuste ning repressioonide hirmu tõttu on ingerisoomlased kuni 1980. aastate lõpuni oma lugu varjanud nii järel-

¹ Eesti entsüklopeedia andmetel on ingerlased Ingerimaa läänemeresoome rahvastik (vadjalased, isurid, soomlased) (ENE 1988:625). Rahva kõnepruugis tähendavad ingerlased eelkõige just Ingerimaalt pärinevaid soomlasi, kuna vadjalaste ja isuritega ei ole eestlastel 20. sajandi teisel poolel eriti kokkupuuteid olnud. Antud uurimuses kasutatakse terminit "ingerlased" juhul, kui viidatavas kirjanduses ei ole võimalik aru saada, millist rahvast täpselt mõeldakse.

Joonis 2. Viru-Ingeri ühine laulupidu Narva-Jõesuus 05.08.1923. Ingerlaste esinemine. Foto: Peerna, Selleke. ERM Fk 1524:3

tulevate põlvete kui ka teisest rahvusest naabrite ja töökaaslaste eest. Kui Eestis algas nn laulev revolutsioon, mis viis ühiskondlike ja poliitiliste muutusteni, hakkasid ka ingerisoomlased tasapisi pead tõstma. Ajakirjanduses ilmus mitmeid artikleid selliste pealkirjadega nagu “Ingerlaste lugu” (Looming 1988, nr 3), “Ingeri ärkab Eestis” (Edasi 16.02.1989), “Kus oled, ingeri rahvas?” (Rahva Hääl 06.08.1989), “Mis juhtus ingerlastega?” (Edasi 25.04.1990), “Kodumaata rahva mälestusi” (Edasi 08.09.1990), “Ingerisoomlased Eestis” (Postimees 17.07.1991), “Nimi reedab” (Eesti Ekspress 31.05.1996). Ühest küljest tõid need artiklid avalikkuse ette ja teadvustasid Eesti ühiskonnale ingerisoomlaste saatuse, teisest küljest oli neil artiklitel ka ingerisoomlaste eneste jaoks äratuslik funktsioon. Paljudele ingerisoomlaste päritolu inimestele oli see esimeseks võimaluseks oma rahva minevikust lugeda ning kogeda, et sama saatuse kandjaid on hoopiski rohkem kui ainult iseenda perekond, suguvõsa ja tuttavad.

Ingerimaa: ajaloolisest ja etnilisest kujunemisest, senisest uurimisloost

Kus asub Ingerimaa ja kes on ingerisoomlased? Ingerimaa all mõistetakse Soome lahe lõunapoolset rannikuala Narva ja Peterburi vahel. See on umbes 150 km pikkuse rannajoonega suhteliselt madal maa. Ajalooliselt aga ulatuvad Ingerimaa piirid Narva jõelt Laadogani, kaasa arvatud alad mõlemal pool Neevat (Uibopuu 1984:143-144) (vt Ingerimaa kaart, värvitahvel I).

Ingeri esialgsed asukad olid läänemeresoome keeli kõnelevad vadjalased ja isurid. Vadjalasi on esmakordselt mainitud Novgorodi kroonikas 1069. aastal ja isureid 12. sajandil paavsti bullas, milles lisaks vadjalastele mainitakse ka Ingria "paganaid", kellele ei tohi relvi müüa (Uibopuu 1984:147). Pärast vadjalaste üha kiirenevat sulandumist ida-slaavlaste hulka moodustasid 16.-17. sajandil suurema osa endise Vadjamaa elanikest juba isurid (Kurs 1990a:1487). 16. sajandil algas õigeusu laialdane levik Ingerisse ja hilisemal ajal ongi venelastega ühine usutunnistus etendanud vadjalaste ja isurite venestumises kõige olulisemat rolli, sest just sellest lähtuvalt pidasid nad ennast venelasteks, kuigi nii mõnedki neist ei osanud sõnagi vene keelt (Moor, Moora 1964:205).

1617. aastal Venemaa ja Rootsi vahel sõlmitud Stolbovo rahu- lepingu järgi läks Ingerimaa Rootsi riigi koosseisu. Rootslaste püüe piirkonna õigeusklikke elanikke luterlasteks muuta viis nende massilise väljarändamiseni. Neid migrante asendasid luterlikud soomlased, keda rootslased julgustasid sellesse regiooni elama asumata (Matley 1979:2). Ümberasujad pärinesid peamiselt kahest Soome piirkonnast – Äyräpää ja Savo kihelkonnast.

Pärast Põhjasõda läks Ingerimaa Venemaa koosseisu, mistõttu soomekeelne elanikkond lõigati emamaast ära ja peaaegu olematuks muutus ka luterlike soomlaste juurdevool. Alustati Peterburi ehitamist, mis tõi piirkonda juurde venelasi, kes asusid vähesel määral elama ka soomlaste poolt asustatud küladesse. Vene võimu alla kuulumisega ei kaasnenud muutusi igapäevases elus. Endiselt oli võimalus jätkata luteriusule tuginevat vaimukultuuri ja korraldada soomekeelset kooliharidust (Kurs 1989:6). Kuna luteri kirik püüdis tõsta oma liikmete kirjaoskust, hakati 19. sajandi alguses Peterburis trükkima soomekeelset kirjandust, 1863. aastal

avati Kolppana õpetajate seminar, hakati rajama laulukoore ja seltse (Kurs 1995: 29). Kolppana seminari asutamine oli soome keele positsioonile Ingerimaal olulise tähtsusega, sest pärast esimeste õpetajate kooli lõpetamist hakati rajama rahvakoole (Nevalainen 1992b:235) ja 1918. aastal leidis Ingerimaal rohkem kui 300 kooli (Mustonen 1931: 17). 1899. aastal toimus esimene üldlaulupidu Skuoritsa-Puutostis, kus esmakordselt esitati ka Mooses Putro kirjutatud Ingeri hümn (Konsen 1990:4). Laulupidudel oli ilme keele- ja rahvuspoliitiline tagapõhi (Nevalainen 1992b: 235).

Kõigi sõdade ja halduslike ümberkorralduste tõttu oli Ingerimaa rahvuslik kooslus üsna kirju. Lisaks juba eelpool mainitud vadjalastele, isuritele, savokatele, äyrämöistele ja venelastele elasid seal ka eestlased, kes olid Ingerimaale rännanud pärast pärisorjuse kaotamist 1861. aastal, ja sakslased, keda oli Venemaale toodud kohalikele uusi põllumajandusmeetodeid õpetama. Kuni 1860. aastateni oli üheks etnilist segunemist ärahoidvaks teguriks pärisorjus, kuna ilma mõisniku loata oli abiellumine ja kolimine võimatu ning mõisnikud ei soosinud tööjõu liikumist (Hakamies 1992:199-203). Esimene detailne informatsioon Ingerimaa soomlaste arvukuse ja paiknemise kohta pärineb 19. sajandi keskpaigast, mil Vene geograaf ja etnoloog Peter von Köppen avaldas Peterburi kubermangu etnograafilise kaardi koos statistiliste tabelitega. Eraldi olid ära toodud äyrämöised (29 243) ja savokad (43 080) (Matley 1979:3). Hiljem hakkasid äyrämöised savokatega kokku sulama,

Joonis 3. Peterburi kubermangu soomlased (äyrämöised ja savokad) Huhn, Winkelmann. ERM K 4736. Vt värvitahvel II

võttes neilt üle nii keelelisi kui ka rõivastumist puudutavaid mõjutusi (Sihvo 1992b:194). 1897. aasta Venemaa rahvaloendus paigutab mõlemad grupid juba ühise nimetuse “soomlased” alla. Üleliiduline rahvaloendus 1926. aastal on tänaseni üks põhjalikumaid avaldatud allikaid Venemaa rahvuskoosseisu kohta. Rahvuskuuluvus määrati sellel loendusel nii keele kui ka enesemääramise järgi (Sarv 1993:15). Sellel rahvaloendusel saadi “Leningradi soomlaste” üldarvuks 114 831 inimest. Umbes paarsada paiknes ümberkaudsetes kubermangudes, kuid enamus elas kontsentreeritult oma koduterritooriumil. 97,7% ingerisoomlastest rääkis esimese keelena soome keelt (Matley 1979:7).

1928. aastal alustati kollektiviseerimist ja talude sundlikvideerimist. 1928.-1936. aastal küüditati 40 000-50 000 inimest, kes kuulutati kulakuteks või poliitiliselt ebausaldatavateks (Anepaio 1999b:438). Repressioonide haripunktiks kujunesid aastad 1936 ja 1937, mil likvideeriti soomekeelsed koolid, väljaanded, raadio-saated ja Ingeri luteriusu kirikud. Kirikute sulgemine oli rahvale eriti raske, kuna luteri kirikul oli rahvale suur mõju – kirik toimis nii rahva valgustajana kui ka mitmesuguste tegevuste keskpunktina (Gröndahl 1997:16).

1941. aasta juunis kuulutas Saksamaa Nõukogude Liidule sõja ja septembris algas Leningradi piiramine. Kesk-Ingeri alad jäid rohkem kui kaheks aastaks Leningradi piiramise sõjatandriks ja jalgu totaalsele sõjale (Nevalainen 1992b:267). Soome ja Saksamaa vahel sõlmitud kokkuleppe alusel siirdati 1943.-1944. aastal 62 848 ingerisoomlast läbi Eestis asuvate Klooga ja Paldiski laagrite Soome (Nevalainen 1992b:274) ja 3000 jäi tööle Eesti taludesse (Kurs 1990a:1493).

Soome ja Nõukogude Liidu vahel 1944. aastal sõlmitud vaerahukokkuleppe järgi kohustus Soome tagasi saatma kõik Nõukogude Liidu kodanikud. Nõukogude Liit omalt poolt tegi agaralt propagandat, lubades abi hävinud kodude taastamisel. Aastavahetusel 1944-1945 pöördus Vainikkala piiripunkti kaudu tagasi 55 773 Ingeri põgenikku (Tuuli 1988:307), kes kõik küüditati Kesk-Venemaale. Mõne aasta jooksul põgenes suurem osa ingerisoomlastest Eestisse või Karjalasse, kuid Eestisse tulnute täpsemat arvu on raske määrata, sest 1947.-1950. aastal saadeti osa neist uuesti Eestist välja. Esimene Nõukogude Liidu sõjajärgne

rahvaloendus toimus 1959. aastal, mille järgi elas Eestis 16 699 soomlast (Kurs 1990a:1494).

Alates 19. sajandi keskpaigast on Ingerimaa ja ingerisoomlased olnud folkloristide ja etnoloogide huviorbiidis. Rahvaluule kogumine algas Ingerimaal 1847. aastal. 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses korraldasid Soome folkloristid hulgaliselt ekspeditsioone peamiselt rahvaluule kogumiseks ja suurem osa kogutud materjalist on publitseeritud teoses "Suomen Kansan Vanhat Runot" (Gröndahl 1997:20). Esimese maailmasõja ja Oktoobrirevolutsiooni järel suleti Venemaa piirid välismaa uurijatele ja kuni Teise maailmasõjani jätkati kogumistööd Eesti-Ingeris, kus samal perioodil toimusid ka esimesed Eesti uurijate ekspeditsioonid. Kogumistöö peamiseks eesmärgiks oli rahvaluule erinevate variantide kogumine, kuid välitööde päevikutest võib ka rahva eluolu kohta märkmeid leida (Toivonen, Malinen, Lehtonen 1995: 183). Pärast Teist maailmasõda muutus olukord veelgi raskemaks ja Soome uurijad pidid piirduma materjali kogumisega Soome jäänud või Rootsi põgenenud ingerisoomlastelt. Ingerimaale hakkasid Soome folkloristid ja etnoloogid taas pääsema alles alates 1980. aastate keskpaigast.

Alates 1960. aastatest on Eesti etnoloogid, folkloristid ja keeleteadlased küllaltki aktiivselt tegelenud soome-ugri rahvaste uurimisega, kuid enamasti huvituti kaugematest ja rohkem eksootilistest hõimurahvastest. Eesti Kirjandusmuuseum on mõningal määral lindistanud Eestis elavate ingerisoomlaste materjale alates 1970. aastate lõpust. 1980. aastate lõpul toimusid Eesti Rahva Muuseumi välitööd Lääne-Ingeris Soikkala ja Kurgola poolsaarel. Ekspeditsioonide juhiks oli Mare Piho ning uuritavateks gruppideks olid isurid ja ingerisoomlased (Anepaio 1999a:157).

Plahvatuslik huvi kasv ingerisoomlaste vastu toimus nii Soomes kui Eestis 1990. aastate alguses. 1991. aastal ilmus Soome Kirjandusseltsi väljaandena ning Pekka Nevalaineni ja Hannes Sihvo toimetatuna koguteos "Inkeri: historia, kansa, kulttuuri". Tegemist on põhjaliku ülevaatega Ingerimaa ajaloost, etnilisest ja kultuurilisest kujunemisest. Põhirõhk on asetatud Ingerimaa soomekeelsele elanikkonnale. Teose väärtust tõstab ka rikkaliku nii erakogust kui Soome erinevatest arhiividest pärineva fotomaterjali avaldamine.

Joonis 4. ERM-i teadur Mare Piho ja Hakaja küla soomlannad 1989. aasta ekspeditsiooni ajal. Foto: H.Duglas. ERM Fk 2311:559

Eestis hakkas 1980. aastate lõpus aktiivselt ingerisoomlasi uurima inimgeograaf Ott Kurs, kes on avaldanud mitmeid artikleid Ingerimaa ajaloo, kultuuriloo, ingerisoomlaste saatuse ning arvukuse kohta (1989, 1990a, 1990b, 1995). Antud kirjutiste peamiseks väärtuseks võib lugeda suure hulga faktilise materjali ning statistika äratoomist, kuid kindlasti ka ühiskonna teadvustamist ingerisoomlaste olemasolust. 1996. aastal kirjutas Tartu Ülikooli ajaloo osakonna üliõpilane Tony Ahlqvist seminaritöö “Ingerisoomlaste assimileerumine Eesti ühiskonda pärast Teist maailmasõda”, kus ta lisaks varem trükitud materjalidele analüüsis ka inimeste mälestusi.

1993. aastal alustati Soome-Vene-Eesti uurimisprojekti, mille eesmärgiks oli uurida ingerisoomlaste diasporaad nii Soomes, Eestis kui ka Venemaal. Soomepoolseks keskuseks sai Turu ülikool ning sealsed etnoloogid, folkloristid ja vastavate alade üliõpilased teostasid välitöid Tartus, Turus ja Peterburi ümbruskonnas. Eestipoolse esindajana liitus projektiga Terje Anepaio (Eesti Teaduste Akadeemia), kes kogus materjali Kirde-Eesti ingerisoomlaste kohta. Täna on Markku Teinonen ja Timo J.

Virtaneneni toimetamisel sarjas *Studia Fennica Ethnologica* (nr 5) ilmunud artiklite kogumik "Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region" (Helsinki, 1999), milles on avaldatud ka Terje Anepaio artikkel "The Land Next To Ingria. Ingrian Finns In North-East Estonia After World War II". Ka käesolev raamat on teatavas mõttes valminud selle projekti mõjutustel.

Uurimuse eesmärk ja teoreetiline lähtekoht

Enne sõda alanud repressioonide ning sõja ja sõjajärgse küüditamise tagajärjel oli Ingerimaa soome päritolu elanikest praktiliselt tühjaks tehtud. Nõukogude Liidus elas küll hulgaliselt ingerisoomlasi, kuid nad olid mööda riiki laiali pillatud.

Käesolev uurimus keskendub Eestis elavatele ja valdavalt eestikeelsetele ingerisoomlastele. Eesmärgiks on läbi eluloolise prisma uurida 20. sajandi teisel poolel ingerisoomlase kultuuris toimunud muutusi. Keskset vaadeldavad teemad on sõda ja küüditamine, mis viivad kodumaast ilmajäämiseni, sellele järgnenud kohanemine Eestis, mille käigus loobuti harjumuspärasest ning võeti omaks Eesti ja nõukogude ühiskonnas kehtivad normid. Seejärel analüüsitakse ingerisoomlaste rahvusliku ärkamise keskseid teemasid 1980. aastate lõpus ning lõpuks küsitakse, milline on tänaste Eestis elavate ingerisoomlaste Ingerimaa ja kust ammutatakse Ingerimaad puudutav teadmine ja ettekujutus? Olgu veel kord rõhutatud, et kõik loetletud teemad ja küsimused analüüsitakse ja vastatakse elulooliste allikate valguses, st informandid on vähemal või rohkemal määral neist rääkinud.

Analüüs lähtub Skandinaavia kultuurianalüüsi meetodist, kus kesksel kohal on küsimus, mis on kultuuris olemuslik ja millised on valdavad kultuuriilmingud. Skandinaavia etnoloogid on viimastel aastakümnetel süstemaatiliselt tegelenud kultuurimustrite ja -protsesside analüüsiga. Jälgitakse nn kultuuri põhiteemasid – kultuuri organiseerivaid printsiipe ja taksonoomiaid, mida rakendatakse erinevate nähtuste hindamisel. Silmas peetakse eelkõige seda, millised on teemadevahelised seosed ja milline on kultuuri-tervik (Skandinaavia kultuurianalüüs 1999:7-11). Kultuur ei ole mingi iseenesest eksisteeriv müütiline jõud. Inimesed loovad ja ehitavad seda, st inimesed ei ole ainult traditsioonikandjad, vaid

ka kultuuriehitajad, kes saavad pidevalt uusi kogemusi, mille mõjul nad kultuuri muudavad ja ümber kujundavad ning see protsess on seotud ühiskonna struktuuriga ja ühiskonnas toimuvate arengutega. Olulised ei ole mitte ainult tänapäevased kultuuri fenomenid, vaid ka nende tekkimine, muutumine ja püsimine, st analüüsis on oluline nii diakrooniline kui ka sünkrooniline perspektiiv. Rootsi etnoloog Orvar Löfgren viitab oma artiklis “Kultuuri anatoomiast” ohtudele, mida toob kaasa kultuuri käsitlemine vabalt heljuva süsteemina, millel puuduvad sidemed ajalooliselt konkreetse sotsiaalse ja majandusliku reaalsusega (1999:19). Kuna käesoleva uurimuse eesmärgiks on kirjeldada muutusi ja protsesse, ei saa ka ingerisoomlasi vaadelda ainult täna, siin ja praegu, vaid tuleb ajas tagasi minna. Tänu oma olemusele on elulood üheks selliseks allikatüübiks, mis annavad edasi alates Teisest maailmasõjast ingerisoomi kultuuris ja ühiskonnas toimunud muutusi ning loovad kultuuriuurijale võimaluse saavutada ajaline perspektiiv.

Uurimuse allikad ja uurija osa nende kujunemisel

Etnoloogid eelistavad inimeste tegevust mõista narratiivide kaudu (Frykman 1999:76), sest paraku ei ole alati võimalik uuritavat ise kogeda ei ajalises ega ruumilises mõttes. Minul ei ole võimalik elada ingerisoomlasena 20. sajandi Nõukogude Liidus, mistõttu peangi ma oma uurimuse rajama nende narratiividele, kellel selline elukogemus olemas on. Elulood on üheks võimalikuks meetodiliseks vahendiks, mis võimaldavad valgustada seoseid ja olusid, mille kohta muid allikaid ei leidu. Ka elulugusid võib kirja panna tehtud tööde ja saavutatu loeteluna või kronoloogiliselt järjestatud sündmuste reana, kuid need ei reeda meile inimese olemust. Enamasti paneb inimene eluloolistesse mälestustesse ka oma hinge, andes juhtunule alati mingi selgituse.

Antud uurimuse aluseks on eluloolised intervjuud² ja Eesti

² Välitööd toimusid kahes etapis: kolmkümmend kaks intervjuud 1996.-1997. ja kolmteist intervjuud 1999. aastal, kokku seega nelikümmend viis intervjuud. Intervjuude pikkus kõikus poolest tunnist kuni nelja tunnini, kolmkümmend kuus jutustajat olid naised ja üheksa mehed. Vanim informant oli sündinud 1909. aastal ja noorim 1976. aastal. Informantide valikul oli kaks olulist kriteeriumi: nende etniline kuuluvus – ingerisoomlane ja sündimine

Kirjandusmuuseumisse saadetud kirjalikud elulood³. Eluloo siuks on loo autori enese kirjutamis/jutustamishetke eelne elukäik ja tavaliselt on loo raskuskese asetatud eksistentsiaalsetele küsimustele. Kindlasti on see nii kirjalike elulugude puhul, sest siis on autor tundnud sisemist vajadust oma loo kirja panemiseks ja on enne kirjutama hakkamist oma mõtetega mõnda aega olnud eelneva elu juures ja läbi mõelnud, miks üks või teine asi just nii on läinud. Intervjuude puhul on olukord natuke teistsugune. Enamus informante ei olnud eelnevalt ette hoiatatud ja seetõttu pidid nad oma elust rääkima ettevalmistamata, spontaanselt. Kuid iga inimene mõtleb aegajalt oma elu ja tegude üle järele ning seetõttu ei puudunud intervjuudest ka elus ettetulnud sündmusi, kogemusi, elamusi ja tehtud valikuid analüüsivad ja hindavad lõigud. Ingerisoomlaste elulugudele on iseloomulik, et nad ei koosne ainult minategelase isiklikust elust. Lugudes sisaldub rohkelt informatsiooni elust ühe kindla grupi liikmena, antud juhul siis ingerisoomlaste etnilises koosluses. Eriti kirjalike elulugude puhul on

enne Teist maailmasõda, st Ingerimaal, mis võimaldas neil mäletada elu enne sõda, selle ajal ja pärast seda, st nad on isiklikult kogenud ingerisoomse kultuuri suuri muutusi. Vaid kaheksa 45-st informandist on sündinud hilisemal ajal (valdavalt vahetult pärast sõda), kuid intervjuud nendega on tehtud nende aktiivse positsiooni tõttu ingerisoomse seltsiliikumises. Intervjuueritavate isikute leidmiseks pöördusin ingerisoomlaste seltside poole Tartus, Võrus ja Narvas, lisaks kasutasin nn lumepallimeetodit, saades eelnevate informantidelt uusi nimesid ja aadresse. Kuna enamus informante olid ingerisoomlaste seltside liikmed, on tegemist inimestega, kes seltsiga liitudes olid deklareerinud oma ingerisoomse päritolu. Kuigi seltsidesse kuulub ka nooremaid inimesi, ei soovitatud kunagi nende poole pöörduda, tuues põhjuseks, et nendel puudub isiklik Ingerimaad puudutav kogemus.

³ Kirjalikud elulood on saanud vastusena üleskutsele, mis ilmus Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolise arhiivi nõusolekul maakonnalehtedes ja Eesti-Ingeri Liidu ajalehes 1998. aasta jaanuaris. Vastusena sellele üleskutsele laekus üksteist elulugu, millest kuus on kirjutatud eesti, kaks soome ja kolm vene keeles. Nii lugude pikkus kui ka kirjutajate vanus on küllaltki varieeruv. Pikkus ulatub neljast käsikirjalisest leheküljest kahekümne kuue masin kirjas leheküljeni, kirjutajate sünniaastad jäävad aastate 1923-1941 vahele, kuus autorit on naised ja viis mehed.

valdavaks tendentsiks soov edasi anda ühe põlvkonna ja ingerisoomlaste kui grupi kogemust.

Informantide ja eriti just intervjuueeritute hulgas paistab silma meeste suhteliselt tagasihoidlik esindatus. Samasugust tendentsi märgivad ingerisoomlasi intervjuueerides ka Eesti etnoloog Terje Anepaio (1999a) ja Soome folklorist Anniki Kaivola-Bregenhøj (1999). Üheks põhjuseks on meeste suhteliselt lühem eluiga, kuid ka Teise maailmasõja eel ja ajal toimunud kaotused. Nii seltsides kui intervjuude käigus nimetati alati potentsiaalsete rääkijatena naisi, mitte mehi. Meeste kohta kõlas tavaliselt vastus, et kõik on juba surnud.

Ingerisoomlaste lugusid võib nimetada “lihtsate ja tavaliste” inimeste lugudeks. “Lihtsad ja tavalised” tähistab siinkohal nende majanduslikku ja ühiskondlikku positsiooni nii enne sõda Ingerimaal kui ka pärast sõda Eestis. Ingerimaa vaimne ja majanduslik eliit hävitati 1920.-30. aastate repressioonidega, mil vangistati, mõrvati või küüditati jõukad talupojad, kooli- ja kirikuõpetajad. Alles jäid väiketalunikud, kellest said peagi kolhoosnikud või tehaste ja vabrikute töölised, kelle koolitee piirdus sageli vaid mõne aastaga külakoolis. Peale sõda ja küüditamist põgenesid nad Eestisse, kus nende enamik jätkas tööd põllumajanduses või tööstuses.

Viimase kümne aasta jooksul on etnoloogilise materjali kogumine muutunud. Vanem rahvateadus tugines suures osas sellistele ülestähendustele ja küsitluslehtede vastustele, mis olid tugevalt juhitud uurija huvist. Heiki Pärdi ütleb selle kohta: “... etnoloogid teadsid, mida küsida ja “rahvas” teadis, mida vastata. Kõike, mis jäi “ainekanonist” väljapoole – paratamatult jäi sinna valdav enamus elust/kultuurist – seda ei jäädvustatud (1995:70). Hetkel loetakse parimaks etnoloogiliseks intervjuuks mitte struktureeritud küsitlust, vaid intervjuud, mis sarnaneb mitteformaalsele vestlusele. Vastused peaksid olema kontekstirikkad ja andma rohkem infot, kui küsimust esitades oodati, eriti kultuurilisi ja sotsiaalseid seoseid puudutavates küsimustes.

Intervjuu on teisele inimesele lähenemise viis, tema ellu tungimine ja saatuse tundmaõppimine. Kuigi räägitakse üksiku indiviidi elust, võib juba vestluse ajal alustada mõtisklemist selle üle, mis on selles konkreetsetes elusaatuses tüüpiline ja üldine, mida ta

tähendab selle grupi ja ühiskonna seisukohalt, millesse intervjueritav kuulub ja milline on väljaöeldud sõnade tähendus edaspidistes seostes (Ehn 1996a:135). Antud uurimuse aluseks olevad intervjuud koosnevad kahest osast. Esimeses osas paluti, peale intervjueri sissejuhatavat juttu uuritava grupi valiku ja uurimise eesmärkide kohta, informantidel rääkida oma elulugu. Inimeste võime oma elust rääkida on väga varieeruv. Mõni isik võib oma elust rääkida pikki tunde, esitades hulgaliselt üksikute sündmuste kirjeldusi koos selgete mä lupiltidega oma elust ja analüüsides nii iseenda kui kaaskodanike otsuseid ja tegusid sündmuste toimumise hetkel ja andes ka nüüd tagasivaatavalt juhtunule ja oma käitumisele hinnanguid. Teine isik võib olla väga lakooniline ja mahutada oma aastakümnete pikkuse elukäigu kümnesse minutisse. Intervjuude teise osa, mis toimus vahetult esimese osa järel, moodustasid struktureeritud intervjuud, mille abil saadi täiendavat informatsiooni nende sündmuste kohta, mida mainiti põgusalt või millest üldse üle libiseti. Kuid selleski intervjuu osas esitati küsimusi vaid lähtuvalt eelnevast eluloo esitusest ning ei kasutatud varem väljatöötatud küsitluslehte. Järgnevas analüüsis tuleb esile, millistest eluperioodidest jutustades oli uurija roll allika tekkimisel olulisem ja millal vähemoluline. Kui “elulugude sõlme teemade” ja “lugudes elava Ingerimaa” puhul on tegemist pikkade ühest sündmusest rääkivate tsitaatidega elulugudest, siis “ingeri identiteedi ja kultuuri taasavastamise” ja eriti “eluloota aastate” puhul paistab silma informantide lakoonilisus ühest või teisest temast rääkides.

Viimasel kümnendil on etnoloogia metoodilisi küsimusi puudutavas debatis olnud kesksel kohal “refleksiivsuse” mõiste, mis käsitleb uurija eneseteadvust kohtumisel etnoloogilise “uurimisobjekti” – informandiga. Olulisimaks seisukohaks on etnoloogi suhe uuritavasse – uurija on selle osa, mitte eemaldunud vaatleja. Välitöödel on etnoloog teiste elu vaadeldes samaaegselt ise selles osaline. Iga välitöödel veedetud päev on omanäoline, tegemist on spetsiifilise inimestest, keskkonnast, uurijatemperamentist koosneva kombinatsiooniga, millest möödavaatamine on raske, kui mitte võimatu. Kindlasti mõjutas intervjuude käiku ja jutustamiseks valitavate teemade ringi nii minu isiku (noor eestlanna) ja informantide (valdavalt eakad ingerisoomlased) vanuseline,

rahvuslik, meesinformantide puhul ka sooline erinevus. Samavõrd oluline on arvestada selle hetkega, mil ma nende uksele koputasin. Sel või eelnevatel päevadel nende elus olulisel kohal olnud sündmused ja teemad (nt Saksamaalt kompensatsiooni taotlemine, Eesti Vabariigi kodakondsus ja pass või ka tervisehädad) otsisid samuti pääsu elulukku.

Uuriija ülesanne on publitseerida oma andmeid koos võimalikult täpse ülevaatega sellest, kuidas need on kogutud. Sest ainult nii muudab ta kogetu autoriteetseks tekstiks ja veenab, et kirjutatu on tõde või vähemalt usutav. Tuleb aru anda nii oma meetoditest ja analüütilisest perspektiivist, kuid kindlasti ka oma elamusest (Ehn, Klein 1994:43). Ei või unustada fakti, et peale mõtleva analüütiku on kultuuriurija ka tavaline inimene oma tunnete ja emotsioonidega. Ingerisoomlaste intervjuerimine on olnud seotud tugevate emotsioonidega nii uurija kui uuritavate jaoks. Mitmete informantidele (ka meestele) tõi oma elu meenutamine korduvalt pisarad silma. Enamasti koguti end peagi ja jutustati edasi ning ükski intervjuu ei jäänud pooleli. Paaril korral tuli siiski kogeda ka seda, et potentsiaalne informant keeldus intervjuud andmast just liiga “valusate” mälestuste tõttu. Kümnete inimeste peaaegu sama stsenaariumi järgi liikuvat elutraagikat kuuldes ei saanud ka nende lugude kuulaja ükskõikseks jääda. Paratamatult tuleb tunnistada, et ingerisoomlaste saatuse on mulle hinge läinud ja mõjutanud kogu järgnevatel lehekülgedel avanevat analüüsi. Elulugudega töötades on nende analüüsijal alati oht, et osad lood on võluvamad ja jätavad sellega teised lood varju. Nii võib juhtuda, et imponeerivamates ja värvikamates lugudes käsitlemist leidnud sündmused saavad analüüsis rohkema tähelepanu osaliseks ning matavad tagasihoidlikumad ja natuke igavamad lood enda alla. Sellise ohu vältimiseks katsusin ma analüüsi käigus materjali kvantifitseerida vaatamata sellele, et tegemist on kvalitatiivse uurimusega.

Intervjuude tõlgendamisel tuleb arvestada, et intervjueritav ei ole rääkinud endast kui ühe grupi osast või kindla kultuurimustri näitest. See on uurija ülesanne ja dilemma – muuta uuritava kogemused läbi tõlgenduse ja analüüsi teoreetiliselt valitud teemade ja probleemide illustreatsiooniks (Ehn 1996a:136). Kuigi informandid on teatud liiki autorid, kes loovad oma tegelikkust sõ-

nade ja tegude abil ning lõplikus tekstis (valmis analüüsis) sageli sõna saavad, on siiski etnoloog see, kes otsustab, mida uurimus käsitleb ja kes mida öelda saab (Ehn, Klein 1994 : 50). Nii on see ka käesoleva uurimuse puhul, sest käsitlemist leidvad teemad on minu poolt välja valitud ja sõnastatud ning esitatud elulugude tsitaadid peaksid kõige paremini toetama ingerisoomlaste kultuuri analüüsi 20. sajandi teise poole Eestis.

Kuna tegemist on eelkõige uurimusega inimeste elust, kasutatakse järgnevas analüüsis hulgaliselt elulugude tsitaate, sest just need lõigud on analüüsi aluseks. Ei ole mingit mõtet elulugusid uurija poolt ümber jutustada, selle asemel lastakse ingerisoomlastel endil rääkida. Kuigi kõik eelpool loetletud viiskümmend kuus eluloo jutustajat ja kirjutajat on andnud oma panuse käesoleva uurimuse valmimisele, ei tsiteerita neist kõiki. Tsitaadid on valitud pikematest ja ilmekamatest lugudest. Autori märkused ja täiendused on asetatud [] vahele. Informantide kodukülad on Ingerimaa kaardil eraldi välja toodud, et anda paremat ülevaadet selle kohta, millisest Ingerimaa osast nad pärit on (vt Ingerimaa kaart, värvitahvel I). Selle raamatu kirjutamise käigus nii eraisikutelt kui Eesti Ingerisoomlaste Liidu arhiivist saadud fotod ja nende koopiad moodustavad tänaseks ERM-i fotokogus seeria 2786.

Seda raamatut ei oleks valminud, kui ei oleks ingerisoomlasi, kes usaldasid mulle oma eluloo koos selle ilu ja valuga. Suur tänu kõigile jutustajatele ja kirjutajatele. Veel tahaksin tänada Eesti Ingerisoomlaste Liidu töötajaid ja Tartu, Narva ning Võru seltside juhtkondi, kes aitasid leida tee erinevate informantideni. Uurimistöö valmimisele aitas kaasa terve Tartu Ülikooli etnoloogia õppe-
tooli pere, kellest eraldi tahaks tänada professor Elle Vunderit, Ene Kõresaart ja eriti Terje Anepaiot kasulike ja analüüsi edasi-
aitavate kommentaaride eest.

Elud ja lood – allikad ja meetodid

Mis on elulugu

Kirjandusteadlane Philippe Lejeune defineerib autobiograafia (=elulugu) retrospektiivse proosavormis jutustusena, mille kirjutamisel isik keskendub oma eksistentsile ja kus keskmes on tema isiklik elu ja personaalsus (Lejeune 1989:4). Seega on tegemist jutustusega personaalsetest kogemustest ja elamustest. Autobiograafia kuulub samasse perekonda mälestuste ja memuaaridega, kuid erineb viimastest selle poolest, et autobiograafias räägitakse iseendast, samal ajal kui kaks ülejäänud žanrit käsitlevad teisi inimesi ja sündmusi, kas siis suhtes enese isikuga (mälestused) või sõltumatult omaenese isikust (memuaarid) (Bjerg 1983:11). Paljud elulood ei ole siiski nii lihtsalt ühe või teise žanri alla paigutatavad, eriti just mitteprofessionaalsete autorite lood, st lihtsate inimeste lood oma elust. Sellised elulood võivad näiteks lisaks isiklikule arengule rõhutada terve inimeste grupi arengut või anda informatsiooni üldisest olustikust. Sageli on nad ka žanriliselt mitmekülgsed, koosnedes samaaegselt erinevatest osadest. Üks lugu võib ühes lõigus sarnaneda memuaaridele, järgmises aga käsitleda loo rääkija / kirjutaja sisemisi kogemusi. Laias laastus võib autobiograafiate sisu jagada kolme suurde kategooriasse:

- üldine informatsioon tavalise olustiku kohta;
- läbi biograafilise kogemuse antud informatsioon tavalise olustiku kohta;
- biograafilistele kogemustele baseeruv individikeskne informatsioon (Hertzberg Johnsen 1988:106).

Biograafia vormis oma elust kirjutajal või minevikust jutustajal on silme ees mall: mida minult oodatakse ja millest ma kindlasti vaikima peaksin (Frykman 1992:242). Elatud elu ja jutustatud elu ei ole identsed ja nende vahel on olemas teatav vastuolu. Jutustatud loos on sündmused lükitud põhjuskeesse ning lool on algus ja lõpp. Jutustaja tunneb lugu ning valib kajastatavad sündmused lähtuvalt sellest eesmärgist, mida ta jutustusega saavutada tahab. Elulugu ei ole lihtsalt elusündmuste kokkuvõte, vaid tege-

mist on teatava arusaamaga sellest, mis ühe isikuga tema elu jooksul on erinevates ajalistes ja ruumilistes olukordades juhtunud (Niedermüller 1992:326). Eluloo koostamine, ükskõik kas jutustades või kirjutades, on loov akt, mille käigus proovitakse anda elukäigust tähendusrikas ülevaade. Toimub sündmuste ja fenomenide sorteerimine ja kaalutlemine printsiibil oluline ja vähemoluline ning põhjuste ja tagajärgede analüüsimine. Sündmused seotakse omavahel põhjuslikust või ajalisest seosest lähtuvalt. Elulugu on rekonstruktsioon, mille jaoks valitakse välja mõned lood oma elust. Ühest küljest varjatakse teadlikult oma elu teatavaid sündmusi, teisest küljest ühendatakse teatud sündmusi ja juhtumeid suuremateks temaatilisteks üksusteks, niimoodi oma elulugu üles ehitades (Niedermüller 1988:464).

Minevikus toimunud sündmuste pääsu elulukku määrab ka meie tänane elu, st elulugu on filtreeritud läbi tänase minevikutaju. See filter ei ole neutraalne, osad minevikusündmused unustatakse, teised saavad suurema tähenduse ja elustuvad uuesti hilisemate sündmuste poolt esilekutsututena (Thorsen 1992:76). Tegemist on pidevas liikumises oleva looga. Uued kogemused võivad sageli muuta seda tähendust, mille indiviid on andnud varasematele kogemustele. Sama elamust võidakse erinevates kontekstides erinevalt tõlgendada (Danielsen 1992:95).

Kuigi elulugusid uurivate teadlaste poolt rõhutatakse just informandi isiklikus elus toimunut ja tema mõtteid seoses oma individuaalse arenguga, ei õnnestu loo autoritel alati keskenduda omaenese isikule ja sageli on ühiskondlikus ja poliitilises elus toimunu peaaegu võrdselt esindatud isiklikus elus toimuvaga. Osad autobiograafiad võivad sarnaneda puhta ajalookirjutusega, võttes lähtekohaks reaalsed ajaloolised sündmused. Ajaloolise allikana sisaldavad elulood sotsiaal- ja kultuuriajaloolisi andmeid. Kuna kõnealune allikas oma olemuselt on siiski indiviidile orienteeritud, puudutavad andmed ühiskondlikku ja kultuurilist mikrotasandit. Informatsioon viitab suures osas ühiskonna väikestele üksustele – perekond, suguvõsa, lähikeskkond. Ka seal, kus informant esineb osalisena suuremates ühiskondlikes seostes – kool, äri ja poliitiline tegevus – ei vaadata sellele institutsiooni või organisatsiooni silmadega, vaid läbi indiviidi – väikseima üksuse sellistes suhetes (Eriksen 1988:71).

Eluloolised jutustused võivad luua tervikliku pildi inimese või kogu perekonna elusituatsioonist. Samal ajal annavad need jutustused inimese “enese kogemuse” situatsioonist, valgustades subjektiivset tegelikkust ja andes edasi informandi tundeid, hoiakuid ja norme, mis võivad olla antud keskkonnale vähem või rohkem tüüpilised. Seega annavad sellised allikad esmalt võimaluse vaadata asjadele “altpoolt” lähtudes – esile pääsevad paljud, keda muidu ei kuuldaks.

Elulood ja teadus

Oraalsete dokumentide, sealhulgas ka elulugude kasutamine on pikka aega olnud ühiskonna-, sotsiaal- ja humanitaarteadustes põhiliseks tehnikaks allikmaterjali kogumisel. Ameerika Ühendriikides tekkis huvi elulooliste mälestuste vastu seoses huviga indiaanlaste vastu ja varaseim selle grupi kohta avaldatud biograafiline materjal pärineb 1825. aastast (Langness, Frank 1981:15). Biograafilist meetodit ei ole kasutatud mitte ainult kirjaoskamatu ühiskondade, vaid ka oma ühiskonna erinevate klasside puhul. Juba eelmisel sajandivahetusel koguti Ameerikas andmeid inimeste elude kohta ja 1906. aastal publitseeris Hamilton Holt valiku ameeriklaste elulugusid raamatus “The Life Stories of Undistinguished Americans: As Told by Themselves” (New York, 1906). Selle kogumistöö ja hiljem materjali avaldamise juures tuleks rõhutada läbiviijate vaatekohta ajaloole. Elulugusid käsitleti kui allikaid, mis esitavad ajalugu “alt üles” (*from the bottom up*) ja kus “väga tavalised inimesed räägivad oma lugusid” (Hodne 1983:5).

Käesoleva sajandi alguses võeti meetod kasutusele ka Ameerika sotsioloogide poolt, et lahendada probleeme, mis tekkisid mitmetes Ameerika suurlinnades, kus elas palju oma päritolukultuurist ära lõigatud immigrante, kes ei olnud veel Ameerika ellu assimileerunud. Elulugude uurimise abil loodeti taibata immigrantide tegude sisemist loogikat ja seeläbi mõista nende vägivaldset ja kriminaalset käitumist. Esimeseks oluliseks uurimuseks, mis sotsioloogias kasutas biograafilist meetodit, oli Thomas'e ja Znanieck'i “Polish Peasant in USA and Europe” (1918-1920) (Lejeune 1989:205).

Ajalooteadusesse ilmus “oral history” mõiste enne Teist maailmasõda, kuid alles 1948. aastal organiseeriti Columbia ülikooli juures esimene kogumis- ja uurimisprojekt. Uuritavaks grupiks olid silmapaistvad ameeriklased, kes olid kujundanud Ameerika poliitilist elu. Sellest projektist saab alguse Ameerika suulise ajaloo traditsioon, mis oli eelkõige keskendunud tuntud inimeste intervjuerimisele. Hiljem võeti meetod kasutusele ka indiaanlaste ja neegrите ajaloo uurimisel, kuid ka sellises uues uurimisvaldkonnas, nagu seda oli naisuurimus. Euroopas lähtub “oral history” traditsioon Inglismaalt ja valdkonna pioneeriks loetakse Georg Ewart Ewans’it, kes 1950. aastatel uuris muutusi Inglise külades. Allikatena kasutas ta mälestusi. “Oral history” läbimurdeks Inglismaal loetakse 1960. aastaid, mil hakati tegelema tööliskeskonda ja töölisklassi elutingimusi ning naisajalugu puudutavate projektidega (vt lähemalt Thompson 1980).

Antropoloogias loetakse kaasaegseks žanri kasutamise alguseks 1926. aastat, mil Paul Radin andis välja ühe Winnebago indiaanlase eluloo (Mørck 1990:18). Kuigi Radin oli üks väheseid, kes suunas tähelepanu individuaalsele inimesele, keskendus temagi oma kirjelduses indiviidile kui ühe kultuuri šabloonile. 1920.-1930. aastatel oli elulugude avaldamise juures üldine tendents, et neis ei sisaldunud analüüsi. Eesmärgiks oli avaldada erinevate ühiskondade erinevaid aspekte. Käsitlustes ei asetatud keskmesse üksikindiviidi ja ei toodud esile tema suhet oma kultuuriga (Mørck 1990:18). Kuna antropoloogia soovis olla “objektiivne teadus”, oli oluline töötada kategooriatega, mis võimaldasid üldistusi ja struktuuridesse jagamist – üksikindiviidide ja nende sisemise elu asemel keskenduti inimeste gruppidele.

Indiviidi uurimist rõhutasid ka “kultuuri ja isiksuse” uurijad 1920.-1930. aastatel, mil Ameerika antropoloogia sai mõjutusi psühholoogiast. Uurimistulemustes domineeris ikkagi kultuur kui selline, mitte personaalsuse analüüsid (Langness, Frank 1981:67). Selle suuna silmapaistvaimad esindajad Margaret Mead ja Ruth Benedict nägid personaalsust ja kultuuri peaaegu identsete ühikutena – personaalsus oli kultuur (Daun 1989:47). Mõeldi, et ühe ja sama kultuuri liikmetel on võimalik valida piiratud arvu kultuurilise käitumise viiside vahel ja indiviidide personaalsuse struktuurid on küllaltki sarnased. Seega esines

üksikisik antropoloogilises kirjanduses enamasti kõnealuse kultuuri “tüüpilise esindajana”.

1960.-1970. aastatel toimusid antropoloogiateaduses olulised meetodilised diskussioonid, mis viisid paradigmapuhetuseeni. Laias perspektiivis tähendas see huvi tõusu antropoloogi ja informandi suhete vastu. Vaatluse alla võeti nende suhete mõju uurimisteede valikule, materjali kogumisele ja tõlgendamisele. Nii materjali kogumise kui ka analüüsi seisukohast kujunes üheks tähtsamaks suunaks biograafiline meetod, mis 1980. aastatel viis eluloo uurimise buumini.

Eestis sai järjepidev elulugude kogumine alguse 1980. aastate lõpul, mil Eesti Kirjandusmuuseum alustas ajakirjanduses avaldatud üleskutsete abil elulugude kogumist ja säilitamist ning Pirgu mälusektor hakkas Merle Karusoo eestvedamisel koguma eluloolisi intervjuusid. 6. märtsil 1996. aastal loodi ühendus Eesti Elulood, mille eesmärgiks seati elulugude ja eluloolise materjali kogumise ning uurimisega tegelevate inimeste ja asutuste kokkuviiimine. Esmaseks ülesandeks võeti Eesti Kirjandusmuuseumisse sellise andmepanga loomine, mis koondaks erinevates Eesti asutustes olevaid eluloolisi andmeid. Tänapäevaks on ühendus Eesti Elulood välja andnud neli elulugudest koosnevat kogumiku: “Naised kõnelevad” (1997), “Kured läinud, kurjad ilmad” (1998), “Me tulime tagasi” (1999), “Eesti rahva elulood I-II” (2000). Viimane neist koostati osaliselt kogumisvõistlusele “Sajandi sada elulugu” saadetud, osaliselt varasemate aastate jooksul kogutud elulugudest. Tänapäevaks on EKM-is hoiul umbes tuhatkond elulugu.

Alates 1990. aastate teisest poolest on Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool tegelenud elulugude teadusliku analüüsiga. Eluloolistele allikatele tuginevaid uurimistöid on tehtud ja tehakse nii seminari-, bakalaureuse-, magistri- kui ka doktoritöö tasemel. Põhilisteks uurimissuundadeks on olnud: mäletamis/meenutamisskeem, millega seoses on elulugusid interpreteeritud võrdluses muude materjalidega (nt esemed); ajalooliste, ühiskondlike, kultuuriliste ja ideoloogiliste konventsioonide abil konstrueeritud identiteetide avaldumine erinevates ajalistes, ruumilistes ja sotsiaalsetes seostes; aga ka uurija ja kogumissituatsiooni mõju eluloolise allika kujunemisele. Doktorandid Ene Kõresaar ja Terje

Anepaio teostasid Eesti Teadusfondi finantseerimisel projekti “Mälu kui kultuuritegur eestlaste biograafilistes narratiivides” (1998-2001), mille raames toimus Tartus 2000. aasta oktoobris konverents “Kultuur ja mälu” ning ilmus ka samanimeline ettekannete kogumik.

Ka folkloristid, sotsioloogid ja ajaloolased kasutavad oma uurimistöös eluloolisi allikaid. Folkloristidest võiks esile tuua Tiiu Jaago, kes on eelkõige keskendunud perepärimuse avaldumisele eluloolistes jutustustes, kuid seminaritööde tasemel on uuritud ka nt kolhoosipärimust. Sotsioloogide huvi elulooliste allikate vastu on eelkõige seotud indiviidide kohanemis- ja sulandumisprotsessidega ühiskonnas (nt Aili Aarelaid “Ikka kultuurile mõeldes”, Tallinn 1998). Ajaloolastest võiks esile tuua Aigi Rahi, kes on eluloolisi allikaid kasutanud 1941. aasta ja 1949. aasta massiküüditamiste uurimisel.

Minu lugu ja rahva lugu

Individaalse ja ühiskondliku tasandi suhtele võib eluloolises materjalis läheneda kahest aspektist lähtuvalt. Esiteks annab loo autor oma elulugu rääkides rohkem infot kui ainult iseenese personaalset mina puudutav. Teiseks tuleb käsitleda etnoloogide ja antropoloogide elulooliste allikatega seonduvaid ootusi. Rootsi etnoloog N. A. Bringeus on etnoloogia olemusest kirjutades öelnud: “etnoloogia kui teadusharu uurib inimest kui grupi või ühiskonna liiget, mitte kui üksikut olijat” (1976:47). Ükski inimene ei ela tühjas ruumis, tema elukäiku mõjutavad alati sotsiaalsed seosed, kultuuriline keskkond ning ühiskonnas toimuvad muutused. Inimene asetatakse uurimuse keskmesse, kuid keskseks teemaks on ikkagi inimene ja tema seos maailmaga (Hodne 1984).

Autobiograafia lähtekohaks on üksikindiviid ja see vormib jutustuse indiviidi biograafiast lähtuvaks seotud looks. Informatsioon esitatakse seetõttu jutustusena ühest elukäigust, nii nagu seda hiljem mäletatakse selle inimese poolt, kes selle läbi on elanud (Hertzberg Johnsen 1988:103). Oma elu jooksul võib inimene esineda väga erinevates rollides või sattuda situatsioonidesse ja sündmustesse, mis selle isiku elukäigu vahelduvaks muudavad. Seetõttu võib ühe elu kohta olla mitmeid lugusid, sõltuvalt sellest, millist

osa oma elust esile tahetakse tuua. Üks ja sama inimene võib rääkida oma elust õpetajana, eestlasena, aktiivse ühiskonnategelasena, dissidendina, perekonna ja suguvõsa liikmena jne. Seega oleneb kõik sellest, milline juhtliin oma elust rääkimiseks valitakse.

Lugu rääkides luuakse endast pilt ning see toimub läbi enesemõistmise ning enese identifitseerimise. Identiteedid ja enesemõistmine võivad paljudel erinevatel juhtudel suhtelised olla. Indiviid võib end defineerida nii vastandina mõnede inimestele ja nende vaadetele kui ka otseselt või kaudselt end teistega identifitseerides. Minapildi suhtelise iseloomu tõttu ei sisalda autobiograafia ainult pilti iseenesest, vaid ka pilte ühiskonnast, milles autor elab ja mille kaudu ta ennast mõistab (Gullestad 1996a:26).

Kui autobiograafiate autorid püüavad rekonstrueerida oma kogemusi nii täpselt kui võimalik, konstrueerivad nad maailma ja oma identiteedid enese mitmekülgsete ja vahelduvate positsioonide vormimisega sotsiaalses tegelikkuses (Gullestad 1996a:17). Nad mõtestavad oma maailma. Mõtestamine ei ole otseselt suunatud üksiksündmustele ja isoleeritud olustikele, vaid koosseksisteerivate normide suuremale mudelile. Üksiku informandi jaoks tähendab selline mudel "tõlgendamisvõtit" ja seda kogetakse püsivana. Selle põhjal luuakse tõlgendused, mis toimivad positiivselt või vähemalt aktsepteeritavalt enese sotsiokultuurilisele kuuluvusele (Eriksen 1988:80). Kesksena seisavad siin normide seadjad: kohalik keskkond, tugevad üksikisikud, institutsioonid (kirik, õigussüsteem, poliitilised parteid, erinevad organisatsioonid jt). Normidega seotud ootuste efekt on oluline mõistmaks, kuidas kogetakse ennast, oma tegusid ja hinnanguid. Indiviidi ja ühiskonna vaheline koosmäng ongi see, mis mõjutab inimest ja seeläbi omab tähendust sellele, kuidas üksikisik oma jutustused vormib (Hodne 1988:65).

Elulood puudutavad ka asjassepuutuva ühiskonna ja kultuuri ajalugu, tehes seda mitmel erineval moel. Esiteks on iga elulugu subjektiivne kirjeldus ajaloolise isiku ja sotsiaalse maailma vahelistest suhetest ja seda subjektiivsust tuleb vaadata kui ühte osa loost. Teiseks sisaldab elulugu sageli ajalooliselt korrektset informatsiooni inimestest ja sündmustest. Kolmandaks on see informatsioon vormitud kultuuriliste ideede ja väärtusmõistete abil. See, kes jutustab oma elulugu, võtab kasutusele suure ja komp-

leksse osa kultuurilisest teadmisest. Kuigi iga elulugu on unikaalne, on ta samaaegselt juhitud sotsiaalsetest ja kultuurilistest ideedest ja konventsioonidest (Gullestad 1996a:18). Autobiograafiate indiviidikeskset informatsiooni võib teataval määral üldistada kui rahvastiku sotsiaalsete ja kultuuriliste variatsioonide väljendust. Induktiivse analüüsiga võib see informatsioonitüüp anda infot kultuuriliselt määratud variatsioonide kohta materiaalsete, sotsiaalsete, kultuuriliste ja etniliste olude kogemisel (Hertzberg Johnsen 1988:110).

Sageli murtakse elulooliste allikate individuaalsus juba loo autori enda poolt, kes püüab enesepilti normaliseerida ja oma kogemusi tüüpiliseks muuta. Sageli jutustavad inimesed enese isikust üldisel viisil, nad esitavad isiklikke omadusi ja tegusid küllalt tüüpilistena oma ajale ja grupile. Sellest lähtuvalt võib öelda, et jutustaja tuleb kultuuriuurijale vastu, sest juba käimasoleva vestluse ajal alustab ta paratamatult üleminekut unikaalsest indiviidist üldiste mustrite näiteni. See tähendab, et individuaalne ja kollektiivne võivad leiduda samades sõnades ilma, et rääkija peaks pronoomenit muutma. Ta ütleb “mina” ja seda võidakse lugeda “meie” (Ehn 1992:207, 216).

Elulugu ja aeg

Elulugude puhul võib ajast rääkida väga mitmest aspektist lähtuvalt. Me saame rääkida ajaloolisest ja individuaalsest ajast, mineviku ja kaasaja suhtest, jutustuse ajalisest jaotusest.

Saksa etnoloog Albrecht Lehmann näitab oma uurimuses “Erzählstruktur und Lebenslauf. Autobiographische Untersuchungen” (1983), et elulooliste jutustuste ajalisel dimensioonil on vähemalt kolm kronoloogilist kihistust: ajalooline aeg, individuaalne biograafiline aeg ja privaatne aeg.

Ajalooline aeg - oma elust rääkides puudutatakse sotsiaalseid muutusi, väliseid suhteid jne, st antakse edasi üldist informatsiooni üldiste olude kohta.

Individuaalne biograafiline aeg - biograafilised lood kooli minekust, töötamisest, pensionile jäämisest, st biograafiliste kogemustena antakse edasi informatsiooni üldistest oludest.

Privaatne aeg - räägitakse isiklikest kogemustest: armastusest, haigustest jne, st antakse edasi biograafilistele kogemustele tuginevat indiviidikeskset informatsiooni (Bohman 1986:6).

Iga individuaalne elu jaguneb tsükliteks: lapsepõlv, kooliaastad, aktiivne erialaline tegevus, pensionipõlv. Paljude elulugude puhul haarab jutustus lapsepõlvest ja kooliaastatest suure osa kogumahust. Seda eriti juhul, kui materjali kogumine on üldise iseloomuga. Rõhuasetusel lapsepõlvele võib olla väga mitmeid põhjusi: kirjutamist alustatakse lapsepõlvest ja pikapeale tüdinetakse; vanad inimesed mäletavad ammutoimunud sündmusi eile juhtunust paremini; selliseid materjalikogumisi viiakse sageli läbi kultuuriajaloolise eesmärgiga, mille puhul on vaikivaks eelduseks, et vanem materjal on väärtuslikum. Ei saa jätta ka tähelepanuta fakti, et lapsepõlv on olnud elav osa autobiograafi elust läbi aastate. Norra folkloristi Anne Erikseni arvates on lapsepõlve osatähtsus elulugudes nii suur, sest informandid jutustavad üldistest ja põhjapanevatest väärtustest, mida neile lapsepõlves õpetati ja mida nad on endaga läbi elu kaasas kandnud kui oma identiteedi osa (1994:90). Sel moel saab lapsepõlvest väga tähendusrikas osa eluloos. Kirjeldades üldiste inimlike väärtuste omaksvõttu, jutustatakse tegelikult ka "mina" saamisloost.

Elulugu kui struktuuriline tervik ühendab üksteisega väga erinevaid elemente. Individuaalses saatuses on seotud erineva ajaloolise arengu sündmused ja isikliku elu kindlad daatumid (Lehmann 1983:18). Eluloolist materjali analüüsid tuleb alati jälgida, milliseid ajaloosündmusi peavad üksikisikud oma elulugu rääkides jutustamisväärses ja kuidas ristuvad isiklikud subjektiivsed kogemused poliitilises ja sotsiaalses ajas toimunuga (Lehmann 1983:17). Erinevate autorite lugudes võib rõhuasetus ajaloolise ja individuaalse vahel olla küllaltki varieeruv. Pigem võib väita, et väga vähesed elulugude rääkijad või kirjutajad seavad jutustuse keskmesse väga isiklikud kogemused. Ingerisoomlaste lugudes domineerivad üsna selgelt sündmused, mis annavad informatsiooni selle rahvagrupi sotsiaalse ja ühiskondliku positsiooni muutumise kohta 20. sajandi keskpaigas, st ajalooline ja individuaalne biograafiline aeg varjutavad privaatse aja.

Sündmused, mida kirjeldatakse või millele hinnanguid antakse, on ajalises mõttes rohkem või vähem osa minevikust, see tähendab, et sündmuse ja jutustuse vahel on teatav ajaline lahutatus. Aeg töötab selliste allikate sisulise usaldusväarsuse vastu ja William Moss jagab allikad sellest lähtuvalt kahte gruppi: jutustused, mis kogutakse kohe pärast sündmuste toimumist ja need, mis fikseeritakse mõne aja möödudes (1977:430). Paljudes elulugudes on olemas löike nii isiklikult kogetust kui ka lugusid, mida ollakse kuulnud eelnevate põlvkondade käest. Üsna sageli ei alustata elulugu üldse enda elulooliste andmetega, vaid minnakse ajas veelgi kaugemale tagasi. Sellisel juhul algab lugu vanemate, vanavanemate elust enne iseenda sündimist või ka mõne olulise looga, mida on kuulnud vanematelt külaelanikelt. Viimasel juhul ei pruugi räägitav sündmus olla üldsegi seotud informandi perekonnaga või suguvõsaga, vaid sooviga rõhutada mõnda ajalooliselt olulist sündmust või traditsiooni oma rahva minevikus. Käesolevas uurimuses allikatena kasutatud elulugude puhul saab rääkida sündmustest, mille ajaskaala ulatub peaaegu läbi 400 aasta.

Paratamatult tekib küsimus, kas need käsitletud situatsioonid ja sündmused, mis toimusid aastakümneid tagasi, on kõik moonutatud ja seetõttu nende allikaline väärtus suhteliselt kasin. Nii see ei ole ja seega jõuame me ühe olulise aspektini eluloolise materjali kasutamisel allikana. Elulood ei ole ainult elu tõlge tekstiks, vaid ka osa elust endast. Autobiograafia on seega integreeritud osa sellest elust, millest ta püüab rääkida. Oma eluloo jutustamine ei ole ainult abiks mineviku ümbertöötamisel, vaid ka praeguse ja tulevase käsitlemisel läbi mineviku (Gullestad 1996a:17). Me ei alusta kunagi oma päeva nullpositsioonilt. Me haaram eilset päevast või isegi lapsepõlvest pärinevate käitumismustrite järele, mis söövitati meie mällu meie endi vanemate poolt ja millised osaliselt õpetati neile juba nende lapsepõlves. Ajaloota inimest ei ole olemas ja sageli selgub, et praegune on mineviku tagajärg (Bringeus 1976:60). See situatsioon, milles ingerisoomlased end tänasel päeval leiavad, ei ole kirjeldatav sünkroonselt, vaid me peame minema ajas tagasi ja liikuma järjest lähemale kaasajale. Tegelikult kasutavad diakroonselt lähenemist nii konkreetsete elulugude autorid kui ka uurijad, kes nende lugudega hiljem töötavad. Kõigepealt suunab informant oma pilgu minevikku, et mõista oma

elu tänasel hetkel ja toob siis esile talle olulistena tundunud sündmused ja faktid ning annab neile hinnangu. Seejärel teeb seda uurija, kes püüab ühest küljest analüüsida elulugu kui protsessi ja siis selle üksikuid seiku.

Samavõrd kui situatsioon, milles indiviidid end praegusel ajahetkel leiavad, on tekkinud mitmete ajalooliste, poliitiliste ja ühiskondlike faktorite mõjul, vaadatakse minevikule tagasi lähitult käesoleva hetke olukorrast ja seostest. Esile tulevad tunnetest ja väärtustest mõjutatud spontaansed mõtted minevikusündmustest ja see muudabki minevikujutustuse asjassepuutuva jaoks kaasajal relevantseks. Esile ei tule mitte minevik, vaid aktuaalsest kaasajasituatsioonist lähtuv mõtisklus minevikust (Hodne 1988: 45). Seega on ingerisoomlaste elulood kindlasti mõjutatud sellest ühiskondlikust ja poliitilisest situatsioonist, milles nad end praeguse hetke Eestis leiavad. Samade inimeste elulood kogutuna kümnekond aastat tagasi oleks tõenäoliselt asetanud rõhu hoopis teistele sündmustele nii ühiskondlikus kui individuaalses plaanis.

Elulugude puhul on ajaline dimensioon minevikku suunatud ja tihtilugu ebatäpse ajalise seotusega. Lisaks ajaloolisele ja individuaalsele ajale, mis eluloos eksisteerivad, tuleb kaasata ka aspekt, kuidas aeg kui mõiste ja reaalsus mõjutab jutustatu vormimist. Kui meie igapäevane ajakäsitus on lineaarne (Löfgren 1994:24), siis oma jutustust struktureeritakse teistest printsiipidest lähtuvalt. Sageli ei esitata materjali kronoloogiliselt, vaid aegu seotakse omavahel ühest ajahetkest teise hüpates, et mõne fakti abil juhtunut paremini selgitada ja seeläbi konstrueerida arenguliini, mis haakub hästi enesekujutusega. Eluloolises jutustuses võivad kõik faasid ja "ajad" olla esindatud samaaegselt, paralleelselt või sellises järjekorras, mis muidu ei ole võimalik ja see näitabki kõige selgemalt, et elukäik ja selle kohta käiv jutustus on kaks erinevat asja.

Eluloo rääkija ja kuulaja

Elulooline allikas on suures osas tekkinud läbi suulise interaktsiooni. Oma igapäevases elus osaleb iga isik koos teiste inimestega sotsiaalses elus. Igapäevane sotsiaalne elu koosneb paljuski sellest, et inimesed jutustavad üksteisele nendest sündmustest, mida nad üle on

elanud. Teiste sõnadega nad vahendavad lõike oma eluloost (Gullestad 1996a: 15), st mälestused on formuleeritud ja teistega jagatud enne, kui neist sai üks osa fikseeritud eluloost ja on seeläbi saanud oma kuju samasuguse taustaga inimeste kaasmõjul (Hodne 1988:61).

Allika sisu mõjutavad nii kogumissituatsioon kui ka see, millise eesmärgiga lugu on räägitud või kirjutatud. Materjal on esmalt allikas sellele olukorrale, milles ta loodud on. Informant analüüsib alati situatsiooni lähtuvalt oma kultuurilistest teadmistest ja kompetentsusest ning valib ja kohandab selle põhjal repertuaari, mis tundub asjakohase ja sobivana (Lehmann 1985:199). Materjal viitab erinevatele kommunikatiivsetele funktsioonidele, mida informant situatsioonile omistab. Anne Eriksen on kesksete funktsioonidena välja toonud:

- kaitsva ja selgitava funktsiooni (jutustuses püütakse kaitsta ja mõtestada otsuseid ja nendest lähtuvaid sündmusi nii, et need oleksid aktsepteeritavad ümbritseva poolt seatud raamid);
- refereeriva ja esitava funktsiooni;
- pihtiva ja solidariseeriva funktsiooni (jutustuses asub üksikisik tagaplaanil ning grupi ühised elamused on esiplaanil);
- individualiseeriva funktsiooni (rääkides ebatavalistest personaalsetest elamustest soovib indiviid näidata oma erilist kohta selles grupis).

On mõistetav, et funktsioonide variatsioon materjalis kasvab paralleelselt informandi vabadusega otsustada situatsiooni üle. Nii siis võib nii materjal ise kui ka jutustused, millest ta koosneb, olla otsene tulemus sõnumiedastamise situatsioonist. Selle taga, nii jutustamissilmapilgul kui ka nendes situatsioonides, millest jutustatakse, leidub samaaegselt situatsiooni hindamine informandi poolt, tema tõlgendav ja mõtestav tegevus (Eriksen 1988:78). Iga informant otsustab ise oma jutustuse sisu üle lähtuvalt sellest, mida ta oma elusituatsiooni tõttu peab oluliseks või ebaoluliseks või teiste sõnadega väljendades – räägitakse seda, mis on iseenele oluline (Hodne 1988:50). Samas aga ei või unustada, et eluloo autor suunab alati oma loo lugejale. Kirjutatud elulugude puhul, mil ei ole olemas reaalselt kuulajat intervjuerija näol, on tegemist fiktiivse kuulajaga. Võib öelda, et inimene kirjutab tulevikule, kuhu lugeja kuulub ning püüab vahendada seda, kuidas tänapäeval minevikku mõistetakse.

Intervjuude käigus materjali kogumisel toimub uurija ja informandi vahel dialoog, mis paratamatult mõjutab intervjuu käiku ja samuti loodava jutustuse sisu. Intervjueerija ideoloogia ja tema ettekujutus informandi reageeringutest juhivad probleemide tõstatamist ning samuti võib informant anda need vastused, mida tema arvates intervjueerija kuulda tahaks (Kjeldstadli 1992:188). Kuigi mõned ingerisoomlased olid oma elulugu või selle osasid ka varem rääkinud, oli paljude jaoks kohtumine minuga esimene võimalus oma eluloo rääkimiseks nõ võõrale – ma olin esimene inimene väljaspool nende peret ja rahvusgruppi, kes nende elusaatuses kuulis. Oma lugu jutustades pidid nad selle üles ehitama lähtuvalt sellest, milline oli minu sissejuhatav jutt intervjuu alguses, järgnevad täpsustavad küsimused ning millise nad arvasid olevat minu eelneva teadmise ja kogemuse ingerisoomlasi puudutavatel teemadel. Esiteks olin ma informantide lapselastega ühealine ja teiseks olin ma eestlane. Ma olin väljaspool uuritavat gruppi nii ealises kui ka rahvuslikus mõttes.

Kriitika

Suuliste allikate puhul on valdav enamus kriitikat suunatud materjali representatiivsuse ja unustamisest-mäletamisest tuleneva tõepärasuses vastu.

Elulooliste jutustuste vastu suunatud kriitika lähtub seisukohast, et sellised allikad on juhuslikud, mittekontrollitavad, liiga subjektiivsed ja mitterepresentatiivsed. Konkreetse uurimuse seisukohalt tuleks siinkohal esitada küsimus, millise pildi annavad elulood ingerisoomlaste elust Eestis pärast Teist maailmasõda ja kas me võime elulugusid allikatena usaldada? Me peame endale selgeks tegema, kes ennast läbi allika väljendab ja kuivõrd need väljundid räägivad meile mõnest laiemast seosest. Seepärast mõjutab informantide valik seda, kuivõrd me saame informatsiooni selle suurema terviku kohta, mis meid huvitab.

On oluline teha vahet erinevatel tasanditel, mis seonduvad iga üksiku informandi ja jutustusega. Kui informant on representatiivne ühes seoses, ei pruugi ta seda olla teises (Hodne 1988:55). Järelikult tuleb igas konkreetses olukorras kaaluda, kas informatsioon on representatiivne. Konkreetse uurimuse eesmärgiks ei ole

anda absoluutselt kehtivat pilti ingerisoomlaste olukorrast alates Teisest maailmasõjast, vaid analüüsida antud elulugusid ja tuua esile sündmusi ja probleeme, millele informandid rõhku panid ja proovida lahti mõtestada mõnest sündmusest või eluperioodist “üle hüppamist”. Iga elulugu on kindlasti representatiivne iseene- se seisukohalt, kuid võimaldab samas tõmmata paralleele ülejäänute- ga, sest informantidel on mitmed ühised jooned: 1) etniline kuuluvus, 2) sünniaasta enne Teist maailmasõda, 3) deportatsioon Eesti / Soome, 4) küüditamine Venemaale, 5) samal ajaperioodil migratsioon Eestisse. Ühesõnaga – neil kõigil on sarnane taust ja elusaatus enne Eestisse tulekut ja kuigi nad siin laiali pudenevad, võib elulugudest välja lugeda sarnaseid käitumisstrateegiaid. Ühesuguse tagapõhja ja elusituatsiooniga rahvas väljendab samu hinnanguid, nad vaatavad sageli asjadele samamoodi.

Personaalsed jutustused ja sealhulgas ka autobiograafiad kuuluvad kvalitatiivsete allikate kategooriasse. See allikate kategooria sobib kõige paremini seoses analüütiliste kirjeldustega. Kirjelduse analüütilisus tähendab süstematiseeritust hästi defineeritud mõistete, kategooriate ja teooriate suhtes. Teiseks omaduseks on allikalise materjali analüüsimine lähedaselt ja sensitiivselt. Lisaks annab kvalitatiivne lähenemine head võimalused asjakohasteks tõlgendusteks. Materjali kogumist saab nimelt suunata nii, et tulemuseks on informatsioon, mis on võimalikult ulatuslik nii uurimuse probleemiasetuse kui allika omapära suhtes (Holter, Kalleberg 1982:99-101).

Töötades selliste allikatüüpidega on kindlasti viljakas vaadelda neid võrdluses teistel aladel kasutatavate kategooriatega. Ajaloo- teaduses kasutatakse termineid “esimese järgu jutustus” ja “teise järgu jutustus”. Esimesel juhul on tegemist jutustusega sellest, mida tunnistaja ise on näinud, kuulnud ja milles osalenud ning teisel juhul edastab ta andmeid, mida ta teistelt on saanud (Hodne 1988:42). Teiste sõnadega on allika ulatus piiratud informandi teadmiste ulatusega. Informant võib rääkida ka teiste kogemustest, mitte ainult enda omadest. Kui need teised ajas, ruumis ja sotsiaalses kuuluvuses on informandist väga kaugel, muutub jutustatu ajalooline allikaline väärtus momentaalselt madalaks ja olustikku saaks läbi teiste informantide või allikatüüpide valgustada paremini. Informandi paigutus nendes kolmes dimensioonis on seega allika sisulisest küljest oluline (Eriksen 1988:71).

Kuigi tegemist on sarnast tüüpi informatsiooniallikatega, on ajaloolaste ja etnoloogide lähenemine suulistele allikatele erinev. Allikaline väärtus on erinev. See avaldub kõige selgemalt läbi nõuete, mida ajaloolased materjalile allikakriitilisest aspektist lähtuvalt esitavad. Eesmärk on reflekteerida jutustuse objektiivset lähtepunkti. Folkloristid ja etnoloogid seevastu otsivad kultuuri, ühiskonna ja inimese vahelist koosmängu, teiste sõnadega “kogatud” tõelisust, mitte “objektiivset” tegelikkust selle taastamiseks. See ei tähenda, et allikakriitiline aspekt üldse kõrvale jäetakse. Seda kasutatakse toomaks esile neid tegureid, mis mõjutavad jutustust personaalselt kogetust, et seeläbi selgitada, miks allikas on selline nagu ta on – seega kasutatakse informatsiooni paljastamiseks seda, mida subjektiivne kogemus võib jutustada ühiskonnast ja kultuurilisest olustikust, milles inimene elab. Allikakriitika abil luuakse subjektiivsete kogemuste põhjal eeldus üldistus- teks (Hodne 1988:44).

Tegelikkuses tuleb kõiki jutustatud allikaid lõpuks seostada mõistega “mälestused” – inimesed jutustavad millestki, mille nad üle on elanud. Mälestused on jutustused mineviku olustikust. Sellega kaasneb unustamine ja mäletamine. Kuid ajalise kauguse ja unustamise vahel ei ole lihtsat, lineaarset seost. Me unustame kohe pärast sündmust, seejärel võib pikaajaline mälu olla küllaltki stabiilne. Uuemad uurimused mäletamisest toonitavad, et mäletamine on aktiivne protsess, kus läbi meenutamise tuuakse assotsiatiivselt ja ainult teadlikul alusel esile erinevaid mälestuste fragmente, mille abil konstrueeritakse pilt oma minevikust. Sättides kokku elemente oma minevikust, luuakse identiteet, millega ise saadakse elada ja mida võidakse teistele esitleda. Anthony Giddens on öelnud, et indiviidi biograafia ei saa olla täielikult fiktiivne, kui ta tahab igapäevases elus teistega interaktsioonis olla. Biograafia peab pidevalt integreerima välises maailmas toimuvaid sündmusi ja lisama neid jätkuvale enese “loole”. Meil peab olema ettekujutus, kuidas me oleme selliseks saanud nagu me oleme ja kust me pärit oleme. Suhteliselt stabiilse eneseidentiteediga isikul on aimdus biograafilisest kontinuiteedist, mida ta suudab refleksiivselt haarata ja vähemal või rohkemal määral teistele inimestele kommunikatiivselt sõnastada (1997:70).

Tavaline küsimus, et kas me võime mälestusi usaldada, on teiste sõnadega mõttetu. Kõik sõltub iga üksiku jutustaja omadustest ja sellest, mida me teada tahame saada. Oluline on ka printsiip, et need jutustused, mida nimetatakse “suulisteks allikateks” (elulood, mälestused), on kogutud teaduslikel eesmärkidel. Seejärest teame me oluliselt rohkem, kuidas allikad on tekkinud, kui mõnede varasemate jutustuste puhul. Seeläbi on meil suuremad võimalused nende õigsuse hindamiseks.

Ingerisoomlaste elulugude sõlmteemad

Psühholoogilisest aspektist lähtuvalt võib vahet teha “normaalbiograafiliste elukäikude” ja “kõrvalekaldega elukäikude” vahel. Normaalbiograafilisest elukäigust saab rääkida juhul, kui elatud elu kogetakse nii, nagu oleks see jälginud tavalist oodatud mustrit – kui selgeid staatusemuutusi tähistavad üleminekud on toimunud ettenähtud ajal. Elati nii nagu pidi või nii nagu oodati. Vastandiks normaalbiograafilisele elukäigule on kõrvalekaldega elukäik. Selline elu on täis ettenägematuid ja ootamatuid sündmusi. Sellised elukäigud vormitakse suures osas ettenägematute juhtumite, mitte kultuuriliselt ettekirjutatud üleminekute poolt (Thorsen 1992:23). Ingerisoomlaste elulugusid võib iseloomustada kui kõrvalekaldega elukäike, kuna neid mõjutas tugevalt Teine maailmasõda ja Nõukogude Liidu rahvuspoliitika. Võib öelda, et viimase sõjaga piirnevad aastad tähistavad nende elu dramaatilist pöördepunkti. Miski ei läinud nii nagu nad ootasid või nagu see oli aastakümneid olnud. Teine maailmasõda kujunes paljude eurooplaste jaoks selliseks kogemuseks, mida ei saanud valida ja sellega kaasnevad ebameeldivad ning traumaatilised muljed tuli samuti oma kogemuste süsteemi vastu võtta. Seetõttu on see sõda oluliseks tähiseks nendele oma elust rääkivatele inimestele, kes sõja isiklikult läbi elasid, kuid ka nende järeltulijate lugudes võib sõda vanematelt või vanavanematelt kuulnud mälestuste vahendusel olulist rolli mängida. Mida rohkem perekonna elukorraldus ja harjumuspärane olemisviis sõja tõtu muutus, seda rohkem sellest räägitakse.

Elulugude uurijad on esile toonud, et lapsepõlv ja teismeliseiga on elufaasideks, mida eluloolistes intervjuudes sageli kõige põhjalikumalt ja detailsemalt kirjeldatakse (Bohman 1986, Gullestad 1996b). Elulugude uurijad on ise samuti lapsepõlvemälestustest huvitatud, kuna nende abil on võimalik saavutada arusaam indiviidi etnisiteedist, rahvusest ja religioosest veendumusest. Lapsepõlvekodu – koht, kust pärinetakse, on paljude jaoks etnilise grupi või rahvuse mikrokosmos ja seega on selle kaudu võimalik jõuda ka nende väärtushinnanguteni nii rahvuse kui religiooni vallas (Gullestad 1996b:9-10). Ingerisoomlaste elulugudes lapsepõlve ei tähtsustata ja sellest elufaasist libisetakse küllaltki kiiresti üle ja alustatakse juttu sõjast, Soome viimisest, Venemaale küü-

ditamisest ja pidevast põgenemisest. 1930. aastate lõpus sündinute lapsepõlv langes kokku dramaatiliste sõjasündmuste ja järgneva ebastabiilsuse perioodiga ning paljudel informantidel on sellest ajast mitmeid teravaid mälestusi. Kuid ka varem sündinute lapsepõlvemälestused on varjutatud hilisemate elukäiku muutvate traumaatiliste sündmuste poolt. Jutustajad justkui kiirustaksid varasemate elusündmuste juurest olulisemate, st sõjasündmuste juurde. Jääb mulje, et Ingerimaal elatud lapsepõlveaastad ei ole nende hilisemas elus just eriti palju tähendanud. Antropoloog Marianne Gullestad kirjutab, et lapsepõlvemälestused võivad moodustada otsustava osa metafoorilistest abivahenditest, mida on vaja rahvuse või etnilise grupi ettekujutamiseks ja mõnede jaoks võibki lapsepõlv sümboliseerida rahvust (1996b:9-10). Kui ingerisoomlaste isiklike lapsepõlvelugusid (vähemalt tavapärasest mõttes) asendavad lood sõjakoledustest, näljast ja küüditamisest, st kollektiivsest kogemusest, kas võib siis arvata, et hetkel on just need teemad vajalikuks abivahendiks enese kui üksikindiviidi ja enese kui ingerisoomlaste etnilise grupi liikme ettekujutamiseks? Anniki Kaivola-Bregenhøj rõhutab samuti, et ingerisoomelulugudes on kollektiivsel mälul üllatavalt suur osa. Peasubjekt ei ole “mina”, vaid “meie, ingerisoomlased”. Eluloo keskmes ei ole inimene ise, vaid terve inimeste grupp. Meie-jutustus räägib tugevast grupiidentiteedist ja faktist, et kogemus on ühine paljudele. Jutustajate elusid tähistab kollektiivne kogemus, mitte isiklikud sündmused “minu” elutsüklist (Kaivola-Bregenhøj 1999:59).

Teatud perioodidel muudetakse rahvuse kohta käivat jutustamistraditsiooni või selle osasid küllaltki kiiresti. See võib juhtuda suurema ühiskondliku muutuse osana või see võib olla erinevate elanikegruppide vahelise väitluse tulemus (Linde-Laursen 1991: 16). Eesti iseseisvumine ja enne seda alanud avalikustamine andis ka ingerisoomlastele julguse mäletada ja meenutada. Just siis leidsid eestlased eneses julguse hakata rääkima küüditamisest ja 1940. aastatel asetleidnud repressioonidest ning ajakirjandus täitus vastavasisuliste ühiskonda valgustavate lugudega. Ootamatult olid pooled vahetunud. Metsavennad sattusid õigele, nende ülesandjad vaele poolele. Poliitvangidest said rahvuskangelased, poliittöötajatest põlualused. Sarnaseid võrdlusi võiks loetleda lõputult. Küüditatute ja poliitiliselt represseeritute positsioon ühiskonnas tõusis,

neist räägiti ja nad ise rääkisid neile osaks saanud katsumustest. Ka ingerisoomlased hakkasid endast rääkima ja neist hakati rääkima.

Kõigis antud analüüsi aluseks olevates elulugudes on olemas nn sõlmteemad: sõda, küüditamine, nälg, 24 tundi ja kotipoisid, mis lugude autorite jaoks on väga olulise tähtsusega. Ajalises mõttes moodustavad nende teemadega seotud episoodid väga lühikese, vaid viis kuni seitse aastat väldanud eluperioodi, kuid isegi kuuskümmend aastat hiljem on nad inimeste mälus väga tähtsal kohal. Just sel ajal toimunu on jutustajate jaoks palju olulisem ja edasiandmist vääriavam kui muud eluperioodid, olgu siis enne või pärast seda. Sõlmteemad annavad infot aastate kohta, mida inimesed peavad oma elus kõige raskemaks ja saatustmääravamaks. Keerulised ajad algasid Ingerimaal küll juba 1928. aastal käivitud kollektiviseerimise ja repressioonidega, mille haripunktiks olid aastad 1936-37, kuid ingerisoomlaste kui ühtse etnilise kogukonna hävitamine toimus siiski aastatel 1941-48 seoses sõja ja küüditamistega ning sellesse aega mahuvad ka selles peatükis käsitletavat teemad. Iga sõlmteema on seotud erineva sündmuse ja elamusega, kuid kogemuse aluseks olevad sündmused moodustavad omaette ahela. Üks sündmus kasvab välja teisest ning üks mälestus viib teiseni. Kõik saab alguse Teisest maailmasõjast, st ühest ajaloosündmusest, mis mõjutas paljusid eurooplasi. Ingerisoomlaste jaoks tähendavad need kogemused ja nendest rääkimine erinevalt paljudest teistest Euroopa rahvastest etnilise identiteedi järk-järgulise taandumise ning kodumaatuse algust. Rääkides isiklikult kogetud füüsilistest raskustest ja vaimsest ning poliitilisest terrorist, jutustavad informandid tegelikult oma perekonna, küla ja kogu Ingerimaa saatusest ning sellega seonduvast kollektiivsest kogemusest. Tarja Raninen-Siiskonen on uurinud Karjalast evakueeritud inimeste elulugusid, kus samuti on sõjasündmustel väga oluline osa. Temagi rõhutab, et mäletatav minevik on nii individuaalne kui ka kollektiivne. Ühest küljest on Karjala evakueeritute mälestused individuaalsed, teisest küljest on tegemist kollektiivselt jagatud kogemustega. Lood ei ole ainult individuaalsed elukogemused, nad on ka lood evakueeritute kultuurist ja maailmavaatest (1999:41).

Niisugused sõlmteemad moodustavad enamasti lugude kõige detailsema ja elavamate mälestustega osa. Ameerika psühholoo-

gid Roger Brown ja James Kulik võtsid 1970. aastatel kasutusele mõiste väikmälestused ehk eredad mälestused (“flashbulb memories”, “vivid memories”) ja seda kontseptsiooni on hakatud kasutama kõigi kogemuste kohta, mida inimesed mäletavad “nagu oleks see olnud eile” (Korkiakangas 1994:64). Kuigi antud juhul on tegemist väga selgete mälu piltidega, ei ole see siiski ainult jutustus sõjast, küüditamisest jne, vaid me saame samal ajal infot selle kohta, kuidas antud sündmused indiviidi ja tema elukäiku on mõjutanud. Minu eesmärgiks ei ole antud peatüki raames rääkida sõjast ja küüditamisest kui kahest 20. sajandil asetleidnud ajaloolisest sündmusest, vaid keskenduda ingerisoomlaste kui indiviidide kogemusele nendest sündmustest ning nende viisile saadud elamust edasi anda.

Iga inimese elus eksisteerivad paralleelselt tema enda elulugu ja ühiskonna ajalugu. Kui kõik eluloolised sündmused loovad inimese elukäigu, siis ühiskonna kui terviku ajaloo ja indiviidi elukäigu vahel ei pruugi olla järjepidevat otsest seost. Indiviid teadvustab ühe või teise nihke ühiskondlikus elus läbi selle, kuidas see on puudutanud teda või temaga lähedalt seotud inimeste elusid: teisisõnu, kas läbi individuaalse tunnetusprisma või läbi ühiskondlike gruppide sotsiaalse kogemuse, kellega ta end samastab ja võrdleb (Rikman 1997). Kollektiivselt jagatud kogemused, mida ühiselt meenutatakse, aitavad meil jagada enda elu perioodideks nagu ka normatiivsed sündmused (abiellumine, töökohavahetus jms). Koos kogetu toimib nagu mälestuste fikseerija ja selle abil suudame me oma elu kollektiivsesse ajalukku paigutada. Jagatu kindlustab ka egot ja toob ellu järjepidevust ja kindlustunnet. Inimene tunneb end kuuluvana generatsiooni, mis defineerib end selles jagatud sündmuses ja ühiskondlikus ajaloos (Korkiakangas 1997:9). Eriti tähenduslikud kultuurilised sündmused tekitavad ühiskonna sees väikmälestuste laine ja nii tekib kollektiivne mälu. Kollektiivsed eredad mälestused hõlmavad tavaliselt sündmusi, millel on rahvuslik ja ülemaailmne tähendus. Need sündmused on nagu ajaloolised pidepunktid aja kulus. Eurooplaste jaoks on sellisteks sündmusteks kindlasti mõlemad maailmasõjad (Connerton 1996:20). Rääkides sõjast, küüditamisest ja enesele osaks saanud raskest saatusest tunnetatakse enese kuulumist ingerisoomlaste hulka, kuna läbi jutustuste kinnitatakse nii iseendale

kui kuulajale veel kord osalemist nendes kõigile ingerisoomlastele osaks saanud sündmustes.

Eluloolise intervjuu toimumise aeg võib selle sisu samuti mõjutada. Konkreetsel intervjuu toimumise päeval või selle eel toimunud sündmused võivad inimest ajendada rääkima kindlatest sündmustest ja perioodidest oma elus. Võrus intervjuusid tehes oli paljude ingerisoomlaste jaoks küllaltki aktuaalne Saksamaalt kompensatsiooni saamine selle aja eest, mil nad Klooga ja Paldiski laagrites viibisid. See viis paratamatult nende mõtted tagasi sõjaaega ning seetõttu võis see eluetapp tavalisest rohkem aktuaalseeruda.

Teatavat mõju elulugude sellisele rõhuasetusele võib avaldada ka minu kui uurija isik. Intervjueeritavad nägid, et minu puhul on tegemist neist oluliselt noorema ja Teist maailmasõda isiklikult mitte kogenud inimesega. Samuti küsiti minult sageli, kas ma ise olen ingerisoomlaste päritolu, millele pidin eitavalt vastama, kuna mu esivanemad on suulise mälu järgi vähemalt paarisajal viimasel aastal olnud Eestimaal elavad eestlased. Ühelt poolt siis minu ealine noorus võis neis tekitada soovi mulle kui noorele inimesele rääkida nende raskest lapsepõlvest ja noorusajast ja teiselt poolt minu eestlaseks osutumise tõttu võisid nad tunda vajadust selgitada, et ingerisoomlaste saatus ei ole eestlaste omast sugugi kergem olnud, ehk isegi raskem.

Sõda...

Teise maailmasõja ajal oli Saksamaa üks eesmärke Leningradi vallutamine. 1941. aasta septembris muutus vallutamine piiramiseks, mis kestis rohkem kui kaks aastat ja kogu selle aja olid Kesk-Ingeri alad sõjatandriks. Sõja ajal jäi umbes 65 000 ingerisoomlast Saksa vägede poolt kontrollitavale alale (Anepaio 1999b:438). Saksamaa poolt vallutatud Ingerimaa ja selle elanike suhtes oli erinevatel Saksa asutustel mitmesuguseid ja muutuvaid plaane. Aja jooksul selgus sakslastele, et ingerisoomlased on Soome, põhjapoolse liitlase soost ja kohtlemine muutus mõnes mõttes venelastest paremaks (Nevalainen 1992b:268). Peamiselt Saksa pooltel initsiatiivil sõlmiti Soome ja Saksamaa vahel kokkulepe, mille alusel enamus Ingerimaale jäänud ingerisoomlasi siirdati 1943.-44.

Joonis 5. Kodumaatuse algus. Ingerisoomlased 1943. aastal Gatsšina raudteejaamas enne Soome siirdamist. Foto: Antti Hämäläinen. Museovirasto SUK 530:1729

aastal Soome. Lõpuks pääsesid ingerisoomlased sõjast eemale, kuid nende elulugude põhjal jääb mulje, et sõda on nende elus olnud väga määravaks sündmuseks. Absoluutselt iga informant, vaatamata sellele, kas ta oli sõja ajal väike laps või juba täiskasvanud inimene, mainib sõda kas üldises mõttes või veelgi sagedamini jutustatakse konkreetsetest elamustest või juhtumitest. Sõjast rääkides puudutatakse kõige sagedamini selliseid teemasid, nagu sõja jõudmine Ingerimaale ja pommitamine, saksa sõdurite käitumine, toidupuudus ning sugulastest ja perekonnast äralõigatus.

Birger Thureson kirjutab oma romaanis *Lilja*: “Euroopas oli nüüd rahu ja inimesed juubeldasid tulevikule vastu. Anna Suomalainen’il oli raske tulevikku vaadata. Mälestused olid ees.” (1986: 154). Tegemist on tegelikkusest pärineva jutustusega, mis on kirjutatud tihedas koostöös raamatu peategelase, Ingerimaalt pärit põgeniku Liljaga. Tema põgenes Nõukogude Liitu tagasipöördumise asemele 1944. aastal koos ema ja õega Rootsi. Pärast sõda takistasid mälestused tulevikku vaatamist, kuid tänaseks peaks kõik või vähemalt enamus olema unustatud, kuid kas see on nii?

Sõda on ingerisoomlaste elulugude pöördepunktiks ja seetõttu kõige enam mäletamist vääriv elusündmus.

Kui algas sõda, olin ma 3-aastane, siiski on mul sellest ajast üksikuid mälestusi:

Saksa sõdur pesi ennast õues, terve ülakeha valges vahus. Kui ta oli vahu maha loputanud ja ennast kuivatanud, võttis ta taskust väikese plekk-karbi ja pakkus mulle rohelisi klaaskomme. Ise naeratas, valged hambad särasid. Mina oleksin tahtnud seda plekk-karpi, aga seda ta ei andnud.

Meie elutuppa oli majutatud neliteist hispaanlast, aga toitu käisid nad alati toomas viieteist katelokiga. See liigne oli minu jaoks. Nad imetlesid minu siniseid silmi ja kollaseid juukseid ja mürasid minuga, kui "kodus" olid. Tuba oli lärmi täis. Mind pildistati ja saadeti fotosid oma perekonnale. Olin nende meelest vist nagu pisikene eksootiline valge vares.

Läksin õue. Minu tädi paks porgandivärvi kass rippus tagajalgupidi oksa küljes ja temalt tõmmati parajasti nahka maha. Mul hakkasid kohe pisarad voolama. Fotograaf võttis minu sülle, viis tuppa ja hüpitask, et ma töinamise lõpetaksin. Kass pisteti ahju, nagu küülik. Kokk laksutas keelt, et "gut, gut" ja pakkus meile ka, aga meie ei söönud (naine, s 1938).

Sõjasündmuse puudutavates jutustustes võib vahet teha üksikisiku ja ühiskonna tasandil. Eelnev lõik kirjeldab selgelt ühe lapse mälupilte sõjaajast. Selline mälupilt võiks peituda ükskõik millise sõjaaegse lapse mälus, kuid mitte kõigil ei ole meeles nii detailseid sündmuseid või ei pea nad nende meenutamist sedavõrd oluliseks. On ka teistsuguseid mälestusi, mis annavad üldisemat informatsiooni sakslaste sissetungi, pommitamise ja koduküla hävimise kohta. Võib rääkida üksikindiidi tasandist, mis annab edasi tema enda kogemuse antud sündmusest ja üldisemast tasandist, mille puhul räägitakse neid asju, mida selle teema puhul üldiselt on kombeks jutustada. Inimestel on tänu loetud kirjandusele ja

Joonis 6. Nälg pani inimesed sõja ajal kodudest lahkuma. Foto: Antti Hämäläinen. Museovirasto SUK 530:598

nähtud filmidele olemas ettekujutus, kuidas ühest või teisest ajaloolisest sündmusest peaks rääkima. Ja tänu nõukogude propaganda- ja filmitööstusele on kõik Nõukogude Liidus elanud inimesed saanud selgeks vähemalt sõjast rääkimise mudeli.

Lapsepõlvest ma mäletan, et olid vene külad, inger-soome külad ja eesti külad ka. Sellest ajast ma mäletan ennast, kui hakkas sõda augustis 1941. Meie küla oli Gatšinast 40 kilomeetrit ja meie küla oli täiesti metsa sees. Sakslased tulid sisse, üleni mustas riides. Kõik läksid nümmoodi toitu otsima seal, muna ja ... Täpselt nagu filmis pärast sõda (naine, s 1934).

Sõda hävitas Ingerimaad ka füüsiliselt. Paljud külad jäid otseselt sõjategevuse alla ning rindejoon käis neist mitu korda üle. Mitmetel informantidel on endiselt meeles, kuidas nad kaevikus olles oma kodumaja ja koduküla hävingut pealt vaatasid. Või kuidas peale õist pommitamist varjendist välja tulles avanes vaade

suitsevatele varemetele – see jäigi paljudele viimaseks mälestuseks kodukohast.

Me nägime oma silmaga ... Terve küla, üle viie-, kuue- kümne talu ... Me olime kaevikus, kui seal see pommitamine käis. No rinne käis ühelt poolt, teiselt poolt. Sinna jäid ainult korstnajupid püsti. Kõik see meie küla, me olime ise kaevikus ... (mees, s 1934).

Lisaks otseste sõjakoleduste läbielamisele ja isiklikule kogemisele tähendas sõda ingerisoomlaste jaoks oma harjumuspärasest keskkonnast lahtirebimist ja õige pea olid nad sunnitud kohtuma nii keeleliselt, sotsiaalselt kui ka majanduslikult uue kultuuriga. Tegelikult pidid nad paari aasta jooksul isegi mitmel korral kohanema – esiteks Soome suurtaludes sulastena, teiseks Venemaal palgata kolhoosnikena või üldse töötutena ja lõpuks Eestis taludes abitööjõuna või tehastes töölistena.

Sõjaaega puudutavates jutustustes korduvad sellised sõnad nagu sakslased, saksa sõdur, kaevikud, rinne, pommitamine, toit ja nälg. Enamustega neist seondub kogemus, mida hilisemas elus ei tule kogeda, vaid toidupuudus saadab ingerisoomlasi veel mõned aastad.

... ja nälg

Paljud informandid pidasid nälga oma elu raskeimaks katumuseks. Teatavas mõttes domineerib nälg ja toidupuudus muude sõjakogemuste üle. Kui sõjaajast mitte midagi muud ei meenutata, siis öeldakse vähemalt, et “me olime näljas”. Inimesed meenutavad jubedusega, millist “sööki” nad tol ajal sööma pidid.

Kui muidu on suhtumine sakslastesse küllaltki neutraalne, siis antud juhul on see halvustav, hukkamõistev ja osadel juhtudel isegi vihkav. Sakslased konfiskeerisid loomad, põllusaadused ja tegid tühjaks aidad ning keldrid, st inimesed jäid ilma eluks esma vajalikust – toidust. Mitmed informandid meenutavad ainukese toiduhankimisviisina sakslaste juures “santimist”. Kerjamine oli paljude inimeste jaoks alandav ning enamasti ka viimane lahendus, kui enam muud võimalust näljast pääsemiseks ei paistnud. Alandav kogemus, mida paljudel ingerisoomlastel ei varem ega hiljem enam kunagi kogeda ei tulnud, on raske ununema.

Meie, lapsed, seisime tihti sakslaste juures järjekorras. Nad ikka valasid meile katelokist, neil jäi üle. "Butterbroti" anti. Ema pidi peaaegu ära surema. Ta sai meiereisse tööle ja kui esimest korda seda lõssi või mida tahes jõi ... Ta oli ju näljas ja sai korraga liiga palju valku. Kord leidsime pöönin-gult lehmanaha ja siis sellest keedeti sülti. Mul on see lõhn siiani meeles (naine, s 1933).

Joonis 7. Kerjusepoisid 1943. aastal Kallivere külas. Foto: Antti Hämäläinen. Museovirasto SUK 530:171

Sõda, kui tuli peale, siis miks me heina ja saepuru sõime. Kui venelane taganes ja sakslane tuli peale, olime kuu aega metsas. Metsa viidi siis loomad ka kaasa, kanad vist jäid koju. Kui me koju tulime, sakslane oli siis juba sees. Olid kanad ära söödud. Lambahad ajasid partisanid metsast ära, lehm jäi, kuna isa jäi temaga sohu, too sai poegimishalvatuse ja siis tehti hädatapmine. Liha varastati ikkagi. Niimoodi oli, et midagi ei jäänud. Sakslane tuli sisse, tulid taludesse, kartulid ju neile. Pärast käidi korjati kartulikoori, pesti ära, kuivatati kõvaks ja tehti jahuks või siis keedeti ja aeti lihamasinast läbi ning küpsetati. See oli nii kibe ja mõru (naine, s 1935).

Mina käisin santimas sakslaste kööki mööda. Küsisin "Ich habe nicht Mutter, ich habe nicht Vatter, ich wohne allein, bitte mir wenig Brot." Mõnel pool vaadati kaastundlikult, mõnel pool öeldi "raus, raus weg." Kohe aeti minema, siis tehti üks selline köök, kus kartuleid keedeti koorega. Seda sai kord päevas. Minu perenaine sai, sest ta oli saksa köögis tööl. Minul ikka vedas, elasin üle. Palveta-sin ikka iga päev ja lootsin taevaisa peale (naine, s 1925).

Joonis 8. Mälestusjumalateenistus Põllküla ühishaual, kuhu on maetud tuhatkond sõja ajal Eesti koonduslaagrites nälga ja haigustesse surnud ingerisoomlast. Foto: ERM Fk 2786:44

Ingerisoomlased ei saanud nälga tunda ainult sõja ajal, vaid ka pärast nende küüditamist Kesk-Venemaale. Nad saadeti mahajäänud paikadesse, mis asusid kaugel suurtest keskustest. Lisaks eelnevatele kolhoosiaastatele oli ka sõda mõjutanud elamistingimusi nendes piirkondades. Kohalikel inimestel nappis endalgi toidust, mis siis veel rääkida südatalvel saabunud uusasukatest. Esimese talve aitasid üle elada Soomest kaasa võetud toidukraam ja majapidamisriistad ning riided, mida sai esialgu toidu vastu vahetada. Paljud üritasid leida tööd, kuid kõigis piirkondades ei olnud isegi see võimalik. Mõnel pool oli tööd, aga vaatamata sellele oli olukord halb, kuna palga maksmiseks ei olnud vaestel Venemaa kolhoosidel ei raha ega toiduaineid. Vastu kevadet tuli paljudel siiski nälga kannatada (Reinvelt 1997:38).

Aga näed viidi hoopis Venemaale, kuhugi Siberisse. Seal oli selline nälg. Läksime põllu peale neid rukkikäsi korjama, need ka tuldi ja võeti käest ära. Kartulikoori sõime, korjasime kuskilt. Ise ei saanud ju midagi kasvatada. Põllu pealt varastada kuimoodi sai. Kui said viljapäid korjata, siis tulid jälle püssidega, et pane maha, sa ei tohi korjata neid ka (naine, s 1934).

Sääl me siis olime. Sääl oli nii püstinälg ja õudus, et sääl oli võimatu elada. Nii rotid kui inemesed oleks silmad peast ära söönud. Neil oli niisukene nälg sääl (naine, s 1930).

Vainikkala piiripunkt, kinninaelutatud rongiüksed...

Nagu hiljem selgus, ei olnud Soome ingerisoomlaste rännakute lõppjaamaks, vaid alles esimeseks peatuseks pikemal teel. Ingerlaste saatusele sai otsustavaks 1944. aasta 19. septembril Soome ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud vaherahu kokkuleppe kümnes artikkel. Seal öeldi muuhulgas: Soome kohustub viivitamatult Liitunute (Nõukogude Liidu) Kõrgemale Sõjaväejuhatusele loovutama hetkel kõik tema valduses olevad nõukogude ja liitlaste sõjavangid ja ka Nõukogude Liidu ja liitunud rahvaste kodanikud, kes on interneeritud ja vägisi Soome viidud (Nevalainen 1992b:282-283). Küsimus oli selles, kas artikkel käis ka tsiviilingerlaste kohta, keda ei saanud lugeda vägisitooduteks. Soome ametivõimude arvates jäid tsiviilised vägisitoodute kategooriast välja ja otseselt neid tagasi pöörduma ei sunnitud. Nõukogude Liit seevastu hakkas ingerlaste tagasipöördumiseks agaralt propagandat tegema, jagati lendlehti ja plakateid. Ingerlasi hakkas otsima ka Soome politsei Valpo (Kurs 1998:123). Tsiviiliskite suhtes otseseid repressiivseid meetmeid siiski ei kasutatud, ei toimunud vangistamisi ja vägivaldset tagasisaat mist. Iga üksikisik jõudis individuaalselt, perekonna või rahvuskaaslaste mõjul otsuseni kodukohta tagasi pöörduda (Reinvelt 1997:33). Peamiste otsust mõjutavate põhjustena võib välja tuua Nõukogude Liitu jäänud pereliikmed (Punaarmees teenivad isad, pojad ja abikaasad, kuid ka vangistatud ja küüditatud pereliikmed), kodumaaigatsuse, soovi saada võõrateenijast jälle iseenda peremeheks (Soomes oldi

peamiselt taludes sulasteks ja teenijateks) ja massipsühhoosi (kui enamus rahvuskaaslasi oli otsustanud tagasi pöörduda, lasti end sellest kaasa haarata).

Isa Stalin kutsus, kes tahab vabatahtlikult kodu. See juba meida loi, see vabatahtlikult. Kui ma lähen vabatahtlikult ... kuhu minu siis viiakse? Lähen parem vabatahtlikult. Ega viidugi. Veedi meida sügavasse Venemaa Kalininski oblasti, maailma kaugele. Ligi Leningradi peeti ja siis ütlesime, noh kodu käib ligidamaks, a matka läheb pitkemaks. Siis meile öeldi, et ei viigi kodu (naine, s 1911).

Siis tuli leping Liiduga, et Soome peab meid Liidule tagasi andma. Siis mäletan seda, et kuna minu vanaisa oli päris Soomest soomlane, siis oleks meil olnud võimalik jääda Soome. Aga minu vanem vend sai Soome sõjas haavata, selles "jätkisõjas" ja ta sattus Venemaale vang. Ja meil oli Venemaale ehitatud maja. Kuigi kolhoos oli isa laostanud, oli ta ikkagi rikas mees. Ja maad oli ostetud. Lootsime, et sakslane on nüüd Venemaad kõvasti vanutunud ja kolhoosid lõpevad ära. Oli väike lootus, et maad ja kodud saab tagasi. Kindlasti see oli ka üks põhjus. Ja lepitigi niiviisi kokku, et ega siis piir kinni ei jää ja saab vanaisa juurde tagasi tulla. Aga mäletan, et kui üle selle Vene piiri tulime, Viiburis pidas rong kinni. Mul on veel meeles selline seik. Nii kui sinna saime, siis lapsed viidi minema. See oli rändkino ja näidati Stalinit. Minu ema ütles niiviisi, et see on sinu "isa". Mina ütlesin, et kus see isa ise on. See oli Viiburi ja meid lasti rongi pealt maha, pidime ümber kolima teise rongi. Soome oma sõitis suure vilega tagasi (naine, s 1937).

Nüüd Venemaale ära vaja minna. Te peate tulema. Kui ei tule, surnud ka toome tagasi. Saate kodumaale, kõik antakse teile abi. Kõik lähevad, kõik lähevad. Mina kirjutasin esialgu, et meie ei lähe. Mina käisin Riihimäel, kus oli see punkt, kust kõik need šaloonid [ešelonid] Soomest tulid. Me käisime ikka vaatamas, igas šaloonis oli kedagi tuttavat. Minu tädi oli ühes ja mina räägin, et meie ei lähe

Joonis 9. Ema lastega 1944. aastal Soomes. Foto: ERM Fk 2786:39

Joonis 10. ... aga ema ütles, et läheme ikka, et me vennas on seal. Õed-Vennad 1949. aastal Eestis, mil oli taas kohtunud Punaarmee teeninud vennaga. Foto: ERM Fk 2786:60

ära. Katsu sa siia jääda. Pärast kõik lähevad ja mina ka. Raudteelased juba ütlesid, et see šaloon, mis juba käis, ei viia seda koju, see käis juba kaugel ära. Mina mõtlesin, ma ei lähegi. Komsud olid juba sinna antud, läksin tagasi küsima. Õeldi, et ei saa. Nimi oli ka juba kirjas ja mõtlesin, et kui ma ei lähe, hakatakse taga otsima. Neist asjadest ei olnudki midagi. Üks väike tüdruk oli veel mõne aastane ja see rääkis "huomeo, huomeo juna sõidab Inkeriin". Vot sulle Ingeri. Me läksime, Viiburist löödi ukсед ka laudadega kinni. Leningradi ka ei näidatud, viidi sealt tagant otse sinna Kalinini oblasti (naine, s 1920).

Tsitaatidest on üsna selgelt näha, et tagasipöördumisotsuseni jõuti vabatahtlikult ja ilma Soome võimude poolse repressiivse sekkumiseta. Vabatahtlikult tagasipöördujate hulka näitab ka see, et oktoobris 1944, mil oldi valmis soovijatelt avaldusi vastu võtma, kogunes neid natuke rohkem kui nädalaga 33 587 inimeselt (Nevalainen 1992b:283). Valdav enamus toodi tagasi küllaltki lühikese aja jooksul (5.12.1944-13.01.1945). Selle ajaga pöördus Vainikkala piiripunkti kaudu Nõukogude Liidu piiridesse tagasi 55 773 Ingeri põgenikku (Tuuli 1988:307).

Vainikkala piiripunkt ja Viiburi linn sümboliseerivad ingerisoomlaste jaoks uue ajastu algust, kahjuks mitte helge ja positiivse. Kodumaale mittepääsemine teadvustus inimestele erinevalt. Osade rongide ukсед lukustati kohe pärast piiriületamist ja rahvas hakkas aimama, et asjad ei kulge nii, nagu oodatud. Miks oleks koju tagasipöördujaid pidanud vedama lukustatud ustega rongis nagu iga hetk plehkupanevaid ohtlikke kurjategijaid? Hiljemalt Leningradis öeldi ingerisoomlastele, et nad ei pääsegi kodumaale. Paljud mäletavad neid vallanud teadmatust, kui rong paari kilomeetri kauguselt kodukülast mööda sõitis.

Tulime kuni Viiburini. Alguses tuli üks valge kasukaga ohvitser, niisugune priske ja kuldhammastega. Too midagi naljakat ütles, vaguniuksed olid lahti, ja kõik korraks naersid tema ütlemise peale. Siis tehti kohe pilti ja saadeti Soome, et kui rõõmsad me olime, kui Viiburi saime. Siis alles öeldi, et teid koju ei viida. Viiakse sinna ja sinna. Siis

enam ei pildistanud keegi, ei olnud enam vaja. Meid otsiti läbi. Pildid ja dokumendid võeti ära. Kaste ei tehtud lahti seal vagunites. Meid toodi Kalinini oblastisse. Seal võeti kõik maha, seal kontrolliti ja viimase kui ühe kasti pidi lahti tegema. Isegi soomekeelne ajaleht, kui taldrikud olid sisse pandud, nood ka võeti ära. Kõik soomekeelne kirjandus (naine, s 1926).

Ära keegi ei ajanud ja nüüd tuleb välja, et nagu vabatahtlikult lahkusime. Kord käisin Mikkeli linnas ja ühes toas kolm ohvitseri siis meelitasid: misasja te olete siin, siin olete orjad, aga oma kodumaal ikka ... Mõtlesime, et kui nii lahkelt lubatakse, lähme ikka. Sünnikoht on ikka sünnikoht. /.../ Hakkasime Viiburist sõitma ja vaguniuksed lukustati. Leningradi jaamas rong seisis ja üks mutt rääkis läbi akna ohvitseriga, kes mööda perrooni kõndis, et laske meid siin maha, siit me oskame juba ise minna. Ta vene keeles ütles, et “naša rodina tut”, et läheme ise edasi. Too ohvitser vastas vene keeles, et “vaša rodina s kavskoi, tverskoi, jaroslavskoi”. Ja ei lastudki maha. Nõnda lukustatud ustega viidi läbi Leningradi, et muidu mõni veel hüppab maha (mees, s 1929).

Pärast Teist maailmasõda Soome ja Nõukogude Liidu vahelise lepingu tulemusena koju tagasi pöördunud ingerisoomlased ei pääsenud oma ajaloolisele kodumaale. Nende uueks kodumaaks oli määratud ala Kalinini oblastist Sverdlovski oblastini, kuid tagasitooduid jäeti ka Novgorodi piirkonda ja isegi Pihkva oblastisse Ingerimaa lõuna- ja edelapiiril. Ingerisoomlastele määratud saatus esindas selgesti Nõukogude Liidu poliitikat nende suurriigi kodanike suhtes, kes olid sõja ajal olnud seotud vaenlasega või teinud nendega koostööd (Nevalainen 1992b:288). Asjaolu, et enamus ingerisoomlasi oli sakslaste poolt vägisi sõja eest ära evakueeritud, ei omanud mingit tähtsust. Nii oligi valimatu ja üldine karistus Soome minemise või sattumise eest rahva kodumaast ilmajätmine.

Kahjuks ei ole meil elulugude vahendusel enam võimalik täpselt teada saada, mida inimesed sel hetkel tundsid, kui nad aru said, et töötatud kodumaa asemel ootab neid ees sõit tundmatusse. Küüditamine ei olnud Nõukogude Liidus sel ajal sugugi tundmatu ja teatavas mõttes oskas rahvas seda karta ja oodata. 1930. aastatel oli küüditamiste laine ka Ingerimaalt üle käinud, kuid siis oli see puudutanud peamiselt jõukamaid talupoegi, kellest said üleöö kulakud ja nn vaimset eliiti – kirikutegelasi ja kooliõpetajaid ning Põhja-Ingeri Nõukogude Liidu ja Soome piiri ääres asuvate külade elanikke. Nüüd aga küüditati terve rahvas korruga ja ilma, et neil oleks olnud väikseimgi võimalus sellest kõrvale hoida.

Aigi Rahi ütleb eestlaste 1949. aasta märtsiküüditamisest kirjutades: “Küüditamine oli vapustus, mis sööbis kauaks ohvrite mällu” (1998:47). Samamoodi võib öelda ingerisoomlaste küüditamise kohta, sest taoline vapustus mõjutab ühtmoodi kõiki ohvreid, olenemata nende rahvusest. Ainuke vahe eestlaste ja ingerisoomlaste vahel oli ehk see, et eestlased teadsid või vähemalt aimasid rongidesse istudes oma saatust ja eelseisvat kannatust, ingerisoomlased aga istusid rongi lootusega peatselt oma koduuksest sisse astuda.

Juba piiril või siis sihtkohta jõudes otsiti ingerisoomlaste isiklikud asjad läbi. Ära võeti eelkõige soomekeelne, eriti usuteemaline kirjandus, dokumendid ja fotod. Seega olid ingerisoomlased peale kodumaa ilma jäänud ka esemelisest varast, mis oleks aidanud seda meeles pidada. Alates sellest ajast hakkas Ingerimaa ingerisoomlaste jaoks järjest enam muutuma muinasjutumaaks, mis elas ainult vanemate inimeste lugudes ja meenutustes.

Soome poolt oli ilus ärasaatmine – muusika ja tõrviku- tega. Kui Venemaale jõudsite, tulid rongi inimesed, kes meid läbi otsisid. Meil võeti kõik kirjad, fotod ja raamatud ära. Emal oli üks ilus foto, mis oli tehtud enne abiellumist. Küll ta palus, et see olen mina ise ja ärge võtke ära, aga miski ei aidanud. Minul oli leeriskäigust üks kaart roosi ja minu enda nimega, see võeti ka ära. Nii meil ei olegi alles ühtegi mälestusset Ingerimaa ja Soome ajast. Meie vagunisse sattus selline hull ... ega kõiki ei otsitud nii põhjalikult läbi (mees, s 1924).

Järgmise päeva hommikul vara tuldi meid läbi otsima. Kõik soomekeelne kirjandus, mul ema oli sügavalt usklik, võeti ära. Mina olin esimese klassi laps ja kõik lasteraamatudki võeti ära. Meil oli isal kaasa võetud vihikuid, pliitaseid ja kumme. Ta arvas, et lastel peres läheb vaja. Aga hiljem tuli neid endal tarvis söögi jaoks. Otsiti läbi ja isal oli Soome puss. Emal tuli meelde ja ta läks seda peitma. See, kes läbi otsis, lükkas ema jõhkralt kõrvale ja võttis ära. Kõik riided puistati läbi (naine, s 1937).

Vaatamata kogemuse negatiivsele iseloomule suudavad inimesed sellest saatuslikust reisist ja piiripunktis toimunud läbiotsimistest mõnikord isegi naljakamaid episoodide meenutada ning isegi nalja visata. On ju nendele mälestustele ladestunud hilisema viiekümne aasta sündmused ja elamused, mis mõnel määral on aidanud unustada ka toonast valu. Ja ehk ei olnud toimuv tragöödia sel hetkel inimeste teadvusse veel päris selgelt jõudnud. Taibati küll seda, et kodumaale esialgu ei pääseta, kuid ilmselt ei osanud keegi aimata, et tegemist on pöördumatu saatusega. Vägi-valdne tagasitoomine Nõukogude Liitu tähistab palju aastaid kestva võõras keskkonnas elamise perioodi algust. Intervjueeritavad pidid elu otsast alustama.

...ja härjarakendid

Piiri ületamine on omamoodi territoriaalne “rite de passage”, tähelepanu suunatakse eristavale (Löfgren 1993:84). Kuigi füüsiliselt ületati Venemaa piir juba Vainikkalas, teadvustus selle tähendus ingerisoomlastele alles Kesk-Venemaa kolkakülas. Uuele maale sattudes võivad mitmed asjad olla suure tähendusega. Milline eluase suudetakse hankida, kontakt või selle puudumine perekonna ja tuttavatega, oskus ja tahe suhelda või leida ühist keelt kohaliku elanikkonnaga ning maa tavade ja kommete tundmine. Kultuurišokiga iseloomustatakse reeglina tagajärgi, mis tekivad seoses ootamatu ümberasumisega suures osas aimatavatest olukordadest täiesti etteennustamatutesse situatsioonidesse.

Teiste rahvuste mõistmiseks eksisteerivad täiesti kindlad viisid, mida asjassepuutuva rahva liikmed tunnevad. Need arusaamad on harva hinnanguliselt neutraalsed, teiste eripära kogetakse

enese eripära suhtes negatiivselt või positiivselt. Teiste kohta käivad ütlused sisaldavad seepärast sageli suhteliselt hindavaid väljendeid (Ehn, Löfgren 1994:38). Intervjuudes antakse isiklik hinnang Venemaal valitsevale olukorrale ja kultuurilistest erinevustest räägitakse teatava põlgusega ning venelaste tegude ning käitumisviiside üle imestatakse ja naerdakse. Võimalik, et läbi sellise lähenemise tahetakse põhjendada oma Venemaalt Eestisse asumist ja seetõttu tuuakse eriti esile Venemaa majanduslikku ja kultuurilist mahajäämust. Kusjuures kultuurilise mahajäämusena käsitletakse neid kombeid ja tavasid, mis on Ingerimaa omadest erinevad. Kõige silmatorkavamalt tulevad intervjuudes esile “härjarakendid” ja “ahjus pesemine”.

Kui nii ütelda, siis ta on natuke naljakas. Mina olin esimene, kes vaguniuksest välja vaatas. Seal olid lõkkes süüdatud. Väikesed härjad olid rakendatud regede ette, hobused olid vist kõik ära korjatud, nad olid peadega raudtee poole. Välja vaadates olid näha ainult pead ja lõkkes. Mõtlesin, et vanakuradid ... nüüd olen vist põrgu jõudnud, vanakuradid on regede ette rakendatud. Ütlesin, et tulge vaatama, nüüd on meid vist põrgu küüditatud. Onu ütles, et poiss, mis lollust sa räägid. Alguses ehmatasid teised ka ära, et tõsi mis tõsi. Pärast, kui mõned olid juba maha hüpanud, saime aru, milles asi (mees, s 1924).

Kolhoosiesimees või külavanem või mis ta seal oli, need küpsetasid kakku. Neil oli plekkahi ja nad lõid kakud sinna vastu ust. Meie ei olnud neid näinud ja vaatasime suure põnevusega, kuna nad põlema lähevad. Põlema nad ei läinud ja kui valmis olid, siis perenaine pakkus mulle. /.../

Isa läks küsima, et kus teil need saunad on, et me oleme nii kaua tee peal olnud. Ta ei kujutanud ettegi, et saunu ei olegi. Nemad ei teadnudki, mis see saun on. Noh, aga kus pesta saab. Kolhoosiesimees ütles, et ahjus. Isa uuris ja pinnis, et kuidas seal ahjus see pesemine käib. Siis köeti see suur vene ahi “petška” seal köögis soojaks. Pandi sinna õled, või kes oli rikas, see pani lauad alla. Vesi lasti

Joonis 11. Klassipilt – mälestus elust Venemaa kolkakülas. Foto: ERM Fk 2724:77

pottidega pliita peal soojaks ja siis pesti seal ahjus. Nii, et mina olen emaga koos ahjus saunas käinud. /.../

Ahju peal oli magamine. See vene naine palvetas ja mina hakkasin teda nii hirmsasti kartma. Ikooni ees põles tal Jeesuse pilt, millel silmad olid niimoodi ülespoole. Ma nii hirmsasti kartsin, kuna see pilt sealt seinast välja tuleb, mulle kallale. Vene keeles palvetas, ega midagi aru ei saanud. Ikka "gospadi, gospadi" ja peksis peaga põrandale (naine, s 1937).

Kodumaal elades oli ingerisoomlaste suhtumine venelastesse neutraalne. Tänu suurlinna lähedusele oli teatav kokkupuude nendega olemas, kuid enamasti oli see majanduslikku laadi, olgu siis

Leningradis talusaadusi turustades või venelastest suvitajaid majutades. Viimasel juhul oli suhtlemine venelastega eriti aktiivne, sest elati ju ühes majas, kuid linnast pärit suvitajad tõid endaga kaasa pigem linnakultuuri, mitte vene oma. Alles pärast Vene-
maale küüditamist muutub kontakt vene kultuuri ja peaasjalikult vene hinge ja temperamendiga väga intensiivseks.

Oktoobri- ja maipühade ajal korraldati koolis suur pidu. /.../ Siis hakati tantsima. Mitte valssi ega fokstrotti – vene “pljaskat”. Minu kohta öeldi, et muidu tubli tüdruk, aga see ei ole hea, et “pljaskat” ei oska ja et kõrvades pole auke ja ei kannu kõrvarõngaid. /.../

Meie oleme venelastega võrreldes vaiksed ja rahulikud põhjamaalased. Vene temperament lööb välja nii suures mures kui ka suures rõõmus. Naabrinaine Matrjona jõudis oma mehe sõjast koju oodata. Ivan tuli äkki ja ette teatamata, elus ja terve. Muidugi korraldati sel puhul suur pidu “pljaska” ja puskariga. Terve küla kutsuti kokku, joodi ja tantsiti terve öö. Hommikul löid mehel hirmsad valud kõhtu. Oletati, et pimesool. Linna arsti juurde 40 kilomeetrit. Haige suri operatsioonilaual, sest tuli liiga hilja. Ei olnudki pimesool, oli hoopis soolte keerdumine. Matrjona ulgus kuni matusteni peaaegu vahet pidamata kõik ööd ja päevad kokku, keegi külas ei saanud magada. Pärast matuseid rahunes ja elas nagu ennegi (naine, s 1938).

24 tundi...

Varsti pärast küüditamist proovis osa ingerisoomlasi kodukohta tagasi pöörduda, kuid juba aastast 1946 ettevõetud katsed naasta kodukohtadesse tõid kaasa konflikte võimude ning Venemaalt, Ukrainast ja Valgevenest tulnud uusasukatega (Noormets 1988:427). Kuna Leningradi ja piiri lähedusse lubati kaitsepoliitistel põhjustel elama asuda ainult ametivõimude loal, said paljud kodumaale tagasitulijad suure pettumuse osaliseks, sest selline luba ingerisoomlastele eriti ei laienenud ja neile anti 24 tundi aega Ingerimaalt lahkumiseks. Erandi moodustasid need, kelle pere-

konnas oli Punaarmee teeninuid. Kuid isegi neil ei olnud sageli võimalust ja tahtmist oma kodukohta jääda, sest sõda oli enamuse majadest purustanud või olid allesjäänud asustatud venelaste, ukrainlaste ja valgevenelastega. Esialgu aga seda ei teatud ning esimesed Venemaalt põgenejad võtsid ette teekonna kodukülla või siis vähemalt Leningradi, mis ahvatles peamiselt laialdase tööturuga. Ingerimaal tunti endised elanikud kiiresti ära ja käsk 24 tunni jooksul lahkuda saadi tavaliselt üsna pea pärast kojujõudmist. Leningradis takerdus tööleidmine enamasti bürokraatiasse, kuna töökoha saamiseks oli vaja isikut tõendavat dokumenti. Ingerisoomlased olid dokumentidest ilma jäänud piiril või väljasaatmiskohas ning uute saamiseks oli vaja minna vastavasse ametiasutusse. Seal tuli rahvus kohe ilmsiks ja jälle kõlas käsk 24 tunni jooksul lahkuda.

Onupoeg ütles, et paneme ajama. Tema oli enne sõda Leningradis, käis tööstuskoolis ja töötas Neeva peal laevas kütjana. Et läheme vaatame. Onupojaga panime kõigepealt punuma sealt, tulime Leningradi. Onupoja õnneks oli endine kaadrite ülem veel ametis, see tundis ta muidugi ära. Onupoeg rääkis olukorra ära. Tegelikult ta lasi sõja ajal jalga, sest temal oli kutse sõjaväkke ja ta pidi sõjakomissariaati minema. Ega ta sellest ei rääkinud. Ütles, et sattus sakslaste kätte, enam ei saanud tööle tulla. Hiljem viidi Soome ja nüüd tuli tagasi. Õeldi, et soome rahvusest, see ei tule kõne allagi. Õeldi, et hea küll, et tööle saan võtta, aga elamist ei saa. Lähed Riia linna Lätti. Tema võeti tööle, mina pidin midagi välja mõtlema. Tagasi minna? Aga kõik see maa, mis me tulnud olime ... Siis üritasin endale sünnitunnistust saada, võibolla oleksin siis ka sinna onupoja juurde tööle saanud. Läksin siis ametiasutusse küsima. Ütlesin oma nime, naisterahvas võttis suure raamatu ette ja hakkas lappama. Ühe koha peal nägin, et oli minu nimi, aga tema keeras edasi. Hüüdsin, et see olengi mina. Tema küsis, ah rahvuselt soomlane? Ütles ainult, et palun oodake väljas. Ma sain juba aru, et asi on halvasti, kuid ära ka ei julgenud joosta. Siis tuli üks meesterahvas ja andis mulle 24 tundi aega, et lähed sinna tagasi, kust tulid (mees, s 1924).

Tahtsime ikka koju ja läksime kodukanti. Helmi ja ema tulid jalgsi koos lehmaga. See oli aprillikuu. Ma mäletan, et enne ülestõusmispuha me ikka saime koju. Samal ajal seal elasid isa kaks venda oma peredega. Nad olid nagu talvel tulnud. Oma majasse nad ei saanud ja mingisuguses tühjas majas siis. Aga siis anti neile ka see 24 tundi. Me proovisime alguses ka kodus ... meie maja oli ka alles. Alul saime oma majja, aga siis aeti ära (naine, s 1935).

Kodu ei lastud ja me saime teada, et me küla on pea-aegu kõik põlenud. Oli sada maja ja kakskümmendviis jäi järgi pärast. Siiski ema tahtis kodu. Olgu mis olgu, ikka kodu. Siis oli kuulda, et kui isa oli sõdurina sõjas, siis tema perel lubatakse sõita koju. Saime siis oma kodukülla ja sinna tuli teisi ka ja oma tädi toas me elasime kümme inimest. /.../ See oli juba 1946. aastal. Juba 1945. aastal isa leidis meid, aga teda ei lastud veel koju, ta oli ehituspataljonis Udmurtias. Ta oli ju ka ingerisoomlane ja teda ei lubatudki Leningradi, ta oli nagu reetur. Et olite välismaal, nüüd olete "vrag naroda", st rahvavaenlane. Varsti anti jälle käsk ära sõita, et te olete "za stopervõi kilometr", noh sadaüks kilomeetri kaugusel oma külas Leningradi poolt. Nagu rahvavaenlased, et olite välismaal ja usaldust ei olnud. Meie siis pidime jälle tagasi minema sinna vaesele Venemaale (naine, s 1934).

Uusasukatega konflikti sattudes ja pärast ultimatiivset korraldust 24 tunni jooksul kaduda, tuli otsustada, kas pöörduda tagasi Venemaa kolkasse või suunduda kuhugi mujale. Esimene variant langes tavaliselt ära hirmust karistuse ees, kuna paljud olid ebaseaduslikult oma uuest elukohast lahkunud ja puudunud töölt nädala või rohkemgi. Teiseks takistuseks oli tagasisõiduraha puudumine, sest Ingerimaalt lahkumiseks anti küll 24 tundi, kuid sõiduraha mitte. Inimesed olid müünud kogu oma varanduse kodukohta pääsemiseks ja keegi ei hoidnud raha selleks, et uuesti Venemaale tagasi sõita. Sellise võimalusega lihtsalt ei arvestatud. Enamasti tuli kiiresti otsustada, kuhu edasi liikuda? Ja paljud valisid Karjala või Eesti.

“24 tundi” kordub paljudes narratiivides hirmutava kogemusena, mida prooviti vältida enese varjamise või kalli raha eest teise nimega passi ostmise teel. Eestisse tulemine ei tähendanud veel kõigi murede kadumist ja rahuliku elu algust, kuna ees seisis veel üks katsumus, mis samuti seotud väljasaatmisega. Kahjuks ei ole seetõttu võimalik määrata pärast sõda Eestisse asunud ingerisoomlaste arvu, kuna aastatel 1947-50 saadeti nad siit välja. Nüüd said ingerisoomlastest nõu paberitega “isamaa reeturid”, kuna nende passides oli nüüdsest märges “§ 58”, mis VNFSV Kriminaalkoodeksi järgi käib “isamaa reeturite” kohta ja mille kohaselt “kodumaa reetmise, st tegude eest, mis on toime pandud NSVL kodanikkude poolt NSVL sõjalise võim-

Joonis 12. ... ja siis tulime Eesti. Õde-venda leidsid endale kodus Valgamaal, kus rändfotograaf neist 1947. aastal esimese pildi tegi. ERM Fk 2786:57

suse, NSVL sõltumatus või tema territooriumi puutumatus e kahtlastamiseks, nagu spionaaž, sõjalise või riikliku saladuse väljandmine, üleminek vaenlase poolele, põgenemine või lendamine välismaale, karistatakse kriminaalkoodeksi ülemmääraga...” (VNFSV Kriminaalkoodeks § 58). Varasem küüditamine oli toimunud ilma selgitusteta ja inimestele sai alles nüüd selgeks, mille eest neile selline saatuse osaks sai. Rahva mälu on sageli paragrahvinumbrid segamini läinud ja pakutakse nii §§ 38, 48 kui ka 58, kuid antud juhul ei olegi oluline vastava numbri selgitamine, vaid hoopis see, kuidas inimesed seda hetke oma elus mäletavad ja mida rahvavaenlaseks ning isamaareeturiks kuulutamise nende elus on tähendanud ja kuidas selline kogemus elukäiku on mõjutanud.

Mulle pandi passile peale 'isamaa reetur' ja § 38. /.../ Kutsuti meid valda ja tõmmati musta tušiga passile rist peale. Kanti maha nagu vanaraud, et seda ei ole enam vaja. Pandi meid rongi peale ja viidi taga Kuibõševi, seal oli üks linn Ginell. Seal oli selline olukord, et nälg ja ... Meid pandi kirkaga külmanud maad lõhkuma. Me otsustasime emaga tagasi põgeneda (naine, s 1929).

Sel korral anti ingerisoomlastele natuke rohkem aega kui 24 tundi, et Eestist lahkuda ja sageli said nad ise valida, kuhu minna. Enamus valis Karjala või Pihkva oblasti. Esimene oli vastuvõetav tänu suhteliselt soomekeelsele keskkonnale, samuti oli paljudel seal sugulasi. Pihkva kasuks otsustati sageli Eesti lähedusest sõltuvalt. Ametlikult said ingerisoomlased Eestisse tagasi pöörduda alles pärast 1956. aastat, kuid osad neist põgenesid sealt sama kiiresti kui esimesel korral (Reinvelt 1997:45).

1947.-50. aasta repressioonid ei puudutanud kõiki Eesti ingerisoomlasi. Erandi moodustasid Punaarmee teeninute perekonnad, samuti osutus paigalejäämist soodustavaks töötamine mõnedes tehastes või ametkondades. Paljudele noortele tüdrukutele sai päästvaks abielu eestlase või venelasega ja seeläbi vabanemine soomepärasest perekonnanimest.

...ja nagu kotipoisid

Ingerisoomlased olid harjunud viletsa eluga Leningradi piiramise ajal. Kuid vahepealne aeg Soomes, kus ei olnud otsest sõjategevust ega ka toidupuudust ja kus elu oli läinud juba suhteliselt normaalsesse rööbastesse, ei haakunud hästi oludega, mis neid Venemaal ees ootasid. Venemaale jõudes ei olnud nad ka enam otseselt sõjaga seotud, sest sõda oli lõppenud. Üks asi on nälgida sõja ajal või nälgida oma kodumaal, kuid nüüd tundsid paljud, et nad ei taha enam sellist viletsust ja igatsesid parema elu järele.

Migratsiooni eelduseks on alati informatsiooni levik. Eestis avanevatest võimalustest kuulsid ingerisoomlased mitmetest kanalitest. Oluliseks kujunesid kirjad juba Eestisse põgenenud sugulastelt, kes otseselt veel Venemaal olijaid põgenema keelitasid. Informatsiooni levitasid ka pärast sõda Venemaa raudteedel liikuvad rahvamassid, kelle hulgas oli oma positsioon ja kuulsus ka

kotipoistel. Rongidega reisisid läbisid kotipoisid erinevaid Nõukogude Liidu piirkondi ja teadsid täpselt, millises piirkonnas on lihtsam leida toidukraami, elamispinda ja tööd (Reinvelt 1997:42).

Me tulime 1945. aasta sügisel ära. Kauba- ja loomavagunitega tulime, seal on viimase vaguni küljes tambur saatja jaoks. Paar jaamavahet isegi rongitrepi peal. Me tulime siia ainult leiba otsima, sest nälg oli nii suur. /.../ Kas teil on tuttav mõiste kotipoisid? Need olid venelased, võibolla mõni ingerlane ka sattus sisse. Tollel ajal, nii nagu ka praegu, teati, et Eesti on rikas maa. Täis kõhuga maa. Ja kuhu siis näljane läheb? Sinna, kus süüa saab. /.../ Ma mäletan sellist fakti, et kolhoosiesimehe poiss, teismeline, käis ka kotipoisiks. Seega oli teada, et Eestis oli süüa (mees, s 1937).

Kotipoisid ei toonud endaga kaasa ainult unistust paremast ning helgemast elust, mis Eestis ees ootab. Sageli toimisid nad oluliste eeskujudena ning näitasid ette, kuidas piletita reisida. Ingerisoomlased järgisid nende osavust ning vahelduva eduga õnnestus neil lõpuks ikka sihtkohta jõuda.

Meil ei olnud ju dokumente, ega piletit. Olete kuulnud sellist asja nagu kotipoisid, kes röövisid. Kotipoistel olid tehtud vaguniuste võtmed. Keerasid selle lahti ja lasid jalga. Kartsin, et kui kontroll tuleb, siis jään vahele, piletit ei ole, dokumente ei ole. /.../ Onupoja juurde jätsin oma kohvri ... Kotipoisid ees tegid ukсед lahti ja redelit pidi panid üles katusele. Nemad ees, mina järgi. Kurat, kuidas tuul tõmbas. Tookord ma pääsesin ära. Kuigipalju sai sõita, pikk maa Leningradi, tuli teinekord jälle see piletit kontroll. Tahtsin välja minna, kotipoisse ei olnud ja ma ei saanud välja. Pugesin pingi alla. Vaadati ja onupojale hakati külge, et mispärast sul kaks seljakotti ja kohvrit on. Pead selle pagaaži eest ka maksma. See hakkas vastu vaidlema, et ei ole midagi palju. Hakati pingi alla vaatama ja mul jalast kinni, et mis sa siin teed. Magada tahtsin. Üleval on kõik vaba, et mispärast siin all. Ma vastu, et siis oli

kõik täis, kui mina tulin. Midagi ei olnud teha ja kus pilet on? Tuli maksta 90 rubla trahvi. Maksin selle trahvi ära. Leningradis jälle jäin vahel, aga õnne oli. Küsiti dokumente, aga öine aeg oli ja kõik olid juba narides pikali. Võtsin puhta paberi pihku. Aga siis ta jäi kõrvalnaris olijaga midagi juttu ajama, lõpuks alles sirutas käe minu poole. Mina jäin talle otsa vaatama ja ta küsis, et kas ma teid juba kontrollisin. Muidugi kontrollisite! Kõrvalolija vaatas mulle otsa ja ma mõtlesin, et too nüüd midagi ütleb, aga vait oli. Hää küll (mees, s 1924).

Üks etapp ingerisoomlaste elus sai pärast Eestisse jõudmist ja 1947.-50. aasta väljasaatmise üleelamist mööda. Tegemist on eluperioodiga, mille jooksul muutus kõik harjumuspärane. Tasapisi hakkas elu minema rahulikesse rööbastesse, kuid ees ootasid uued olud ja uus keskkond, millega tuli kohaneda ning milles tuli elama õppida.

Eluloota aastad ehk kohanemine uue olukorraga

1950. aastatel muutusid ühiskondlikud ja poliitilised olud kergemaks ja informandid ütlevad oma jutustusega sellesse aega jõudes “siis hakkasime elama”. Peaaegu kõik elulood hüppavad seejärel üle mitme aastakümne 1988. aastasse, mil Eestis algas nn laulev revolutsioon. Miks jäetakse nii pikk periood jutustusest välja? Tooksin välja vähemalt kolm põhjust. Esimene lähtub meie kohtumise ja vestluse algusest. Ma olin öelnud, et minu huvi nende vastu on tingitud nende ingerisooime päritolust. Väga võimalik, et nad ei seosta seda pikka perioodi 1950. aastatest kuni 1988. aastani oma elus ingerisooime identiteediga – see oli varjus ja üksikutel juhtudel ehk isegi päris kadunud. Avalikkuse jaoks olid nad nõukogude kodanikud, kes pidid end identifitseerima ameti ja töösaavutuste, mitte etnilise kuuluvuse järgi, sest sõjajärgses Nõukogude Eestis olid tähelepanu keskpunktis ülesehitus, kollektiviseerimine ja industrialiseerimine. Rahvuslikule kuuluvusele pöörati väga vähe tähelepanu ja siiski ainult juhul, kui see mingil moel takistas võimudepoolseid ümberkorraldusi.

Töötasin teedevalitsuses 33 aastat. Töö on mul olnud ... Öösel niitsin heina, päeval käisin tööl. Mul elus ühtegi puhkust ei ole olnud. Ma olen üks tööloom olnud ja endast ma ei ole sugugi hoolinud. Ma teadsin, et mul on loomad, mul on tarvis heina teha, mul on aiamaa, mul on tarvis tööle minna. See oli ainuke, kus mina sain nii, et mul ei olnud vaja mõelda. Töö on mul aidanud rasketest aegadest üle saada (naine, s 1929).

Teiseks seletuseks võiks olla elu asetumine normaalsesse ja rahulikesse rööbastesse. Pidev situatsioonide vaheldumine asendus rutiiniga. Abielluti, sündisid lapsed, vahetati töökohti ja kortereid ning osteti oma esimene auto, kuid see kõik ei olnud võrreldav varasemate elamuste ja kogemustega. Näiteks võivad mälestused rasketest aastatest litereeritud intervjuus moodustada kolmeist lehekülge, kuid nelikümmend aastat mahub mõnda lausesse.

Mina ja ema saime "Võitu" tööle, noorem vend käis Lina tänaval vene koolis nelikümmendkuus kuni nelikümmend seitse. Mul jäigi õppimine 4-klassiliseks. Ma olin siis viisteist aastat vana ja mehe eest väljas.

Esialgu paar kuud elasime ühiselamus, siis anti Mäe ja Jaama tänava nurgale korter. Sõjas terveks jäänud majas elas perenaine, maja ise oli natsionaliseeritud ja "Võidule" antud. Siis tegi "Võit" Narvamäe all juurdeehituse, saime sinna 3-toalise ahiküttega korteri. Üheksa aastat tagasi kolisime siia Peetri tänavale.

Abiellusin 30. detsembril 1954. aastal. Naine töötas kunagi "Võidus", pärast "Postkastis". Mina töötasin koos naise vendadega ja olin vanema vennaga sõber, tegime üht tööd. Vendade juures hakkasin käima, aga õde hakkas meeldima.

Pensionile jäin viiekümne aasta vanuselt, sest töötasin värviliste metallide valajana. Peale seda töötasin veel natuke.

1970. aastast on meil Ihastes põllutükk olnud. Kui maal oled sündinud, pead ikka maad harima. Tomatid, kurgid ja muud asjad, kuus mesipuud kah (mees, s 1929).

Läksin Tartu Autovedudesse, siis oli 20. Autobaas, tööle. Nii ma siis kakskümmendviis aastat pidevalt seal ühe koha peal töötasin. Vahepeal ta oli Autobaas 3053, siis muidugi tehti Autovedudeks. Autojuhina töötasin seal. Ja sealt läksingi 1984. aastal pensionile.

Abielluda ei julenud ma kunagi. Mõtlesin, et olen nii kahtlase minevikuga ja pidevalt on mind tahtnud Siberisse saata. Oleksin asjata teise inimese õnnetuks teinud. Mul on vabaabielukaasa. Tema küll tahtis lapsi, aga ikka selle sama minu kahtlase mineviku pärast mina ei tahtnud (mees, s 1924).

Joonis 13. Ingerisoomede sõbrannad 1953. aastal Valgamaal, Sassi sovhoosis. ERM Fk 2786:56

Kolmandaks võib seletust otsida “laulva revolutsiooni” ajal tekkinud olukorrast ja suhtumisest muulastesse. Esile kerkis küsimus, mida teha nõukogude ajal sisserännanud muulastega? Esimeses mõtte- ja sõnavabaduse õnnejoovastuses pääses nii avalikus kui ka meedias kõlama mõte, et muulased võiksid minna sinna, kust nad pärit on. Üks ingerisoomede päritolu eesti ajakirjanik kirjutab Eesti Ekspressis: “Ingerisoomlus hakkas end mulle eriti meelde tuletama laulva revolutsiooni ajal, mil kõik kõnelesid tundepuhanguga emakeelest, isamaast, juurtest ja sellest, et mõned võiksid üldse minna tagasi sinna, kust nad on tulnud”

(Maasikmäe 1996:8). Ingerisoomlastel ei ole enam Ingerimaad, kuhu tagasi minna. Pigem võib rääkida mälestustes olevast muinasjutumaast, mis nooremate jaoks eksisteerib vanemate ja vanavanemate juttude vahendusel. Võimalik, et traagilist osa oma elust rõhutatakse elulugudes selleks, et otsida õigustust Eestis elamiseks, nii asetatakse end oma kannatustega eestlaste kõrvale – “meie oleme kannatanud sama palju kui eestlased.” Sellepärast ei väärigi rahulikud, Eestis elatud aastad loosse pääsemist.

Ootamatult olid osad ingerisoomlased end jällegi leidnud marginaalses situatsioonis, milles nad olid ka Teise maailmasõja järel. “Marginaalsituatsioon tähendab seda, et indiviid asub kahe erineva grupi vahel, mis erinevad üksteisest ühes või mitmes mõttes, nt kultuuri, keele, normide, poliitika või religioosse kuuluvuse poolest” (Lagnebro 1994:40). Indiviid on kuulunud ühte gruppi, antud juhul ingerisoomlaste etnilisse gruppi ja ta püüdleb selle poole, et saada enamusgrupi, antud juhul siis eestlaste, liikmeks. Samal ajal kui ta on oma grupist, millesse ta ei saa või ei taha kuuluda, teel uude gruppi, ei aktsepteeri enamusgrupi liikmed teda kui täisväärtuslikku liiget. Poliitilistel põhjustel ei olnud “laulva revolutsiooni” ja Eesti iseseisvumise ajal päris kindel, kas ingerisoomlastel on õigus ennast eestimaalaste hulka arvata ja Eestis elada.

Üks hirm oli ikkagi. Mõtlesime, et mis nüüd jälle võib juhtuda meiega. Et kas nüüd midagi ette võetakse. Et tuleb jälle küüditamine. See hirm natuke oli. Aga ei, muidu oleme täitsa rahulikud. Ega midagi ütelda ei ole. Ega seda venelast kiita ka ei olnud, kannatanud oleme tema all palju (naine, s 1930).

See oli selline ajastu, et ei osanud midagi ette võtta. Muidugi meel oli paha, kui hakati välja saatma. Mina läksin kohe passilauda ja küsisin, et kas me peame ära mine-ma. Ta natuke küsis perekonnast ja ütles, et ei pea. Rahustage kõiki teisi ka (naine, s 1909).

Inimeste eksistents on otseselt sõltuv nende kohanemisvõimetest. Muutused, millega tuleb kohaneda, võivad olla kas positiivsed või negatiivsed. Isegi positiivsed muutused ei pruugi alati olla

kerged, kuid negatiivsed muutused, nt sundümberasumine või lähedaste kaotamine, suruvad indiviidi igal juhul raskesse kohanemisprotsessi. Uue ühiskonnaga kohanemine ei ole sugugi kerge ja ühene protsess. Konfliktid situatsioonid võivad tekkida nii grupisisel tasandil, suhetes uue ühiskonna liikmetega kui ka indiviidi läbisaamise iseenesega. Rahvusest sõltumata on kõigil migrantidel midagi ühist – neil on teadlikult või alateadlikult kaasa võetud tükki oma minevikku ja vana kultuuri. Sõltumata sellest, mida neil materiaalselt on õnnestunud kaasa võtta, on neil kaasas hulk norme, käitumisreegleid ja kogemusi. Nad teavad või arvavad teadvat, mis on õige ja mis on vale.

Kuigi elulood ei anna ajavahemikust 1950-1988 selget ja detailset pilti, edastavad nad infot siis kasutatud kultuuriliste strateegiade kohta. See puudutab esmalt töö- ja elukohta valikut, abi-elu, laste kasvatamist ning Eesti ja nõukogude ühiskonnas kehtivate normide omaksvõttu.

Eesti annab tööd ja leiba

1944 toodi meid ära. 1945. aastal juba soda loppes, siis me läksimegi juba hiilima. Kellel oli kodu ja kes oli soaväenperekonna liige ... Need saivad kodu, kellel oll kodu. A meie maja oll polenud. Kuigi ma olin soaväenperekonna liige, kuhu ma sinna jään. /.../ Ja siis tulime Eesti. Tulime siia ja siis ma olin Valgesoo külas. Ennen juba meida inimesed tulid ja saatsid tutvaile kirjad, et eesti rahvas on väga armas inmine, votab vastu. Et katsuga, kes tahab tulla (naine, s 1911).

Ingerisoomlaste sõjajärgset suundumist Eestisse võib nimetada ka põgenike migratsiooniks. Väga üldises mõttes on põgenik isik, kes füüsiliste, majanduslike, religioossete, poliitiliste põhjuste või sõja tõttu on sunnitud kodust lahkuma. Antropoloogilistes uurimustes on põgenemise põhjustena arvesse võetud näljahäda, etnilise või mõne muu grupi tagakiusamist, sõjategevust jne (Räsänen 1995:12). Ingerisoomlaste rännet mõjutas kõige rohkem vajadus leida oma perele töö- ja elukoht ning soov pääseda välja Venemaal valitsevast näljahädast. Eesti pakkus võimalust nii üheks kui teiseks. Teise maailmasõja ja sellele järgnenud

annektsoonide ajajärgu tulemusena oli Eesti põliselanikkond vähenema hakanud. Aastail 1943-44 lahkus Eestist umbes 70 000 eestlast, samuti vähendasid elanikkonna arvu suurküüditamised 1941. ja 1949. aastal (Kurs, Berg 1995:266). Absoluutarvudes oli Eesti rahvastik tänu massiküüditamistele (1940-41), mobilisatsioonidele (1941-45) ja massiemigreerumistele vähenenud 25% võrra (1939. aastal oli rahvaarv 1 136 000 ja 1945. aastal 854 000) (The Baltic States 1991:16). Eesti oli kaotanud küllaltki suure osa oma rahvastikust ja seetõttu oli kohati puudus ka tööjõulisest elanikkonnast. Loomuliku arenguna järgneb väljarändamislainele alati vastulaine (Häggström, Borgegård, Rosengren 1990:239), mille esimeseks vooluks saidki ingerisoomlased.

Vaatasime, et seal on suur maja ja läheme sinna öömajale. Üks naine oli nii vastu, et ei võta. Teine aga, et kus sa ikka lapsega saadad. Ikka võtsid öömajale. Me jäime sinna majja elama, me meeldisime sellele pererahvale nii väga. Pihlaku oli nende nimi. Ema ketras ja kudas neile voodilinal ja laudas talitas. Ma ei mäleta lahkemaid inimesi, kui need. Neil üks poeg oli omakaitstes olnud ja Sibirisse viidud. Teine oli kuskil Sinimägedes maha lastud. Ma lihtsalt ei tea paremaid inimesi. Ja neid tehti kulakuteks... (naine, s 1937).

Eesti ja Ingerimaa olid oma asustusmudeli ja elatusalade poolest küllaltki sarnased, mõlemas piirkonnas oli põllumajandus peamiseks elatusalaks. Ingerisoomlased olid põllutööga harjunud ja tänu sellele ei olnud neil Eesti taludes tööleidmisega probleeme. Juba sõja alguses olid osad ingerisoomse perekonnad sõja ja nälja eest Eesti põgenenud ja hilisema massieвакуatsioonil ajal oli perekondi, kes Klooga ja Paldiski laagritest olid leidnud tee Eesti taludesse.

Sakslane meid oma koju ei lasknud, kaesime kuis pakku saime. 1942. aastal tulime Eestisse. Poeg suri mul külma ja nälga. Keldrites ja juurviljahoidlates ööbisime. Eestisse tulime kelkudega, vanamees ise tegi kelgu. Jõudsime Juuru valda, esimene peremees oli sepp ja mul vanamees

jäi sinna, tahtis sepatöö ära õppida. Mina koos tütrega läksin teise peremehe juurde, oli üks metsaülem. Ma käisin seal kartulit panemas ja jäingi sinna. Sõjapõgenikke oli palju, sest kuhugi pidid ju inimesed minema. Pärast toodi neid vist rongiga kah (naine, s 1915).

Aprillis sakslased hoiatasid, et teil tuleb ajutiselt lahkuda. Maikuu 1942 saksa sõjaväemasin võttis rahva peale ja viis Tosno jaama. Meil oli lähemal ka jaam, aga millegipärast viidi sinna. Kaasa võisime võtta nii palju, kui keegi seljas jõudis kanda. Lõpuks jõudsimme Eestisse, siis viidi Kloogale, seal oli küllaltki vilets. Mul vanem õde sai eestlastest kalurite juurde tööle ja sealt pandi kalu kaasa. Kloogal olles meie inimesi suri küllalt palju nälga. Eesti talumehed käisid endale töölisi otsimas. Valisid välja ja inimesed olid nõus tulema. Nii jõudsimme sinna Elva ligidale Teedla mõisasse (mees, s 1924).

Hiljem toimisid need inimesed kontaktisikutena, kes kirjutasid Venemaale saadetud sugulastele ja sõpradele Eestis valitsevast olukorrast. Informatsiooni usaldusväarsuse seisukohalt on küllaltki oluline, et informatsiooni vahendav isik oleks potentsiaalsele ümberasujale lähedalseisev ja omaks konkreetseid, ise läbi elatud kogemusi (De Geer 1977:65). Kuna need ingerisoomlased olid juba mitu aastat Eestis elanud, oli nende poolt edastatav teave küllaltki arvestatava tähtsusega.

Aga minu täditütar. Kui meie sattusime Soome, siis tema sattus Saksa. Ja kust tema siis teada oli saanud, et me olime Soomes ja sealt juba tagasi toodud. Ka tema oli tagasi jõudnud ja otsis meid sealt üles. Tema oli siin Eestis, Rõuges siis elas. Kui ta meie aadressi seal Venemaal sai, siis kirjutab, et mis te seal Venemaal nälgite, et tulge parem Eestisse, et siin on parem. Ja saatis oma aadressi (naine, s 1921).

Eesti tööturule sattudes ei olnud ingerisoomlastel alati suurt valikuvõimalust. Enamasti tuli neil leppida sellega, et nad töötasid ainult peavarju ja toidu eest. Mälestused sellest ajast on vastakad, on nii positiivseid ja tänulikkusest kantuid, kuid ka kibestunud ja inimeste ebaaususe üle imestavaid.

Paul oli väga tore mees. Ta lasi minul kõigepealt kolm päeva puhata. Meie senisest saatusest peremees teadis. Pere oli viieliikmeline, kaks last ja Pauli ema. Majapidamises oli hobune, kaks lehma ja muud koduloomad. Talul oli natuke üle 15 hektari. Leppisime kokku, et kuni sügistööde lõpuni olen tema juures. Hiljem vaatame, mis edasi saab. Pärast kolmepäevast puhkust pandi mind tööle. Anti mulle pastlad jalga ja põllule. Esimene töö oli kivide korjamine maatükilt, mida valmistati ette talivilja külvamiseks. Sellel sügisel said minule selgeks kõik ühe talu koristus- ja muud sügistööd (mees, s 1923).

Ma käisin peremeestel sügisel kartulit votmas. Ja siis olin ühes talus kartuleid votmas, seal oli kaks naista ja vanaisa. Mina votsin nendel kartulit ja siis hakkasin küsima, et kas te minu laseks talveks korteri. Raha mul ei ole maksa, aga mina oskan kaik tööd teha, mina aitan teida kaikides tüödes. Mina oskan ommelda, mina oskan kraasida, mina oskan kududa. Noh, heaküll, heaküll, võib, võib ... Ma olin siis hooletu. Siis ütlesid, et meil naaber tahab ka kartulit korjama. Mina lähen muidugi, ma saan juba talveks kartuli. Siis ma küsisin nendelt, et kui ma sealt nüüd palka kartulit ka saan, kas ma voin siis teie poole tuua, lubasite mul siin elada. Oi meil ei saa, ärge meil tulge, ei meie luba teid siin elamagi. Noh hää küll. Siis mina küsisin nendelt ka, lubage mul siis vai üks korvi kartuleid. Ei me ei anna sida ka. Kahekesi olite söömas. Poig oll minul kaasas, poig oll kuue aastane. Niin ta oll, et poig oll minul kaasas, ega sida salata ei saa. Kas siis laps nii palju soi ku mina? Ega täma suur palka ka ei ole, mida mina küsin – üks korvitäis kartuleid. Ei, ei saa, menge minema. Ma ütlesin hääküll, mina lähen menema, ega minu lükata ei maksa. A jumalal on kirgas silma ja tarka korva. See

näeb ja see kuuleb meida ja see arvestab ka, kes kellele halba on. /.../

Siis oll aprillikuu. Ja siis vaatan ... Salme, kus minu peteti, läheb meie majast mööda turgu. Salme pööraski meile. Suur kelk oll kraami täis. Salme käi nii nuttama. Mina, et mis siis lahti on, Salme räägi! Ei saa rääkida, nii nutab. Tädi, meie pettesime sinu. Me lubasime, mitte midagi ei andnud. Anna andeks. Mina: armas aega, see on andeks annetu, siin nutta ei maksa. Meil sures lehmä, taivaisa vist nägigi, et me jäime velga teile. Isa ütles, et mine vii ruttu tämale see koorem ära, äkki sureb see teine lehmä ka. Ma ütli, et ei maksa, et tulid ainult andeks paluma, see oleks ka olnud hea. Me olime võõrad inimesed, meida pidigi karta ja meile ei pidanudki nii lahke olema (naine, s 1911).

Esiialgu oli kindlasti üheks takistavaks teguriks töökoha otsimisel puudulik keeleoskus, kuid tööleidmise võimalust kahandas ka passi ja sissekirjutuse puudumine. Ka eestlased riskisid, kui nad võtsid tööle sissekirjutuseta ja poliitiliselt kahtlase inimese.

Palamuselt tulin Kaarepere valda Kassvere külla. Seal sain ühe peremehega kaubale, tal oli maru suur koht. Peremees oli eesti ajal vabadussõja veteran, Vabadussõja kraadiga. Tal oli ka tervis vilets juba ja ütles, et mul on noort meest vaja. Võttis minu siis endale sulaseks, kuigi mul dokumente ega midagi ei olnud. See oli talvine aeg ja ükskord tuli Vene sõjavägi sinna. Tulid metsa lõikama. Neil oli kaks ohvitseri ka ja siis tuldigi neile korterit otsima. Peremees ehmatas ära, et dokumente sul ei ole ja nüüd pead siit ära lahkuma. Tulevad niisugused tegelased siia, ükskord hakatakse uurima ja puurima. Ei tea, mis võib saada. Tol ajal – see oli ju nõukogude aeg, ei tohtinud enam võõrast tööjõudu olla. Selle eest sai karistada, kula-kuks tehti (mees, s 1924).

See oli rahutu aeg. Aeg, millal Eestis, aga eriti Võrumaa metsades tegutsesid metsavennad. Sageli toimusid haarangud. Kunagi ei teadnud, mis võib juhtuda. Pererahvas oli ka hirmul, sest kui mind oleks nähtud, oleks ka neil tulnud suur pahandus. Talvel ühe haarangu ajal võeti mind kinni. Haaranguid tegid põhiliselt NKVD sõdurid, nendega olid kaasas mõni miilits või hävituspataljoni mees, kes tundis kohalikku ümbrust. Sõdurid viisid mind oma ülemuse juurde (mees, s 1923).

1949. aasta kevadel keelati igasuguse väljaspoolse tööjõu kasutamine erataludes ja juba varem olid taludele määratud nii suured maksud, et üksteise järel oldi sunnitud ühinema ühismajanditega (Eesti ajalugu 1994:199-200). Kulakuks tegemise ohus ei juletud abitööjõudu kasutada ja ega selleks ei olnudki tänu põllumajanduse ümberkorraldamisele enam vajadust. Samas aga lõi Eesti põllumajanduse kollektiviseerimine ingerisoomlastele uued võimalused maapiirkondades töö leidmiseks, kuna nad olid nõ kolhoosniku kvalifikatsiooni saanud juba Ingerimaal, kus kollektiviseerimine toimus 1920.-1930. aastatel. Kusjuures sellest ajast pärinev suhtumine kolhoosidesse ei olnud sugugi ainult negatiivne.

Siis kui kolhoosid tulid, olin ma raamatupidajaks. Meie rajoonis olid Kroonlinn ja Pulkovo kõrgendikud. Kroonlinnas pidin alati käima lepinguid vormistamas. Sealt käidi meilt autoga kapsaid ja kartuleid viimas. Kolhooside tulek ei olnud eriti valuline. Meil olid väikesed maad ja vähe loomi – mõnel oli paar hobust, lehmi mõnel oli üks, mõnel oli paar tükki. Sigu me pidasime ainult oma jaoks, ega me müügiks ei pidanudki (naine, s 1915).

Kuigi ingerisoomlased olid alles äsja olnud väljasaadetud ja tagaetavad, kasutasid võimuorganid neid uue kolhoosikorra saabudes enese huvides ära. Kuna nende paigalejäämine Eestisse oli olnud üsna vaieldav ja oht uuteks väljasaatmisteks oli olemas, siis ei juletud ka eriti vastu hakata. Mitmed informandid leidsid, et ingerisoomlasi värvati teadlikult parteisse ja pandi juhtivatele ametikohtadele, kuna nad olid uuele võimule ehk lojaalsemad kui

kohalikud eestlased, seda esiteks repressioonide tagajärjel ja teiseks ikkagi ka nende Venemaal elamise tausta tõttu.

Ei olnud raske neid ingerlasi ära kasutada. Ja kuidas kasutada? Sõda lõppes, Eesti oli alles olnud iseseisev riik, nõukogude võimule lojaalseid inimesi oli raske leida. Aga need, kes on elanud Venemaal, paluti Eestisse tagasi ja pandi siis, eks ole, nendele postidele. Kui neid ei jätkunud, võeti neid ingerlasi. Elased Venemaal, eks ole, vene taust taga. Pandi siin kolhoosi esimeheks või selleks direktoriks. Artellid, mis nad tegid neis karjäärides. Lojaalsus oli minu meelest see number üks küsimus peale sõda. Ütleme, alles 70-ndatel hakkas see nagu ... see ei muutunud enam nii oluliseks, see värk nõukogude võimule ja parteile. Siis hakati nagu spetsialiste valima ja väljaõpetatud inimesi. Nad olid ju puhta lollakad, kes pandi kõigepealt. Peaasi, et sa oled lojaalne (mees, s 1953).

1947. aasta suvel tegi juhataja mulle selgeks, et kui ma tahan edaspidi töötada juhtivatel ametikohtadel, pean astuma komsomoli. Sellega pidin endale kindlustama võimaluse töötamiseks parematel kohtadel. /.../ Selleks, et komsomoliorganisatsiooni moodustada, oli vaja kolm liiget. Selleks sai ta nõusoleku veel kahelt vene tüdrukult. Komsomolikomiteest tuli kohale instruktor ja nii algorg moodustati ning mind valiti sekretäriks (mees, s 1923).

1962. aastal korraldas ENSV Riiklik Etnograafiamuseum uurimistöo plaanis oleva kollektiivse teema "Eesti kolhoosnikute ja tööliste kaasaegne elu-olu" raames ekspeditsiooni Võrumaale ja kogutud materjali hulgas toodi ära ka kolhooside/sovhooside rahvuslik koosseis. Selle ekspeditsiooni andmetel leidis soome perekondi peaaegu kõikides sealsetes kolhoosides/sovhoosides (ERME EA 85). Paljude ingerisoomlaste jaoks sai väga oluliseks enese tõestamine töö juures. Kompenseerimaks oma päritolulist erinevust, püüdsid nad saavutada tunnustust väärivaid tulemusi oma töös. Läbi töö said ingerisoomlased pälvida lokaalühiskonna lugupidamist ning töö oli oluline roll esimese põlvkonna immigrandide uue identiteedi loomisel (Anepaio 1999a:167).

Joonis 14. Paljud ingerisoomlased leidsid töökoha põllumajanduses, kus nende tööst lugu peeti. Foto: ERM Fk 2786:29

Kümneks aastaks jäime Väimelasse Sassi sovhoosi. Rahvas oli seal tore, inimesed tulid kaema. Sassis sain ministeeriumi aukirja [Ülemnõukogu Presiidiumi aukiri 14. maist 1954. Kõrgete töötulemuste saavutamise eest 1953. aastal ning edusammude eest sotsialistliku põllumajanduse arendamisel]. Soorus sain töövapruse ordeni [Tunnistus omistatud üleliidulisest põllumajandusnäitusest osavõtjale 1958. aastal, töövapruse medal "Esimese Mai" kolhoosi seatalitajale]. Aukirju ja neid ordeneid on nii palju (naine, s 1915).

Nagu eelnevast nähtub, asus enamus ingerisoomlasi esialgu Eesti maapiirkondadesse. Seal oli lihtsam tööd leida ja perekondade jaoks oli väga oluline ka pere toitmise küsimus. Enamasti asuti ühte tallu, kuid lapsed saadeti suveks teistesse taludesse karjasteks, kus nemadki said endale talveks toidukraami teenida. Esialgseks maapiirkonda asumise põhjuseks võib olla ka dokumenti-

de ja sissekirjutuse puudumine. Mitmed informandid tulid algses linnadesse, kuid pidid peagi edasi rändama, kuna seal ei olnud võimalik sissekirjutust saada ja ilma selleta jällegi ei võetud tööle. Maal sai aga talust talusse liikudes elada ilma sissekirjutuseta.

Nahakombinaati oleks võetud. Läksime Linna Täitevkomiteesse. Seal, et teil ei ole dokumente ja teid ei ole keegi siia saatnud. /.../ Mina sain kokku meie külast ühe mehega. Ta ütles, et Sootaga sovhoosi võetakse töölisi. Saime tööle. Sealt me saime ajutised passid (naine, s 1926).

Hiljem sain ma teada, et [õde] Elsa oli saanud maikuus omale sünnitunnistuse ärakirja. See oli juba dokument. Need tõendid, mis meile asumisele minnes oli antud, kehtisid ainult seal. Seda ei tohtinud üldse kellelegi näidata. Pärast seda läks Elsa Võru passilauda, et saada pass. Kaua sa ikka illegaalselt elad. Ükskord on endale korralik dokument vaja saada. Seal aga öeldi, et enne kui leiab endale töökoha ja elamispinna, passi anda ei saa. Võru-Kubija puhkekodus lubati ta tööle võtta siis, kui saab endale passi. See oli nagu nõiarõng. Direktor oli venelanna, ühe ohvitseri proua. Elsa oskas vene keelt hästi ja palus, et kas kuidagi ei saa. Siis direktor lubas anda tõendi, et on nõus teda tööle võtma ja üks kohalik vanem töötaja lubas ta enda juurde korterisse võtta. Nii sai Elsa endale ajutise passi, mis anti kuueks kuuks (mees, s 1923).

Ingerisoomlased olid ka laiemalt tuntud oma dokumentide probleemiga ning muuhulgas ka nende illegaalse omandamisega. Ka hädas olevad eestlased kasutasid mõnikord samu meetodeid. Üks eestlasest hädasolija meenutab oma eluloos: "...mõned ingerlased olevat saanud Rakvere passilauast ajutise passi ilma sünnitunnistust esitamata. /.../ Sünnitunnistust eriti kategooriliselt ei nõutud, sest paljud arhiivid olid ju sõja ajal hävinud. Oskasin nii soome kui vene keelt, miks ei võinud ma olla ingerlane?" (Eesti rahva elulood I 2000:342).

Kuigi üksikutes tehastes, nagu näiteks Tartu "Võit", Järvakandi klaasitehas ja Võru gaasianalüsaatorite tehas, leidsid vähesed ingerisoomlased tööd kohe pärast Eestisse tulekut, muutus nende

suundumine linnadesse valdavamaks ajal, mil Eesti ühiskonda haaras üldine linnastumisprotsess. 1950. aastate alguses toimus Eestis suhteliselt lühikese aja jooksul radikaalne demograafiline muutus, mis avaldus elanikkonna siirdumises linnadesse kahe kolmandiku ulatuses kogu rahvaarvust. Maal langes vajadus tööjõu järele ja uusi töökohti pidi hakkama otsima linnadest ning väljastpoolt põllumajandust. Eriti nooremad ingerisoomlased asusid elama suurematesse keskustesse. Kuna enamusel neist oli sõja ja pidevate väljasaatmiste tõttu puudulik haridus, ei olnud neil suurt võimalust töökohta valida. Asuti tööle tehastesse, teeninduskombinaatidesse ja teenindavasse sektorisse.

Abimajandis sai töö otsa ning ma tulin linna tagasi. Sain lihakombinaadis ajutiselt tööd. Seal anti süüa kah, kojugi sai väikese mannerguga kaasa puljongit koos väikese lihatükiga. Seejärel läksin raudteejaama tööd küsima ja sattusin raudtee telegraafi. Siis tuli endine telefonivabrik, hilisem kontrollaparatuuri tehas. Seal olin 1951. aastast alates kakskümmend aastat (naine, s 1919).

Esimesest põlvkonnast ei töötanud praktiliselt mitte keegi kõrgemat haridust nõudvatel töökohtadel. Paljudel oli koolitee jäänud vaid algkooli tasemele ja Eestisse saabudes ei olnud seda sageli võimalik jätkata. Päris tihti koosnesid saabuvad perekonnad vaid emast ja lastest ja sageli tuli ka vanematel lastel tööle asuda. Kõrghariduse osas olid erandiks need, kes olid kõrghariduse omandanud juba enne sõda Leningradis. Seal oli olemas Herzeni nim Pedagoogiline Instituut, milles oli ka soomekeelne osakond. Sellise haridusega inimestel õnnestus Eestis leida tööd õpetajatena.

Kun minä 1927 lopetin, lähtin oppiman Leningradin Herzeni nimelisen Pedagoogilisen Instituutin. Pedagoogilinen instituuti oli avatu Leningradin kolme vuota ennen. Kui mina tulin Leningradin, oli siellä suomenkielen osasta, jossa oli kaksi osastoa – historia ja kielitietoa. /.../ Kas hän löysi minut vai minä löysin mieheni ülikoolitaverin Adolfin. Hän kutsui minut takaisi koulun ja nii mina

työskestelin kuni eläkiaikan koulussa – Viljandin Töölisnoorte Keskikoulu (naine, s 1909).

Eelneva tsitaadi võib siiski harukordsete hulka liigitada, kuna väga vähestel oli õnnestunud oma haridusteel nii kaugemale jõuda, enamasti oli koolitee lõppenud algkooli või 7-klassilise kooli lõpetamisega. Eriti raskes olukorras olid need lapsed, kelle koolitee oli alanud enne soomekeelsete koolide sulgemist Ingerimaal. Selles juhul alustasid nad hariduse omandamist soome keeles, kuid olid sunnitud 1936.-37. aastal vene keelele üle minema. Sõja tõttu katkes seegi võimalus, sest vaid vähestes koolides organiseerisid sakslased lastele soomekeelse kooliõpetuse andmist. Soomes jätkati õppimist soome keeles, Venemaal vene keeles ja Eestis jällegi vene või siis eesti keeles. Tänu pidevale “teel olemisele” ja õppetööst kõrvalejäämisele ning keelte vahetamisele pidid paljud korduvalt käima sama numbrit kandvates klassides või koolitee hoopiski pooleli jätma.

Koolis käisin Ingerimaal Saksa ajal ingerikeelses koolis ja siis käisin koolis ka Soomes. Ja sellega koolitee ka lõppes. Kokku kolm talve. Venemaal ma läksin muidugi ka kooli, aga vene keelest ma aru ei saanud ja tulin ära (naine, s 1933).

Ühe klassi käisin soome koolis. Venemaale tulin, siis esimese kuni kolmanda klassi vene koolis. Eestisse tulles eesti kooli teise klassi, siis teine kuni kolmas klass Jõgeveste koolis. Karjalas käisin neljanda klassi soome keeles, viienda Rõngu koolis, sealt tulime Reolasse, kus käisin viienda ja kuuenda klassi. Koikküla koolis lõpetasin kuuenda ja käisin seitsmendas ka seal (naine, s 1935).

Esialgu tuli minna kolmandale ringile: kolmandat korda umbkeelsena laste kollektiivi. Mu tulevane õpetaja sattus otse ahastusse, mis sellisega peale hakata, kui ta ei saa isegi aru, mis talle räägitakse. Mingu esimesse klassi! Ema oli vastu. 9-aastasena esimesse klassi, kui teine klass on viitega lõpetatud. Oskab lugeda ja arvutada. Mu tunnistuse kohta arvas õpetaja, et sellise ruudulise paberilipaka võib igauks nurga taga ise valmis kirjutada, ei blanketti ei pitsatit.

Direktor oli kindel, et ega me ikka ise ei kirjutanud. Ta avas matemaatika õpiku ja käskis mul lahendada tulpülesandeid. Sellega tulin ma kiiresti toime. Siis avati vene keele õpik ja lasti mul lugeda ja kirjutada mõni lause etteütlust. Direktor ütles: Kui kirjutab vene keelt õigesti, hakkab eesti keelt ka kirjutama. Las läheb oma klassi (naine, s 1938).

Kuigi paljudel ingerisoomlastel ei olnud võimalik haridust omandada, ei tähenda see, et nad seda tähtsustanud ei oleks. Koolitee pooleli jäämisest räägitakse teatava kahetsuse ja kurbusega. Valdavalt Eestis põhihariduse saanud noorem põlvkond omandas kesk-, keskeri- või isegi kõrghariduse või vähemalt püüdes selle poole. Paljudel jäi majanduslikel põhjustel siht siiski saavutamata. Oma laste puhul peeti kõrghariduse omandamist oluliseks ja sellest räägiti uhkustundega.

Ma ikka tahtsin õppida edasi, läksin M. Härma nim 2. Keskkooli. Kaheksa klassi lõpetasin seal, aga majanduslik olukord oli väga raske, õdedel oli raske mind koolitada. /.../ Ma olen selline inimene, et ma väga tahtsin seda haridust, aga ülikooli ikkagi ei saanud. Ühesõnaga üheteistkümnendasse klassi läksin, kui poiss läks esimesse. Läksime mõlemad õppima. Tartu 1. Töölisnoorte Keskkooli lõpetasin 1962. aastal. /.../ Tahtsin ülikooli minna. Ülikooli eksamid tegin peaaegu kõik ära, aga ühes eksamis ma väga solvusin. Vene keele eksami sain kolme. Pidin ajaloo eksamile minema, aga mina lõin kartma ja ei läinud. Tänapäevani ma olen väga löödud. Oleks ikka pidanud õppima (naine, s 1935).

Jah, meil oli selline harv perekond. Isa oli tegelikult üsnagi haritud inimene ja niisugune intelligent ja insener. Jooniseid me koguaeg kodus nägime ja kuidas ta TPI-s õppis kaugõppes. Õised istumised jooniste peal ja kuidas ta minu käest küsis, et mis sa arvad, kuhu see vari peab kukkuma. Seda me koguaeg nägime, kuidas ta õppis. Seda ei saanud üldse nii võtta, et meie ei õpiks peale keskkooli. Ja keskkooli lõpetamine ... Seda ei maksnud üldse rääkida,

et kaheksanda klassiga lõpeb haridustee. See ei olnud üldse võimalik. See oli teine aeg, praegu ma vaatan, et mõned aastad tagasi nagu eriti ülikoolidesse edasi ei mindud. Aga meie ... Võibolla see oli siis see nõukogude aeg ka selline, et oli vaja õppida. Koristaja, see oli väga häbi. Kõige debiilikum inimene, see läks koristajaks. Siis ... enam, kui midagi muud ei olnud, siis niisugust laadimistööd tegema või ... (naine, s 1947).

Abielu ja lapsed

Kui enne Teist maailmasõda elasid ingerisoomlased homogeensetes soome külades, siis sõjajärgsel ajal oli nende grupp küllaltki suurele maa-alale laiali paisatud. Seda nii võimude küüditamispoliitika otsese tagajärjena kui ka sellest lähtuva ingerisoomlaste endi poolse nähtamatuks muutumise soovi tõttu. Geograafiliselt hajutatud ingerisoomlastel muutus oma rahvusest abikaasa leidmise võimalus lihtsalt liiga väikeseks ja segaabielud kujunesid alates sellest ajast sagedaseks. Kui leitigi oma rahvusest abikaasa, on seda enamasti nimetatud juhuslikuks ja mitteteadlikuks valikuks.

Vennanainen on küll venelaine. Vaata, vend oli sova ajal Siberis soaväes ja see naine oll ka seal, oll ka sodur. Need seal abiellusid, molemad sinelid seljas. Siis ku said soaväest lahti, siis vend tahtis ikkagi sünnimaale tulla. Naine oll ka nous. Ütles, et ku sa minu mies oled, siis mul ükskeik, kus sina oled, mina olen sinu korval (naine, s 1911).

Mul oli küll üks eestlasest kavalier, aga temaga juhtus meil koguaeg nii, et kui tema mind kutsus, siis mina jäin hiljaks. Sellest ei saanudki asja. Abiellusin soomlasega, see oli ikka juhus. Mees oli alumiiniumivabriku peainseener, kui me tutvusime (naine, s 1926).

Enamasti vanemad lastele abiellumise suhtes ettekirjutusi ei teinud, sest võimalus kohata oma rahvusest inimest, kellesse armuda, oli küllaltki väike. Osad venelasega abiellunud informan-

did mainivad vanemate taunivat suhtumist ja ütlevad, et eestlasega abiellumine oleks emale-isale meelepärasem olnud ühest küljest puht rahvusest lähtuvalt ja teisest küljest ka selle tõttu, et eestlased olid ikkagi omal maal ja enamasti majanduslikult natuke paremini kindlustatud kui äsjasaabunud venelased.

Me abiellusime tolle poisiga ja elasime kümme aastat või rohkem. Meil sündis tütar, ta suri valgeveresusse ära. Ema väga pahanes, et ma venelasega abiellusin. Sellepärast, et ta kirjutas: sa jäid nüüd siia, aga mis sellest. Nagunii ma ajan teid lahku. Tütar suri mul ära viie aasta ja kolme kuu vanusena ja me läksimegi lahku (naine, s 1927).

Ega emale see ei meeldinud, et me kõik venelastega abiellusime. Meil oli seal Paluperas üks vanapoiss. Ta oli vist minust kaheksa või isegi viisteist aastat vanem. Ema väga tahtis, et ma temaga abielluksin. Mingi Volli oli. Oleks temale läinud, oleks taluperenaine olnud. Mõtle, mootorratas ja lehm oli. Too oli kohutav rikkus tollel ajal (naine, s 1933).

Täiesti omaette grupi moodustavad noored ingerisoomed, kes eestlase või venelasega abielludes püüdsid vabaneda soome päritolu reetvast nimest, kuna soomekõlaline perekonnanimi toimis enamasti “priipääsmena” Venemaa suunas sõitvale rongile. Sageli abielluti leskede või endast vanemate meestega, tähtsust ei omanud ei piduriided ega pulmapidu. Isegi armastus ei olnud paljudel juhtudel antud seoses olulise tähtsusega, kuid ka mitte täiesti olematu, sest enamasti tuli armastus hiljem, nagu informandid sageli selle kohta nüüd tagasivaatavalt ütlevad ja algselt nn fiktiivabieluna mõeldud liit kestis kuni abikaasa surmani.

Ainuke lahendus oli veel, et need said jääda, kes vahetasid oma nime, abiellusid eestlastega. Siis ei aetud ära. Ja tuligi niimoodi ette, et pidin selle asja ette võtma. Kui raske see oli minna ja öelda inimesele, et registreerime sinuga nüüd ära ja hakkame seda elu elama. Vägisi ennast sundida elama inimesega, kui sa ikkagi ... Ma olin siis 22-aastane. Ma alguses mõtlesin, et ega temaga elama ei hak-

ka, et ainult registreerin. Ta oli selline, et ütles, et kui sa ainult tahtsid niimoodi, siis ma tühistan selle abielu (naine, s 1929).

Mai alul algasid koolis autojuhtide kursused. Teiste hulgas oli K nimeline õpilane, kellega tutvusin sööklas. Tundsime vastastikust sümpaatiat. Jutt meie vahel sobis. Vestlused muutusid usalduslikkudemaks. Meie saatustes oli midagi, mis tegi meid lähedasteks. Ta oli kogu sõja läbiteinud vabatahtlikuna Saksa sõjaväes. Sõja lõpul 1945. aasta mais langes Tšehhis sõjavangi, kust vabanes 1946. aasta lõpus. Helmesse tuli, et saada autojuhi load. Kursuse lõppedes jäi kooli juurde tööle kooli majandusjuhatajana. Elasime vaeselt, kuid rahulikult 1948. aasta jaanuari lõpuni. Siis teatati mulle miilitsast allkirja vastu, et pean Eestist lahkuma kümne päeva jooksul. Meil oli kavatsus abielluda. Johannes päris miilitsaülemalt, kas ma peale abiellumist võin jääda Eestisse abikaasa juurde. Sest seoses abiellumisega saan teise perekonnanime ja uue passi, milles puudub paragrahv 47. /.../ 9. veebruari hommikul teatati miilitsast, et peale abiellumist võin jääda elama abikaasa juurde. Helme valla perekonnaametnik oli nõus meie abielu registreerima õhtul kell kuus Helme vallamajas, mis asus Tõrvas. Tõrva oli Helmest kolm kilomeetrit. Kell viis hakkasime Helmest jala astuma. Oli külm talvelilm. Aegajalt kükitasin, et sääri soendada. Seljas oli mul õhuke sügismantel, jalas õhukesed puuvillased sukad. Meie registreerimisel ei olnud ühtegi tunnistajat ega pulmalist. Õnneks oli Johannesel taskus 15 rubla, mis tuli maksta registreerimise eest. Helmesse tagasi jõudes ootas meid üllatus. Elasime ühiselamus. Kaastöötajad ja naabrid võtsid meid vastu õnnesoovide ja pillimänguga. Puudus pidulik rietus ja pulmatoidud. Kuid südamel oli soe (naine, s 1925).

Eestis sain karjalapse koha. Seal see minema siis hakkas. Olin karjane siis ... ja teine aasta ja kolmas aasta. Sain karjalapse koha niisukesse tallu, kus oli perepoeg. Nii me siis armusime ja ... Muidugi minu armastus oli seal

väike, ta rohkem teisel poolel oli. Ega ta hoidis mind küll. Siis oli mul pääsuteed. Mul kümme päeva oli jälle, Eestist hakati saatma Siberi. Siis ei saanud siia jääda, mul anti kümme päeva ja pidi siis Novosibirskisse minema. Aga millega minna? Meid ei viidud ju, me pidime minema omal kulul. Aga millega too karjalaps ... kui ta teenis endale suvega talveks ainult natuke moona. No millega sa Siberisse sõidad. Raha ei ole. Mõtled, et jälle hakkad sellesama vaguniga, millega tulid, tagasi minema. Või kuidas sinna saada? Siis oli muidugi nii, et mina omalt poolt ütlesin kogu aeg oma peigmehele "ei" ja "ei", ma ei taha abielluda. Vat siis läks asi nii kaugele, et läksin paluma. Siis läksin ise paluma, et tõesti ... Ütlesin, et nüüd on asi niisukene, et nüüd ei ole enam väljapääsu, et kas mehele või Siberisse. /.../ Mees on nüüd surnd. Rahu tema põrmule. Elasime kõik aastad koos. Elu hakkas minema, pärast ei olnud häda midagi. Inimene harjub kõigega. Armastus tuli hiljem (naine, s 1930).

Abikaasana liituti oma mehe sotsiaalse ringiga ja kuna sooviti vabaneda oma päritolu reetvatest erijoontest, loobuti sageli kiirema assimileerumise eesmärgil kontaktide sõlmimisest oma rahvuskaaslastega. Laste sündides sai segaperekondades ka laste jaoks olulisemaks mitte-ingerisoomlasest vanema suguvõsa ja sõpruskond. Kuid nõukogude ajal ei kasvatatud lapsi mitte ainult vanemad ja lähisugulased, vaid ka lasteaed, kool ja laste- ning noorsoo-organisatsioonid ning seda just ideoloogilises mõttes. Seepärast ei olnud oma rahvuse säilitamise seisukohast suurt vahet segaperekonnas või ingerisoomse perekonnas kasvanud lapsel. Järgnevalt vaatlen, kuivõrd mõjutasid nõukogude kasvatusideoloogia ja ühiskonna üldised tendentsid ning vanemate eneste varasem elukogemus ingerisoomlusega seonduvate rahvuslike ja kultuuriliste teadmiste edasiandmist oma lastele.

Olulisemad keskkonnad, mis laste elu mõjutavad, on perekond, naabrid, lasteaed, kool ja klass ning suur ühiskond. Lapse sotsialiseerumine ühiskonda toimub kahes etapis. Esimene ehk primaarne sotsialiseerumine toimub perekonnas. Perekond on primaarne grupp, kus ühiskonna väärtused omandatakse grupi

liikmete vahelises suhtluses (Everyday 1994:21). Just perekonna keskel õpitakse selgeks kehtiva ühiskonna kumbed ja teatud väärtusmaailm. Täiskasvanutena Eestisse saabunud ingerisoomlased olid ise sunnitud õppima, kuidas uues olukorras toime tulla, millised on kehtivad normid ja väärtused ja kuidas need haakuvad Ingerimaalt kaasavõetutega. Olles ise õpipoisteks, ei saanud täiskasvanud lastele edasi anda neid ingeri kultuurist lähtuvaid ühiskonna tõlgendusvõtmeid, mida nad ise Ingerimaa kultuurilisse maailma sotsialiseerudes olid õppinud, kuna need tundusid uues ühiskonnas sobimatutena.

Minu vanemad kasvasid sel ajal, kui rahvusest olid kõik kas eestlased või venelased, midagi vahepealset ei tunnistatud. Sellest tuleneb ka see, et on kõik siled oma rahva kultuuriga katkestatud. Oma lapsepõlvest vahest mainitakse mõned juhtumid igapäeva elust, seiklused. Kuid palju asju on nende [laste] eest varjatud või tegelikult moonutatud (naine, s 1976).

Sotsialiseerumise teine etapp ehk sekundaarne sotsialiseerumine toimub väljaspool perekonda. Olulist rolli hakkavad mängima sellised institutsioonid nagu lasteaed ja kool. Juba lasteaia personal proovib lastele õpetada olulisi asju elust, inimestest ja käitumisest ning panna paika teadmise õigest ja valest. 1970. aastal avaldab psühholoog Urie Bronfenbrenner uurimuse, milles võrdleb laste kasvatuses põhisuundade eesmärke Ameerika Ühendriikides ja Nõukogude Liidus. Bronfenbrenner toob välja ühe olulise erinevuse, mis puudutab just perekonna ja sellest väljaspool olevate gruppide või institutsioonide rolli laste kasvatuses. Kui Ameerikas on enamasti vastutus perekonnakeskne, st vanemad mängivad kasvatuses otsustavat rolli ja teised isikud või grupid väljaspool kannavad suure osas sekundaarset rolli, siis Nõukogude Liidus see nii ei olnud (Bronfenbrenner 1973: 12). Lasteaed ja kool pidid rajama vundamendi nn nõukogude inimese kasvatamisele, et see protsess saaks hiljem jätkuda töökollektiivides. Võtmesõnaks sai kollektiivsus ning 1956. aastal toimunud 20. parteikongressil seati eesmärgiks kollektiivse kasvatuse vormi eriline väljaarendamine. Üks tollest ajast pärinevaid

suuresõnalisi loosunglikke eesmärke kõlab nii: “Kuna me oleme näinud, et kollektiivne kasvatusvorm ilma kahtluseta on parem kui kõik teised, seisab meil lähemal aastail ees ülesanne välja arendada selliste institutsioonide võrgustik niisuguse tempoga, et need viieteist või kahekümne aasta jooksul on kättesaadavad terve maa rahvastikule hällist kuni kooli lõpetamiseni. Iga nõukogude kodanik saadetakse sünnitushaiglast väikelastekodusse, siis lasteaeda, mis töötab ööpäevaringselt, siis internaatkooli ja sealt astub ta ellu...” (Strumilin 1960:208). Selline oli riigi poolt viljelatud ideoloogia, millel ju tegelikult oli ka positiivne eesmärk – anda kõigile võrdsed arenemis- ja õppimisvõimalused, kuid tegelikkuses tõrjus selline kasvatuspoliitika kõrvale kodu ja perekonna tähtsuse laste ellusuhtumise ja maailmavaate kujundamisel. Õnneks jäi nii äärmuslik programm vähemalt Eestis ainult paberile ning kongresside ja pleenumite kõnedesse, kuid kollektiivne kasvatusmeetod toimus õppeasutustes tagasihoidlikumal moel ikkagi. Valdav enamus õpilastest kuulus pioneeriorganisatsiooni ja seejärel komsomoli, sest mittekuulumine oleks klassi teistest viletsamaks teinud ning ka vastavasisuline propaganda avaldas mõju.

Aastatel 1950-52 õppisin Rakvere III Mittetäielikus Keskkoolis. Astusin vabatahtlikult komsomoli, sest loetud raamatud “Noor Kaardivägi”, “Stalinlik sugupõlv” ja teised, avaldasid oma mõju. Uskusin siiralt nende kangelas-tegudesse (naine, s 1936).

Noh, muidugi siis me sulasime sellesse ühiskonda. Meil oli nii. Mitte nii nagu praegu venelased, nad ei sula. Meie sulasime, hetkegi ei saanud aru. Ja kui tagantjärgi vaadata, meil klassis oli kuskil viis või kuus last soome nimedega, kes ei õppinud eriti hästi. No neil oli keelega raske, oli probleeme ja siis nad ei hakanudki hästi õppima. Üks oli vist, kes hästi õppis. Mina vist ka natuke õppisin, aga mõned oli nii, et nad ei saanud kuidagi. Ega midagi, seal meil oli täitsa normaalne. Nagu siis ... olime kõik pioneerid ja komnoored. Siis lihtsalt kõik olid ja ega teistmoodi ei saanudki olla (naine, s 1947).

Nõukogude koolides oli aineõpetuse kõrval väga oluline rõhk ka kasvatusel, mille eesmärgiks oli nn kommunistliku moraali arendamine (Bronfenbrenner 1973:29-30). Indiviidi õpetati asetama grupi hinnanguid enese omadest kõrgemale, samuti allutati isiklikud huvid kollektiivi omadele. Eksimuse korral langes indiviid avaliku kriitika ohvriks, halvimal juhul isegi grupist väljaarvatuks. Seetõttu ei tahtnud keegi millegi erisega silma paista, kuna see oleks esile kutsunud kaaslaste hukkamõistu, millele nõukogude süsteemi arvestades oleks võinud lisanduda ka õpetajate ning pioneeri- ja komsomolijuhude terav kriitika. Üldiselt on lapsed täiskasvanutest tunduvalt tundlikumad igasugust eripära puudutavates küsimustes ja üheks eripäraks võib olla enamusest erinev rahvus. Seepärast võivad lapsed rahvusküsimusele reageerida suhteliselt teravalt, sest lasteaias ja koolis võivad nad sattuda kaaslaste nõokimise objektiks just tänu oma teistsugusele päritolule.

Joonis 15. ... olime kõik pioneerid ja komnoored. Ingerisoome tüdruk Tamara pioneerina 1970. aastal.
Foto: ERM Fk 2786:1

Alates lasteaiast rõhutati, kui sa ei ole eestlane, siis oled venelane ja oled võõras ja halb. Lapsed räägivad ikka seda, mida kodus kuulevad. Hiljem see oli mugav solvamisviis ja peale selle mugav ja populaarne. Kui ajad muutusid ja selgus, et mina pole venelane, vaid ingeri, keegi ei vaevanud oma pead, kes need on, vaid pandi soomlastega ühte patta. Sel ajal [1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses] oli moodne sõimata soomlasi ja nii

sai minust lihtsalt põder. Nüüd ajad on muutunud veel kord ja kedagi sinu rahvus ei huvita, sest see pole enam nii populaarne (naine, s 1976).

Üldiselt peab ütlema, et informandid oma laste rahvuslikust kasvatamisest eriti ei räägi ja eks ole seegi märk sellest, et nõukogude perioodil oli avalik rahvuslus ideoloogiliselt sobimatu. Oli küll olemas kaksikmoraal, mille järgi oldi töö- ja koolikollektiivides valdavalt ausad kommunistmehitajad ja truud nõukogude kodanikud, kuid koduses perekonnaringis jäädi ikkagi truuks oma rahvuskultuurile. Tundub, et ingerisoomlaste puhul ei olnud kaksikmoraal nii tugevalt arenenud, sest ühiskonnas valitsevale ideoloogiale lisandusid veel vanemate eneste just rahvuskuuluvusest tingitud traumaatilised läbielamised. Eelneva valguses on mõistev, miks uus põlvkond kasvas kas eestlasteks või venelasteks.

Rahvuse küsimus kerkis paljude noorte jaoks esile passiealiseks saades, sest Nõukogude Liidu passis oli rahvus eraldi real kirjas. Kui mõlemad vanemad olid soomlased, siis ei olnud lastel suurt valikut, nemadki said ainult soomlased olla. Segaperekondade puhul juhtus sageli, et üks laps oli eestlane või venelane ja teine soomlane. Paljudel juhtudel vahetati varem valitud mitte-soome rahvus 1980. aastate lõpus või 1990. aastate alguses ümber ja saadi eestlasest või venelasest soomlaseks.

Minu lastest vanem poiss Viktor pani venelane, temast järgmine Mihhail samuti. Tol ajal pandi isa järgi. Gennadi, Irina ja Aleksander panid soomlane. Nii, et kaks oli venelast ja kolm oli soomlast. Nooremad ... kui nad võtsid passid, ega ma ei teadnudki. Alles pärast näitasid mulle. Aleksander võttis 1993. aastal minu neiupõlve nime ka (naine, s 1933).

Nendel [pojalastel] oll alguses, kui saivad passid, oll nendel eesti rahvus. Vaata see oll meil juba paha miel. Üks abielu kelbavad, aga rahvus ei kelba. See on suur haava. Nüüt votsid kaik omaks. Ma ütlesin, vaadaka lapsed – oigus perib maan. Kui sa oled oigelainen, ei ole sul midagi viguri tegemist. See oll ju viguri tegemista, voeti eesti rahvus. A nüüt tulid ikkagi siihen (naine, s 1911).

Ma ei ole lastele ka soome keelt õpetanud. Milleks? Mul õde ka ütles, kui tal vanem tütar hakkas passi võtma, et ära sa soomlast küll rahvuseks võta. Me oleme nii palju pidanud kannatama ainult selle pärast, et soomlased oleme. Minu lastel kukkus kõige rumalamini välja, nad olid venelased. Poeg vahetas nüüd ära ja ta on Savolainen ja soomlane. Tütar oli ammu abielus ja ütles, et mis ma enam hakkan (naine, s 1935).

Küsimused selle kohta, kes ollakse, kuhu kuulutakse ning kuidas suhtuda Eestisse, on osa tänapäeva Eesti sotsiaalsest elust. Nendel teemadel räägitakse perekonnaringis, koolis, sõprade keskel. Kuid neid väljendatakse harva selliste terminitega nagu rahvuslikud erinevused ja piirid, vaid nad transformeeritakse küsimusteks – milline inimene ollakse, kuidas teistega läbi saada, kui võrd suletud teised oma gruppides on ja millised võimalused on olemas erinevate piiride ületamiseks? Rootsi etnoloog Billy Ehn on uurinud erinevate rahvuste vahelisi seoseid Rootsis ning jõudnud järeldusele, et etnilisus ja rahvuslus on sotsiaalsetes protsessides olulised, kuid nad ei ole mingil juhul esilekerkivad. Samavõrd olulised on sugu, personaalsus ja kohalik kuuluvus (1993: 254).

Ühe eestlasega abielus oleva informandi just gümnaasiumi lõpetav tütar (s 1980) tuleb intervjuu ajal tuppa ja kui ma temalt küsin, kelleks ta ennast peab, kõlab vastus üsna veendunud ja kindla häälega: *Eestlaseks. Ma olen juba kolmas põlv ja mul ei oleks isegi õigust enam Soome minna. Enne kaheksateist aastaseks saamist oleks ma koos emaga võinud minna, kuid nüüd enam ei saa.* Enese eestlaseks pidamine aga ei tähenda absoluutset huvipuudust ingerisoomi kultuuri vastu. Seesama tüdruk on väga aktiivselt osalenud Pärnu Ingerisoomlaste Seltsi töös ja just äsja kirjutanud ajaloo lõpueksami asemel uurimistöö Ingerimaa ajaloost ja rahvakultuurist. Töö on hinnatud hindega väga hea ja saadetakse edasi vabariiklikule võistlusele. Nii tütre kui ka ema silmis peegeldub sellest rääkides uhkus ja rõõm, mille üheks põhjuseks on kindlasti töö õnnestumine, kuid selle kõrval ehk ka see, et uuritud on oma rahva ajalugu ja kultuuri ning seeläbi ka üht osa enesest.

Soome keele asendumine asjakohasemaga

Poiga käi mul venen koolin. Venemaal sai juba venen kooli ja käi siin ka. Siin opetati eestin kielta kah, tämal oll eestin kiel nii selge ku selge. /.../ Siis mul anti korter ühen eestin perekonnan kans. Nendel oli kaks lasta. Köögis räägime eestin kielta, a ku oleme omas toas, räägime oman ingerin kielta. Ei maksa midagi unusta, peab kovasti meelles pittä, siis inime ei eksi (naine, s 1911).

Ingerisoomlaste keelevahetamise protsess koosneb mitmest osast ja sellel on ka mitmeid lähtekohti. Esmalt tuleks vaadelda neid ingerisoomlasi, kes Eestisse asudes olid juba täisealised, teiseks lapsena tulnuid ja kolmandaks siinsündinuid. Neil kõigil olid erinevad võimalused ja lähtekohad oma emakeele säilitamiseks või selle väljavahetamiseks millegi asjakohasema vastu. Antud juhul siis eesti või vene keele vastu.

Täiskasvanute puhul oli eesti või vene keele õppimiseks enamasti kaks põhjust. Esiteks tahtsid nad leida tööd ja kuna siinses avalikkuses oli 1940. aastate lõpus kõige tavalisemaks suhtlemis- ja töökeeleks eesti keel, tuli neil paratamatult see keel vähemalt igapäevase suhtlemise tasandil ära õppida. Erandi moodustavad Ida-Virumaa tööstuspiirkonda asunud, kes valisid enamasti vene keele, kuna sealses valdavalt venekeelses ümbruses toimus suhtlemine nii naabrite kui töökaaslastega vene keeles. Teiseks soovisid nad pideva väljasaatmisohu tõttu eestlaste või venelaste hulka sulanduda. Soome keele mitterääkimine oli sellel teel esimeseks sammuks. Vanemate inimeste keeleõppimist soodustas sageli ka noorema põlvkonna suhteliselt tihedam suhtlemine kohalikega ning nende kiirem keeleõppimine ja seeläbi ka uue keele koju kaasatoomine. Noored õpetasid sageli eesti või vene keele selgeks ka oma vanematele ja vanavanematele.

Kui ma tulin siia ... Vaat noored õpivad kiiresti. Õed, poeg ja lelletütred rääkisid juba vabalt ja õppisid Eesti koolides. Mina siis kuulasin nende juttu ja kuna ma läksin kontorisse tööle, seal olid eestlased, siis hakkasin kohe rääkima eesti keelt. Siis hakkasin lugema eesti kirjandust. Enne muidugi lugesin neid "Kaprali lood" ja sellised, mis

*olid sel ajal moodsad siin. Siis hakkasin lugema Tamm-
saaret, Lutsu, Tuglast. Mäletan, kui ma lugesin ühte raa-
matut, üks esimestest. Ma ei võtnud sõnaraamatut, püüdi-
sin ise selgusele jõuda. Olin lugenud juba mitu lehekülge
ja seal kordus kogu aeg sõna "veendunud" ja seda ma ei
teadnud. Aga siis taipasin, mis see tähendab vene ja soo-
me keeles. Vene keeles "ubedilsja" (naine, s 1909).*

Perekondades, kus mõlemad vanemad olid ingerisoomlased, räägiti kuni laste koolimine kuni perekonnaringis sageli soome keelt. Kui perekonnaga koos elas ka mõni vanavanem, oli tema sageli soome keelt alalhoidvaks faktoriks.

Emaga rääkisime soome keelt nii kaua kui ta elas. Ema ei tahtnud ... Ma isegi mäletan, et Aino ükskord ütles "ema" ja ema sai kurjaks. Et kanal on "emä", mina olen "äiti". Isegi meie lapsed veel kutsusid teda "mummo" (naine, s 1935).

Kui aga lapsed sattusid tänu oma keelelisele erinevusele män-
gukaaslaste narrimisobjektiks, võis see viia terve perekonna kee-
levahetuseni juba küllaltki kiiresti pärast Eestisse asumist.

*Lastega rääkisime alguses soome keelt. Nemad käisid
eesti lastega mängimas ja need olid neid soome muttideks
nimetanud. Loobusimegi soome keele rääkimisest. Kodus
oleme eesti keelt rääkinud (naine, s 1920).*

Paljudel juhtudel sai keele säilimise seisukohalt lõplikult ot-
sustavaks laste minek lasteaeda või kooli, sest sellega algas sot-
sialiseerumise teine ehk sekundaarne etapp. Nüüd muutus eesti
või vene keel paratamatult selleks keeleks, milles lapsed suhtlesid
ja mille oskusest olenes nende edasijõudmine ühiskonnas.

*Ma olin kaheksateist aastane, kui ma läksin kodust ära
ja ma rääkisin nii hästi soome keelt. Aga siis koolis ... (nai-
ne, s 1934).*

Veelgi kiiremini mindi eesti või vene keelele üle segarahvusest perekonnades. Elades Eestis ja eesti- või venekeelses sotsiaalses keskkonnas, oli täiesti loomulik, et üleminek abikaasa keelele toimus küllaltki kiiresti ja märkamatuult. Abielludes teisest rahvusest inimesega saadi paratamatult juurde ka hulgaliselt sugulasi, kes soome keelt ei mõistnud ja nendega suhtlemiseks pidi paratamatult kasutama eesti või vene keelt.

Mees oli rahvuselt venelane. Kodune keel oli vene keel, sest ämm rääkis ainult vene keelt. Peale mehe surma rääkisid eesti keelt. Lapsed käisid vene koolis, aga valdavad eesti keelt nii hästi, et keegi ei saa aru, et nad mul eestlased ei ole (naine, s 1920).

Ka puhtpragmaatilisel mõistlik lastele mitte soome keelt õpetada ja seeläbi ka oma päritolu mitte edasi anda. Toetudes oma ja vanemate valusatele kogemustele, püüti oma lapsi samasugusest saatusest ja elukäigust säästa.

Kui poiss sündis, mõtlesin, et las ta olla neutraalne. Et ma õpetan talle ka soome keelt, aga mees oli selle vastu. Kui ma analüüsin seda, siis ma olen ju ise siin üles kasvanud ka. Selle Ingerimaaga nagunii mingit tulevikku ei tule ja Soome piir oli nii kindlalt kinni. Ma ei õpetanudki talle. Mõtlesin, et las tast kasvab eesti mees ja tuleb eesti pere. Mina olen ainult üks liili (naine, s 1937).

Eesti keele õppimisest ja sellele üleminekust rääkides lasksid paljud informandid end ilmselt mõjutada Eesti kodakondsuse taotlemisest ja selleks vajaliku keeleeksami sooritamisest, kuna väga paljudel oli sellega natuke enne intervjuu toimumist tegemist olnud. Võibolla selleks, et eristada end teistest muulastest, väitis enamus, et neil eesti keele õppimise ja keeleeksami sooritamisega mingeid raskusi ei olnud. Keeleksamist räägiti isegi nagu naljategemisest ja hääletoonist võis välja lugeda uhkust selle üle, kui võrd suurepäraselt sellega hakkama saadi. Viimase, so 1989. aasta rahvaloenduse andmetel rääkis Eestis elavatest soomlastest 74,1 % esimese või teise keelena eesti keelt (Anepaio 1999b:441).

Ka läbiviidud intervjuude põhjal võib väita, et eestikeelsete ingerisoomlaste eesti keele oskus on väga hea. Ainult venelastega abiellunud rääkisid eesti keelt tuntava vene aktsendiga, eestlastega või soomlastega perekonna loonute eesti keel kõlas mittefiloologi kõrvus nagu eestlaste oma ning näiteks Võrumaal ja Valgamaal oli kohalik eesti keele murre kuuldav ka ingerisoomlaste kõnes. Vaid vanemad, enne 1920. aastat sündinud informandid kasutasid oma jutus üksikuid soomekeelseid sõnu, nagu näiteks “hevonen”, “äiti”, “koulu”, “kirkko”, “seurakunda”, “perunat”, “mökki” või ka venekeelseid, nagu “pretsedatel”, “prihod”, “nakamarnik”. Soome- ja venekeelseid sõnu kasutati vastavalt kas Ingerimaal ja Soomes või Venemaal elatud eluetappidest või episoodidest jutustades. Kui mainiti Ingerimaal saadud soomekeelset kooliharidust, tehti seda väga sageli soome keeles.

Soomekeelsed “koulut” olid, vai koolid olid meil seal. Ja mina käisin ju kolm aastat, “kolmi vuota opiskelin suome koulussa” (mees, s 1923).

Eesti keele ladusat omandamist mõjutas kindlasti ka eesti ja soome keele sarnasus, mis oli ka üheks teguriks, küll vähemoluliseks kui tööleidmine ja näljahäda eest pääsemine, mis viis otsuse ni Eestisse põgeneda. Seesama keeleline sarnasus aitas aga ühe oma rahvusliku eripära – keele – kaotamisele kaasa.

Kodus me rääkisime soome keelt, kuni me väiksed olime. Ema ikka pidas kinni sellest. Pärast, kui me olime juba koolid lõpetanud, siis olime eesti keelega nii ära harjunud. Me ei pannud enam tähelegi, millal me rääkisime eesti keelt, millal soome keelt. Vanematega rääkisime koguaeg segamini (naine, s 1937).

Kodune keel oli eesti keel. Tütar ei tea soome keeltki. Me ei rääkinud soome keeltki kodus. Nüüdki, kui hakkam soome keelt rääkima, siis tulevad eestikeelsed sõnad vahele. Kui ma jällegi olin seal Karjalas külas, nemad räägivad soome keelt, siis oli vastupidi. Tagasi tulin, siis tulid eesti keelele soome sõnad vahele. Vat vene keelega on teistmoodi, see on nii erinev (naine, s 1920).

Keel on inimliku käitumise kõige iseloomulikum väljendusvahend. Keel ei võimalda mitte ainult grupisisest kontakti, vaid arendab ka grupilist kuuluvust (Oksaar 1971:165). Vahetades oma keele eesti või vene keele vastu, olid ingerisoomlased kaotamas oma etnilise identiteedi ühte olulisemat osa.

Religioon

Seitse kilomeetrit oli meie kirikuni ja see kohe säras seal mäe otsas. /.../ Kirikukellad olid ilusasti kuulda ja kirik paistis (naine, s 1920).

Vanemad inimesed mainisid intervjuude käigus Ingerimaast rääkides kindlasti ka kirikuid ja enamasti ikka uhkuse ja lugupidamisega. Luteri kirikul oli ingerisoomlaste elus väga suur tähtsus, seda nii keele kui traditsioonide seisukohalt. Fakt, et nad olid luterlased ja neil olid omad kirikud, hoidis neid Ingerimaal vene kultuuri assimileerumisest, milline saatus sai osaks õigeusklikele vadjalastele ja isuritele. Luterlus toimis ingerisoomlaste puhul venestamise vastase kaitsebarjäärina. Kuna luterlik kirik püüdis tõsta oma liikmete kirjaoskust, hakati Ingeri talupoegade jaoks 19. sajandi alguses Peterburis trükkima soomekeelset kirjandust. Trükivalgust näinud teoste hulgas olid olulisemal kohal piiblid ja katekismused, kuid mainida tuleb ka aabitsaid.

Seega oli luteri usk soome keele kõrval üks ingerisoomse identiteedi tugisambaid, kuna vene keelt rääkivas ümbruskonnas elades oli luteri kirik ainukeseks soomekeelseks institutsiooniks ja etniliseks sidemeks, mis toimis rahva valgustuse institutsioonina ja oli 19. sajandi teisel poolel ka rahvusliku liikumise üheks juhtivaks jõuks (Nevalainen 1992a:160-164). Terje Anepaio uurimus Ida-Virumaa ingerisoomlastest näitab samuti, et usk on seotud traditsioonilise ingerisoomse identiteediga, mille kohta annab tema arvates tunnistust ka vanemate informantide puhul soomekeelsete kirikunimede kasutamine oma ristimiskirikust rääkides (1999a:174). Rahva hulgas oli juurdunud arusaam, et luterlus ja soomlus kuulusid lahutamatuks ühte (Sihvo 1992a:346).

Joonis 16. ... kui mina tulin Eestisse, siin olid kõik kirikud lahti. Meil oli nii nälga sida kuulda. Ingerisoomlaste leer Tartus Peetri kirikus 1948. aastal. Kirikuõpetaja Juhana Waaseli. Foto: ERM Fk 2786:20

Meie külad olid ingeri külad, kuigi minu küla oli Peterburist 25 kilomeetri kaugusel. Kultuur säilis pikka aega ainult sellepärast, et oli luteri kirik ja ingerikeelne kool 1937. aastani. Kirik oli soomekeelne. Kogu elu käidi kirikus, see oli suhtlemine ja keel ju säilis. Pikka aega vene ümbruses säilis kultuur (mees, s 1937).

Ingerisoomlased olid elanud ilma avaliku religioosse tegevuseta juba alates 1936.-1937. aastast, mil hakati sulgema Ingerimaa luterlikke kirikuid. Kuigi kiriku ametlik staatus ja positsioon oli sõjajärgses Eestis suhteliselt madal ja võimud tegid parima, et kristlikku religiooni ühiskonnast ja kultuurist välja juurida, võib ka Eesti luterlikku traditsiooni lugeda üheks veetluseks, mis neid Eestisse põgenemisele ahvatles. Kiriku positsioon ja usutegevuse tingimused pärast sõjaaegses Eestis erinesid nii nendest vene oblastitest, kuhu neid pärast Soomest tagasitoomist küüditati kui ka

sellest olukorrast, mis oli Ingerimaal kujunenud enne sõda seoses kirikute sulgemise, hävitamise ja kirikuõpetajate küüditamisega.

Eluga Eestis olen väga rahul. Kui mina tulin Eestisse, siin olid kõik kirikud lahti. A me olime kirikus juba kümned aastad käimata. Meil oli nii nälgä sida kuulata. Ja mina käisin kirikus käimä. Minä elasin Peetri uulitsal ja kirik oli akna all. Mina hakkasin seal aru saama – laulud ühed, no jutustus sain ka aru (naine, s 1911).

Eestis elavate ingerisoomlaste kiriku ja ususeluga seonduva käitumise võib inimeste vanusest lähtuvalt jagada kolme järku. Täiskasvanutena Eestisse tulnud ingerisoomlastel oli religioosne käitumine välja kujunenud ja usk oli üks kindel osa nende elust, mida isegi rasked kannatused ei suutnud hävitada (Anepaio 1999a:176). Kuigi Eestis olid kirikud avatud ja jumalateenistustest oli võimalik osa võtta, muutus vanematele inimestele eriti oluliseks jumalateenistuste kuulamine soome raadio vahendusel. Mäletan omagi lapsepõlvest, kuidas ma pühapäeva hommikuti vanaema juures ärkasin soomekeelsete kirikulaulude saatel. Vanaema ütles selle kohta “soome kirik” ja meie lapsed pidime sel ajal väga vaikselt olema. Kui sellist “kirikuskäimise” moodust kasutas minu eestlasest vanaemagi, siis miks ei oleks seda pidanud kasutama ingerisoomlased? Nende puhul oli kindlasti kiriku kuulamise kõrval oluline ka see, et jutlus oli soomekeelne. Üheaegselt sai rahuldatud kaks tarvet: jumalasõna ja oma keele kuulamine.

Teise grupi moodustavad need, kes saabusid Eestisse laste, teismeliste või noortena ja pärisid oma religioosse identiteedi oma vanematelt (Anepaio 1999a:176). Neist enamus on ristitud ja ka leeris käinud. Ingerisoomlaste leeris käimine oli kuni 1950. aastate keskpaigani küllaltki tavaline. Informandid ei ole siin esile tõstnud niivõrd enese soovi, kui võrd vanemate tahet, mida mõnel korral on isegi sunduseks nimetatud. Samas ei ole leeris neist tekitanud erilist vastumeelsust ja pigem on see olnud üks neist loomulikest tegemistest, mis elus lihtsalt tuleb ära teha. Nagu pidi koolis käima, nii pidi ka leeris käima.

Tuutaris oli ilus kirik, kus ema ja õde käisid leeris. Mina seal ei käinud, ma käisin siin Eestimaal 1956. aastal Peetri kiriku leeris. Ema sundis, et mis te olete sellised lapsed, et jumalat ei usu. Vennaga koos käisin. Ise ikka ka tahtsin mina, õppisin kümmet käsku ja palvetust. Aga ema ütles kodus, et te olete nagu tondid, kui te jumalat ei usu. Ega elus nii läbi ei saa. Ema palvetas iga õhtu ema eest ja isa eest. Siis Eestis kah kuulahtas igal hommikul raadiost jumalateenistust (naine, s 1926).

Valdav enamus sellest gruppist jäi pärast leeris käimist kirikust eemale, kuid see oli mõjutatud ühiskonnas valitsevast ametlikust hoiakust, mis religiooni suhtes oli negatiivne. “Kuna sotsialistlik süsteem soosis vaid majanduslikust, religioosest ja kultuurilisest seisukohast homogeenset ühiskonda” (Niedermüller 1990:113), kus ainukeseks mõeldavaks ja lubatud “religiooniks” oli kommunism, suhtuti kirikuga seotud inimestesse taunivalt nii koolis kui töökohtadel. Mõju avaldas ka üldine moderniseerumine ning kiriku rolli vähenemine ühiskonnas. Varem kiriku poolt pakutavate tähtpäevade, ühest staatusest teise üleminekut tähistavate rituaalide asemele tekkisid uued, mis noorte poolt hästi vastu võeti.

Joonis 17. ... ema sundis, et mis te olete sellised lapsed, kes jumalat ei usu. Elvi koos emaga oma leeripäeval 1954. aastal Rõngu kiriku juures. Foto: ERM Fk 2786:36

Mina käisin Rõngu kiriku leeris 1954. aastal ja õed käisid 1953. aastal. Tütar on mul ristitud Rõngu kirikus. Nii minu kui Viktori ema tahtsid. Kui poeg sündis, siis juba jäi ära. Võibolla oli niisama ja noor kah ... Eks ikka ole pattu tehtud. Viktor veel ütles, et vaatame, mis vahe on ristitud ja ristimata lapsel (naine, s 1935).

Nagu eelnevast tsitaadist nähtub, jäid osad siinsündinud lastest juba ristimata. Üsna valdav tundubki tendents, et Eestis leeris käinud ingerisoomlased ise enam oma lapsi ristida ei lasknud ja vaid vähesed tegid seda, kuid sellisel juhul kutsuti kirikuõpetaja ebameeldivate tagajärgede ärahoidmiseks koju ning lastele sageli isegi ei räägitud nende ristimisest (Anepaio 1999a: 176). Noorem põlvkond ise leiab ka, et nad on kasvanud ateismi perioodil ja seega justkui ilma kirikuta, kuid samas on nad mingil määral sellega läbi vanemate või vanavanemate alati seotud olnud.

Mina olen kasvatatud ateismi perioodil, aga ema kuulas alati soome kirikut raadiost. Kui oli pühapäeva hommik ja jõulupühad. Jõulupühadel käisime kirikus ka. Kuigi keelati, aga salaja ikka käisime. Peale surutud religiooni ei ole, aga eemal ka nagu ei ole olnud. See soomekeelne kirik on ... Ma tean, et vanemad inimesed kõik tunnevad nagu vajadust selle kiriku järele (naine, s 1948).

Ingerimaa lõplik kaotamine

Kui ma läksin seda meie küla otsima, ma ei leidnud sealt muud, kui sakslaste džoti. See oli nii armas – see koht. Ja ma jooksin sealt üle ojakallaste ja mõtle, mulda tõin paberi sees kaasa, et see on ikkagi minu kodukohast [silm läheb märjaks]. See oli vast nii kümme aastat tagasi [intervjuu toimus 1997], kui esimest ja viimast korda kodukohas käisin. See oli nii imelik tunne, et siin oli minu mängumaa, siin ma jooksin ja kasvasin ja nüüd mul ei ole siia enam kuhugi tulla (naine, s 1929).

Antud peatükis käsitletavasse nn uue olukorraga kohanemise perioodi kuulub ka lõplik arusaamine, et elu Ingerimaal ei saa enam kunagi reaalsuseks. Pärast sõda takistasid võimuorganid Ingerimaale tagasipöördumist ja proovijatele anti ikka ja alati 24 tundi Ingerimaalt lahkumiseks ning hiljem hakkasid segama juba muud tegurid. Me võime ju küsida, miks ingerisoomlased ei proovinud pärast Stalini surma 1953. aastal kodumaale tagasi pöörduda? 1950. aastate lõpus oli esmakordselt võimalik uuesti Ingerimaale elama asuda, kuid selleks ei leitud siis endas enam ei vaimset ega majanduslikku jõudu. See ei olnud ka enam seesama Ingerimaa, mida nad oma mõtetes kaasas olid kandnud. Varem elujõulistest küladest olid sageli alles jäänud vaid metsistunud viljapuud või võssakasvanud külatänav, mille järgi võis vaid aimata varasemate külade asukohti. Kui majad olidki alles, olid nendesse asunud uued elanikud, enamasti venekeelsed, kes ei tahtnud tunnistada endiste elanike õigust majadele, milles uusasukad elasid. Ja miks nad olekski pidanud, nemad olid ju Ingerimaale tulnud pärast ingerisoomlaste lahkumist ja asunud elama tühjadesse ja mahajäetud majadesse. Ilmselt ei olnud neil aimugi, miks majad nende omanike poolt maha olid jäetud. Mõnedel ingerisoomlastel õnnestus oma maja siiski nõ võileiva hinna eest maha müüa ja sellega katkes paljude jaoks viimanegi side oma kodumaaga. Soomekeelset Ingerimaad ei olnud enam ja koos maja müügiga ei olnud enam põhjust sinna kunagi tagasi pöörduda. Vaid vähesed proovisid sünnimaale tagasi minna eesmärgiga seal uuesti elama hakata. Sellisele otsusele aitas sageli kaasa üksikute Ingerimaal elavate sugulaste, kes olid sinna jäänud sõja ajal või siis 1950. aastate lõpus Venemaalt sinna tagasi pöördunud, olemasolu. Kuid enamasti pöörduti varsti Eestisse tagasi, kuna Ingerimaa ei olnud enam see, millena teda mäletati ja pärast pikki aastaid eemalolekuid oli raske uuesti kohaneda.

Oma sünnikohas, kus on seni säilinud ainult vanaisa istutatud kask, käisin esimest ja viimast korda 1982. aastal. Mul on kahju, et ema ei rääkinud kunagi meie sugulastest, kes jäid Venemaale. Hiljem mõistsin, et nad ei tohtinud oma vanematest midagi rääkida, et endale mitte halba teha (naine, s 1936).

Joonis 18. ... 1963. aastal käisime kodukülas, kõik oli võssa kasvanud. Vaade Tuutari kihelkonnas asunud Pajula külale 1963. aastal. Foto: Viktor Leini. ERM Fk 2786:30

Meie müüisime oma maja ära, kuna ei lubatud minna sinna. Mingisuguse võileiva hinna eest. Ma mäletan, et mingisugused punased saapad mulle tolle eest toodi ja oligi kõik. Minu ema, kui pensionile läks, proovis seal elada. Aga seal olid kõik nii ära venestunud, et tuli ikka tagasi 1974. aastal. Kaheksa aastat proovis ... kõik vanad mälestused, et kui tore oli ... (naine, s 1937).

Kahju ainult, et see maa on nii ära laastatud. Sääil on venelastel nii suurt "tööd" tehtud, et lausa õudne. Istuvad nõgeste ja takjate sees ... seal on vahel pink. Ei keegi ei võta vikatit, ei niida maha umbrohtu. Kõik on nii ära kasvanud. Ja kui "ilusad" põllud ... ainult umbrohi ... õitses umbrohi. Neil ei olevat vikatit. Piima ei ole, lehma ei ole – käivad Leningradist piima ostmas. Ma ütlesin neile, et ma lähen Eestisse ja saadan teile vagunitäie vikateid – olgu Ingerimaa puhas. Täitsa lõpp. No ütle nüüd, on laisad.

Ja siis on värvitud siniseks kõik need aknad. No vene külad ühesõnaga on tekkinud sinna. Mõni üksik soome maja on vahel (naine, s 1930).

Joonis 19. Hävinud või varemetses olid ka kunagi Ingerimaa uhkuseks olnud kirikud. Soikkola kirik. Foto: H. Douglas. ERM Fk 2311:373

Eestimaale jäämise otsust mõjutas kindlasti ka Eesti üldine majanduslik paremus paljudest Nõukogude Liidu piirkondadest. Nimetati ju Eestit Nõukogude Lääneks, kust lahkumine oleks paljude jaoks kindlasti kaasa toonud elu majandusliku ja olmelise halvenemise.

Milline on aga Ingerimaa nende jaoks, kes tulid sealt ära väikese lapsena või ei ole päevagi oma elust sellel maal elanud? Noorema põlvkonna jaoks muutus Ingerimaa nn muinasjutumaaks, mida 1930. aastate lõpus sündinud mäletavad ähmaselt ja veelgi nooremad ei ole päriselt Ingerimaal kunagi elanud. Üldiselt on inimestele omane meenutada asju, mida on kuulnud kelleltki teiselt ja sellisel viisil kandub meenutatud teadmine edasi põlvkonnalt põlvkonnale. Nii ongi Ingerimaast nooremate põlvkondade jaoks saanud maa, mis elas nende jaoks ainult vanemate ja vanavanemate juttudes ja sageli ei tea nad enam, mida nad on ise kogenud ja mis on teistelt kuulnud.

Peale sõda, kui onud ja tädid kokku said laupäeviti, siis nad ikka rääkisid, et kuidas seal elu oli enne sõda. Kodumaa oli nii armas. Metsa sees ja nii ilus. Mul on meelde jäänud sirelipõõsad ja kibuvitsad. /.../ Kodu oli meil ilus, ma mäletan, et kollane maja (naine, s 1934).

Kaotatud Ingerimaad puudutavates meenutustes on olemas nostalgiline alatoon. Nostalgia objektid ja sündmused asuvad minevikus, kuid siiski võib teda eristada teistest minevikku suunatud olukordadest või tegevustest, nagu ajalugu, mäletamine ja meenutamine, kuna viimati mainitute ei ole ühelgi nostalgiaga samasugust tonaalsust. Nostalgia on seotud erinevate positiivset olekut mõjutavate tunnetega ja ei lähtu kunagi negatiivsetest tunnetest, kuid tal võib mõnikord olla kurbuse või melanhoolia varjund. Sellisel juhul on tegemist kurbusega, mida võib nimetada “meeldivaks kurbuseks” (Davis 1979:13-14). Just seda sorti tunnet võis tabada informantide toonis ja olekus, kui nad rääkisid Ingerimaast.

Identiteet ja sotsiaalne keskkond

Ma isegi mõtlen mõnikord, et see on naljakas fenomen. Minu vanemad olid Siberis ... Tädist on jutt konkreetset. Küüditatud mitu korda sinna Uuralitesse. Siis, kui see Stalin suri – mõrvar ja mõrtsukas, siis inimesed nutsid ja minu tädi kah. Ainukene, kellel hea meel oli, oli vanaema. Aga eks ole, nemad olid siis ka nii palju noored, minu ema põlvkond noh ... ja sellest nõukogude värgist nii läbi immutatud, et ikkagi juba totaalselt lollid. Ega mina sain ju täpselt samasuguse saatuse osaliseks, mina olin teine põlvkond. Oleks veel kolmas põlvkond tulnud peale, ütleme minu lapsed, selles nõukogude süsteemis. Keegi on öelnud, et kui mingi protsess vältab kolm inimpõlve, siis ta on jäädav, et ei ole tagasipöördumist. Noh natukene jäi puudu, muidu oleks see täiesti kinnistunud. Minul oli veel vanaema, minu lastel ei oleks enam kedagi. Ja tema mäletaks ka ainult nõukogude aega. Kolm inimpõlve on niisugune kriitiline rahvastiku püsijäämiseks (mees, s 1953).

Ingerisoomlased kohanesid uue olukorraga ja seda perioodi võib nende elulugudes nimetada ka looks ellujäämisest, ehk isegi selle kohta käivaks õpetuseks. Kuid igal ajal siin maailmas on oma hind ja ka igal üksikul ingerisoomlasel tuli püsijäämise eest tasuda oma etnilise identiteedi minetamise või vähemalt mahavaikimisega. Seda ei saa seletada ainult nende enese sooviga oma päritolu varjata, vaid olulist rolli mängib ka üldine Nõukogude Liidus valitsenud ideoloogia ning rahvus- ja kultuuripoliitika. Märksa suuremadki rahvused pidid kehtiva korra poolt seatud direktiividele alluma. “Stalinlikul kultuuripiiride ümbermarkeerimisel ei tuntud austust ei rahvusliku territooriumi, traditsiooniliste elatusalade ja ametite, rahvusliku identiteedi ega etnose psüühilise laadi vastu, lõhuti rahva füüsiline terviklikkus ja muudeti senised keelekasutusharjumused” (Aarelaid 1998:24). Nõukogude Liidu koosseisus elanud etnokooslused ei olnud enam esmalt oma rahvuse esindajad ja seejärel riikliku uniooni liikmed, vaid vastupidi. Nõukogude Liidus kuulutati rahvuslik identiteeditunne lubamatuks nähtuseks. Viimane oli äärmisel juhul vastuvõetav üksnes kas piduvormilisena või etnograafilis-folkloorses “paken-dis” (Aarelaid 1998:21), kuid ingerisoomlastele ei olnud isegi selline rahvustunne lubatud. Kui me võrdleme neid väliseestlastega, siis tekib paratamatult küsimus, kuidas on viimased suutnud nii hästi organiseeruda ja omavahelist läbikäimist alal hoida. Esiteks tuleb meeles pidada, et nad ei “hiilunud” ükshaaval oma uuele asumaale ja teiseks rajasid nad oma uue kodu nn vabal maal, kus nad ei seadnud ohtu enda ja pereliikmete elu ning tulevikku sellega, et nad jätkuvalt “avalikult” eestlased olid. Kolmandaks tuleb arvestada sellega, et enamus neist läbis põgenikelaagrid, kus suures osas pandi alus edasisele kultuurielule (vt Raag 1999:75-111).

Inimesed on sotsiaalsed olevused ja seepärast ei saa individuaalset identiteeti mõista kui asja “iseeneses”. Identiteet vajab raami, mis vormitakse sotsiaalsetest protsessidest, seda säilitatakse ja modifitseeritakse sotsiaalsete suhete poolt sotsiaalses keskkonnas. Kui tahetakse tõlgendada inimese identiteeti, on seda raske teha, haaramata samaaegselt tegelikkust, milles indiviid asub (Akman 1993:65). Inimesed kasvavad üles, töötavad, veedavad oma vaba aega ja elavad tavaliselt mingi grupi liikmetena. Sama isik kuulub samaaegselt paljudesse erinevatesse gruppidesse –

perekond, töökollektiiv, poliitiline organisatsioon, kirikukogudus, korvpallivõistkond jne. Need grupid võivad üksteise suhtes olla ka hierarhilises järjekorras, nt perekond, suguvõsa, hõim, etniline grupp, rahvus. Nõukogude Liidus rõhutati selliseid gruppe nagu töökollektiiv, kooliklass, poliitilised organisatsioonid (kusjuures olemas oli ju ainult üks organisatsioon koos oma noorteorganisatsioonidega), spordivõistkond. Eestisse saabunud esimese põlvkonna ingerisoomlaste jaoks muutusid eriti oluliseks just töökollektiivid, mis võtsid üle varem külaühiskonnale või kogudustele kuulunud funktsioonid. Etnilise ja religioosse identiteedi asemel sai oluliseks sotsiaalne identiteet ning sotsiaalseks grupiks, millega end samastati, kujunes eelkõige töökollektiiv (vt Anepaio 1999a).

Sõjajärgsed lapsed sündisid lõhestunud vaimsusega ühiskonda, kuid koos toonaste mudilaste sirgumisega hakkasid aegamisi paranema ka paljud lähiminevikus tekitatud sotsiaalsed traumad. Rahva mälus oli nii repressiivsete kui vabatahtlike aktsioonide tulemusena käivitunud kohanemis- ja unustamismehhanismid (Aarelaid 1998:155). 1960.-70. aastatel olid ingerisoomlased juba niivõrd kohanenud eluga Nõukogude Eestis, et võimatu oli märgata erinevust esimeses klassis ühte pinki istuma sattunud ingerisoomse ja eesti poisil-tüdrukul. Mõlemad rääkisid eesti keelt, astusid pioneeriks ja kirik tähendas nende jaoks enamasti ainult ühte paljudest linnas asuvatest majadest.

Identiteedi aluspõhi luuakse sotsialiseerumisprotsessis. Selles protsessis seisab kesksel kohal õpetus käitumisest ja väärtustest. Küsimus on selles, millisesse maailma soovib ühiskond lapse sotsialiseerida ja milliseid koode ning sanktsioonide astmeid selleks rakendatakse (Kvideland 1979:46). Sotsioloogid Berger ja Luckman jagavad selle protsessi primaar- ja sekundaarfaasiks, mis koos loovad põhialuse inimese identifitseerumisele ühiskonnaga, milles ta asub. Primaarses sotsialiseerumisfaasis identifitseerib individid end järk-järgult tähelepanuväärsete teistega (vanemad ja teised olulised isikud indiviidi elus) ja saab sel moel osaks igapäevasest sotsiaalsest tegelikkusest, mis eksisteerib indiviidi ühiskonnas ja kultuuris. Primaarse sotsialiseerumise käigus areneb välja ka keel, olulisim faktor haakumiseks ja tegelikkusele nime andmiseks. Läbi keele ja teistega identifitseerumise võtab mdi-

viid järk-järgult üle keskkonna hoiakud ja käitumise sotsiaalse tegelikkuse suhtes. Sekundaarne sotsialiseerumisfaas algab siis, kui indiviidi tegelikkusemõistmise aluspõhi on loodud ja seetõttu võib seda mõista kui jätku indiviidi täielikule sotsialiseerumisele. Enese identifitseerimine toimub läbi institutsionaalsete osamaailmadega identifitseerimise ja rollispetsiifiliste teadmiste õppimise koolis ja tööl (Berger, Luckmann 1987:153-171). Lühidalt võib öelda, et kui primaarsotsialiseerumine toimub kodus, siis sekundaarne sealt eemal. Nõukogude Liidus ei saa primaarse ja sekundaarse sotsialiseerumisfaasi vahele nii teravat eraldusjoont tõmmata. 1960. aastatel said töötavad emad seaduse järgi lastega kodus olla vaid kuus nädalat, 1970. aastatel pikenes see õigus ühe aastani. Vanemad pidid hommikust õhtuni tööl olema ja ei saanud lapse kujunemisele otsustavat mõju avaldada. Nõukogude süsteem kasutas aga sellist asjaolu osavalt ära ja “homo sovieticuse” kasvatamine algas juba maast madalast. Lasteaias ja koolis toodi lastele eeskujuks kangelaspioneere, kes enamasti pärinesid “suure kodumaa” Eestist kaugelt jäävatest piirkondadest ning igal aastal peeti suure Lenini sünnipäeva. Pole siis ime, kui 1980. aastate alguses laps lasteaiast koju tulles vanematele kurbusega rääkis, et muidu oli tore sünnipäev, aga Leninil ei olnud kahjuks aega tulla. Ingerisoomlastel oleks kodu olnud ainukeseks võimaluseks lastele oma etnilisest päritolust rääkida. Algaastatel tundsid vanemad hirmu ja otsustasid järeltulevat põlvkonda säästa ja hiljem, kui “sulaperiood” lubas vabamalt hingata, oli nõukogude süsteem neid juba endasse haaranud ning kultuurilise kohanemise protsess, mille sisserändajate grupp pärast uuele maale kolimist läbib, oli täiel hool käivitunud.

Mõned etnilised vähemused võivad assimileeruda ühe või kahe põlvkonna jooksul. Selle üheks eelduseks on vastuvõtva rahva vastutulelikkus, teiseks aga sisserändava ja vastuvõtva grupi kultuuriline, religioosne ja keeleline lähedus. Eriti kergelt toimub selline areng siis, kui vähemus on arvuliselt suhteliselt väike ja samal ajal on tahteline aktsepteerima uue “pererahva” kultuurilisi vorme, kuna need tunduvad talle paremad, väärtuslikumad ja/või “ajakohasemad” (Eitinger 1981:145). Kuna eesti ja ingeri kultuur ei olnud nii erinevad, ei saa me rääkida nende vahel toimunud kultuuride kohtumisest. Pärast Venemaale küüditamist olid nad ise valinud

Eestimaal elamise ja üks põhjusi selleks oli just kul tuuriline lähedus. Siin oli ennast kergem enamuse hulka peita. Selline strateegia viis kiiresti assimileerumiseni.

Ka eestlased ise olid õpipoiste rollis, nimelt pidid nad õppima seda, mis on nõukogude kord ja süsteem ning kuidas selles uues reaalsuses võimalikult valutult eksisteerida. Selles osas olid ingerisoomlased ehk eestlastest juba sammu võrra ees, kuna mingisuguse kogemuse nõukogude korrast olid nad saanud juba enne sõda Ingerimaal. Nüüd oli olukord siiski hoopis teistsugune, sest enne sõda olid veel olemas oma kodumaja seinad, millelt raskel hetkel tuge otsida ja naabrimemm, kes ikka soome keelt rääkis. Kuna kõik see oli repressioonide abil saanud minevikuks, oli üleelajate ainukeseks sooviks ise füüsiliselt kestma jääda. Vaimsus ei olnud enam oluline.

Alles 1980. aastate keskel alanud Gorbatšovi “perestroika” viis ühiskonna selliste muutusteni, mis sundisid inimesi küsima, kes me oleme ja milline on meie koht Eestis?

Ingeri identiteedi ja kultuuri taasavastamine

Nõukogude Eestis ei olnud ingerisoomlastel nagu ka paljudel teistel hajutatud väikerahvastel võimalust oma kultuuri- ja keeletraditsioonide säilitamiseks. Võimalus selleks avanes alles 1980. aastate lõpul, kui Nõukogude Liidus hakkasid puhuma uued tuuled. Juba kümnendi keskpaigast algas mõningane vaimse ja poliitilise surutise lõdvenemine ja ümber hakkas saama aeg, mil selle liitriigi väikerahvaste katseid enesemääramisele momentaalselt nõukogude-vastasuseks tõlgendati. Siiani oli Nõukogude Liidus räägitud “nõukogude rahvast”, mis olevat kujunenud sotsialismi ehitamise aastatel. Totalitarism on alati apelleerinud võrdsusele, ühtsusele ja ühenäolisusele. Unustati ära tõsiasi, et kõik rahvad ei räägigi ühte keelt ja ei mõtle ühtviisi (Nutt 1989:221).

Eestis oli alanud laulva revolutsiooni aeg. Eestlased tõid pööningutelt, keldritest ja kapinurkadest välja rahvuslikud sümbolid, mis olid pool sajandit peidus olnud. Rahvast tabas üleüldine rahvuslik joovastus – asuti valmistama rahvariideid, lauluväljakul lauldi hiliste öötundideni isamaalisi laule, räägiti eesti rahva kannatustest ja meie kunagisest kangelaslikust võitlusest vabadussõja ajal ning kaotatud iseseisvusest. Lippude lehvitamine, eesti rahvariiete valmistamine ja kandmine, raha kogumine ERM-i hoone taastamiseks Raadil, vabadussõja ausammaste taastamine – kõik see oli eestlaste jaoks oluliste rahvuslike sümbolite taasloomine. Mida tundsid sel hetkel need Eestis elavad inimesed, kelle jaoks antud tegevustel ei olnud sümbolilist tähendust?

Tolleaegsete üleöö tekkinud rahvaliidrite ja ka kammitsatest vabanenud ajakirjanduse abiga teadvustas eesti rahvas endale muuhulgas küllaltki teravalt ka seda, et Eesti rahvuslik koosseis on viimase poole sajandi jooksul üsna palju muutunud ja seda eestlastele kui põlisrahvale negatiivses suunas. Eestlased tajusid ohtu jääda oma esiisade maal vähemusse. Kõik Eestis elavad mitte-eestlased leidsid end peagi uuest situatsioonist – nad ei olnud enam paljurahvuselise Nõukogude Liidu üks paljudest “võrdsetest” rahvastest. Mitte kõik Eestis elavad erinevate rahvuste esindajad ei reageerinud Eesti iseseisvumisele ühtemoodi. Oli neid,

kellele poliitilise situatsiooni muutumine tõi kaasa paljude õiguste ja hüvede kadumise ja ehk kõige suuremaks probleemiks kujunes vene keele staatuse muutumine. Enam ei olnud see kui "lingua franca", mida kõik Eesti elanikud mõistsid või tahtsid mõista. Väga lühikese ajaga muutus 38% Eesti elanikkonnast muulasteks ilma, et nad oleks oma elukohta muutnud. Nemad jäid kohale, kuid ümber Eesti veeti piir, millest seespool hakkasid kehtima uued seadused ja reeglid.

Siiski ei reageerinud kõik Eesti muulased Eestis toimuvatele muutustele valuliselt. Eestlased asutasid erinevaid seltse ja ühendusi ning nende eeskujul toimisid ka mitmed Eesti väikerahvad. Paljudel neist olid ka enne Teist maailmasõda olnud oma kultuuriseltsid. Nüüd jõudsid esimestena oma seltside asutamiseni Eesti juudid ja rootslased, kuid õige pea järgisid nende eeskujul soomlased. Samaaegselt või isegi natuke varem hakkasid ingerisoomlased "ärkama" ka Ingerimaal. Seal peetakse rahvusliku liikumise äratajaks Arvo Survot, kes Puškini ehk Tsarskoje Selo kirikuõpetajana tegi palju oma rahva äratamiseks (Ahlqvist 1996:38). Loodeti isegi taastada ingerisoomlastest elanikkond Ingerimaal, kuid kahjuks ei leidunud just eriti palju neid, kes oleks tundnud kutsut esivanemate maale tagasipöördumiseks (Reinvelt 1997:66).

Muulasena võidakse küsida, kes ollakse ja kuhu kuulutakse? Elamistingimuste suured muutused võivad kaasa tuua tunde eneseeksistentsi järjepidevuse kadumisest (Ehn, Arnstberg 1989: 104). Eesti ühiskond on viimase aastakümne jooksul pea peale pööratud, vanad nõukogudeaegsed elumudelid, väärtused ja reeglid ei kehti enam. Inimesed võivad tunda traditsioonide puudumist ning seetõttu tekib vajadus oma mineviku, juurte ja identiteedi leidmiseks. Kui 1980. aastate lõpus pöördusid ingerisoomlased oma juurte leidmiseks suure hooga minevikku, siis tänaseks on entusiasm olulisel määral raugenud. Oma rahvast ollakse endiselt huvitatud, kuid mitmed ühiskonnas toimunud muutused, eelkõige majanduslikud, on inimeste elu prioriteete viimase kümne aasta jooksul küllaltki palju muutnud. Selline tendents ei ole omane mitte ainult ingerisoomlastele, vaid ka eestlastele, kes samuti rahvuslikkusest ja isamaalisusest ära väsisid.

Kuigi rahvas nüüdseks enam rahvuslikke kõnesid ei pea, oli 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses toimunud sündmustel

väga oluline tähendus nii eestlaste kui ka Eesti väikerahvaste rahvusliku eneseteadvuse tõstmisel. Toimus rahvuslik eneseavastamine. 1993. aastal hakkas ilmuma ajaleht "Inkeri", kus muuhulgas avaldati korduvalt üleskutseid, milles paluti rahval kirjutada oma kannatuste ajast ja Eestisse põgenemisest. Neid lugusid avaldati ajalehes ja rahvas sai neid lugeda nii Eestis, Ingerimaal, Karjalas kui ka Venemaal. Paljud intervjuueeritud on tunnistanud, et nad ei teadnud kuigi palju oma rahva saatusest enne seda, kui hakati seltse moodustama ning ajalehtedes ilmusid artiklid Ingerimaa ajaloost. Varem arvasid paljud, et enese kogemusele sarnane saatus sai osaks ainult oma perekonnale, suguvõsale või ühele külale. Nüüd nähti, et paljudel on olnud sama saatus. Selline äratundmine tugevdas kokkukuuluvustunnet.

Seal siis see Tallinna esimees luges ajalugu natukene mingist raamatust soome keeles, et kuidas need ingerlased läksid Soome ja miks nad ära tulid. Mis meil oli väga suur uudis. Meie ei teadnud sellest midagi. Meil ei olnud kuskilt ajalugu teada. Tuli välja, et väga palju inimesi on teinud selle teekonna läbi. Aga kõik meie arvasime, et see on mõni üksik pere. Aga see ei olnudki niimoodi, see oli väga massiline ... kõik see ränne Soome kaudu ja Venemaa kaudu ja siis siia (naine, s 1947).

Ingerisoomlased pidid enese etnilises kuuluvuses selguse saamiseks appi võtma mälestused kaotatud kodumaast ja rahva saatusest. Ingerimaagi oli nende jaoks minevikku kuuluv muinasjutt. Kuigi paljud neist kasutasid 1990. aastate alguses võimalust osaleda ingerisoomlaste laulupidudel ja Ingerimaa muutus seeläbi reaalsuseks tänapäeval, jäid ikkagi minevikumälestused nende Ingerimaa kogemust mõjutama. Dramaatiline minevik on ingerisoomlaste jaoks muutunud müüdiks, mis annab nende poolt elatud elule mõtte. "Meie vajadus müütide järele on nälg solidaarsuse järele kogukonnas. Kellel ei ole müüti, on kodutu. Kui tahetakse kuuluda kogukonda, peab kogukonna müütidest osa võtma. Müüt on draama, mis saab alguse ajaloolisest sündmusest. Müüt või jutustus on ühiskonna väärtuste kandja, müüdi abil leiab iga üksikisik oma identiteeditunde" (May 1992:23).

Kui ingerisoomlased hakkasid kogunema, siis mina olin seal ka alguses. Käisin seal raamatuid laenamas. Artikleid hakkasin uuesti kirjutama. Nüüd ma ei ole käinud, nemad on siin minu juures käinud. Eks ma neile ka vanu asju jutustasin (naine, s 1909).

Raske aja üleelanud põlvkond asub ühist saatust puudutavate lugude edasiandmises võtmepositsioonile. Varem sai rääkida ainult personaalsest mälust, kuna hirm ja avalike mälestusmärkide puudumine muutis kollektiivse mälu loomise võimatuks. Alles pärast Nõukogude Liidu lagunemist võis Stalini ajast ning nõukogude rahvuspoliitikast julgelt rääkida ja seda kritiseerida. Rahvas hakkas rääkima ja kirjutama, kuid mitte ainult vanade aegade meenutamiseks ja nõukogude aja üle kurtmiseks, vaid ka enese jaoks toetuspunktide leidmiseks. Kui puuduvad asjad, mis aitavad kodumaad mäletada või sinna teed leida, jäävadki ainult lood ja mälestused. Antropoloog Frederik Barth peab etnilise identiteedi olulisemateks tunnusteks ühist päritolu ja omavahelist seotust (1969:28). Ingerisoomlaste puhul kerkivad nüüd esile lood, mida on viiskümmend aastat eneses hoitud ja mille abil püütakse uuesti leida ühist päritolu, mis eriti nooremate, siinkasvanud põlvkondade jaoks oli siiani üsna tundmatu.

Intervjuueeritutest moodustasid suurema osa naised ja ka selt-sides on ülekaalus naissoost liikmed. Üks informant ütles küllaltki tabavalt, et peale sõda koosneski ingeri rahvas naistest ja lastest. Naised ja mehelemineku eas tüdrukud tulid Eestisse ja abiellusid siin sageli eestlaste või venelastega. Nüüd on nende mehed enamasti ära surnud, lapsed suureks kasvanud ja kodust ära kolunud ning naised on üksi jäänud. Naised, kel ei ole enam abikaasat, seisavad teataval määral samasuguse identiteediprobleemi ees kui naised, kelle lapsed kodust lahkuvad. Kui need sündmused kokku langevad, on situatsioon eriti koormav. Kui naine on asunud teisele maale, kui tema üleskasvamise maa, peab ta läbi käima uue perioodi, milles tunneb ennast võõrana ja püüab saada selgust, kuhu ta tegelikult kuulub. Sageli küsitakse endalt – minu lapsed on eestlased, aga kes olen mina ise? Või siis – minu lapsed on venelased, kes olen mina? Inimese tunnetes võib tekkida üldine vastuolu ja segadus. Siis pöörduakse tagasi mineviku juurde,

et selle abil tänases Eestis enesele koht luua. Mineviku abil tekib raam inimese käsitlusele enesest ja enese kohast ühiskonnas.

Me oleme ingerisoomlased!?

Nõukogude Liidus elavad ingerisoomlased surusid oma etnilise identiteedi maha või varjasid seda. See ei tähendanud ingerisoomlase identiteedi absoluutset eitamist, kuid seda ei antud uuele põlvkonnale edasi. Ajaloolisele kogemusele tuginedes proovisid täiskasvanud hoida uusi põlvkondi sotsiaalse ja etnilise marginaalsuse eest. Ometi ei assimileerunud ingerisoomlased täielikult. Vaatamata sellele, et ingerisoomlasena sündimine oli kaasa toonud nii palju valu, keeldusid paljud neist oma etnilist tagapõhja lõplikult maha salgamast. "Kultuur, milles ollakse üles kasvanud, on tavaliselt indiviidi nii palju vorminud, et sellest ei olegi nii lihtne vabaneda" (Arnstberg, Ehn 1976:14). Kui Nõukogude Liidus muutus võimalikuks rahvuslike tunnete väljendamine, kasutasid ka ingerisoomlased võimalust ja esimeseks sammuks sai ingerisoomlase seltside moodustamine. 1988. aasta septembris koguneti esimest korda Tartus ja 24. oktoobril samal aastal registreeriti Eesti Ingerisoomlaste Selts Tartu Linnavalitsuses (Kurs 1989:7).

Ingerimaa soomlased

Reedel, 9. septembril
kell 18 tuleme kokku EKP
Tartu Linnakomitee poliit-
hariduskabineti saalis,
21. Juuni 2, arutamaks
rahvuste Foorumil (24.
septembril Tallinnas) üles-
tõstetavaid küsimusi.

ANATOLI SCHULZ

Joonis 20. Üleskutse esimesele
ingerisoomlaste kogunemisele.
Edasi 07.09.1988

Mina olen Ingerisoomlaste Seltsi liige. Niin kui ta tuli, nii kohe astusin. Meil oli suur koosolek Vanemuise uulitsal siin muuseumi suures saalis [Vanemuise tn õppehoone ringauditooriumis]. Käisin koosolekul, seal oli nuttu ja naeru, kui me saime omat laulut, nagu see "Inkeri herä työhen". See on meie ingerisoomlase rahvuslaulu. Sida

raadio rääkis, sida televisio rääkis, et koosolek tuleb. Siis see Jõhvi vennanainen oli meil. Siis ütles, et Anni, nüüd ma ei lähe ära, aja vai minu ära. Ülehomme on meil siin suur koosolek ja see on meil just ingerisoomalaiste koosolek. Ma ütli, ma ei aja sinu iial ära, ole minuga. Käisime sial koosolekul. Sial müüdi meie ingerisoomel lippusid. Sial oli palju tuttavaid, nüüd on need kõik Soome läinud. Minul käi ka palju rahvasta, mul on niisugune samovar ... Nüüd on palju tuttavaid ära surnud, paljun on Soome läinud. Moni jäänud vast siin (naine, s 1911).

See tsitaat pärineb ühe lihtsa ingerisoomel naise – Anna – eluloost. Ta on oma elu üsna vaikselt elanud ja ennast üksi läbi eluraskuste võidelnud. Mees oli sõjas kaduma läinud ning tema koos pojaga oli end kahel korral Eestis sisse seadnud. Kõigepealt 1945. aastal ja siis pärast 1948. aasta küüditamist uuesti 1951. aastal. Rääkides oma elust nuttis ja naeris ta vaheldumisi ning nagu ta ise ütleb – esimesel ingerisoomelaste koosolekul oli “nuttu ja naeru” ja selle hetke meenutamine pani tema silmad jälle särama.

Kui Anna oli üks nendest paljudest, kes kuulutuste peale esimesele koosolekule läksid, siis pidid olema ka organisatorid, kes koosoleku kokku kutsusid. Järgmisena toon ära lõigu vestlusest Anatoli Schulziga, kes 1988. aastal koosoleku kokku kutsus ja on mitmel korral olnud Tartu Ingerisoomelaste Seltsi esimees. Nagu tsitaadist näha, ei teadnud temagi täpselt, milleni terve ettevõtmine viib ja kui palju ingerisoomel päritolu inimesi ennast avalikult ingerisoomelaseks julgeb tunnistada ning kui paljud asja vastu üldse huvi tunnevad. Koosolek toimus 1988. aasta septembris ja selleks ajaks oli rahvas saanud juba peaaegu pool aastat vabamaid olusid nautida. Eestlased olid aprillis Tartu muinsuskaitsepäeval sini-must-valge lipu välja toonud ja kuna sellele mingeid repressioone ei järgnenud, oli see kogu rahvale märgiks, et peaaegu viiskümmend aastat keelatud olnud mõtted, teod ja sümbolid olid uuesti lubatud või vähemalt sallitud.

No eks ikka paralleelselt selle Eesti vabadusvõitlusega. Ega kus ta ikka mujalt tuli. 88. aasta kevad oli ju eriti tormiline. Ega siis oli näha ka ju, et kõik rahvad ei ole

Joonis 21. Esimene ingerisoomlaste jõulupidu 1988. aastal Tartus.
Foto: ERM Fk 2786:23

ühesugused. /.../ Peale seda, kui sai esimese koosoleku ära peetud ja rahvast tuli üle ootuste hästi palju. Ma arvasin, et tuleb võibolla kuskil 25 inimest, aga tuli üle 200 ja see andis julgust juurde, et võiks siis tõesti hakata midagi tegema. Kuna nii palju tuli ja inimeste hirmud olid siis juba nagu möödumas tänu sellele eestlastegi tõusulainele rahvusliku enesemääramise ... või -tunnetamisega tõusis ka ingerlasel täpselt samuti see ... Ja siis tuli niisugune initsiatiivgrupp kokku ja hakkasimegi siis seda asja tegema siin. Muidugi näiteid kuskilt võtta ei olnud.

Tartus loodud seltsist said innustust ka mujal Eestis elavad ingerisoomlased, kes õige pea kogunesid oma kohalike seltside asutamiseks. Tartu järel tuli Tallinn ja siis ka enamuse Eesti maakondadest.

Võibolla, kui vanemaks saad, siis hakkad nagu rohkem oma rahvuse üle mõtlema. Ja 1988. aastal "pikkujoulude"

ajal juba jutt käis, et Tartus midagi moodustatakse. Kas see oli vist "Edasis" trükitud, et Tartus midagi toimub. See oli Peetri kiriku lähedal. Me sõitsime ka ... lihtsalt huvi pärast. See oli nii, et Tartu omad juba esinesid. Keegi midagi laulis ja lapsed lugesid. See oli küll nii ... et omas keeles laulavad ... Seal Kapanen korjas juba avaldusi, et kes astuvad seltsi liikmeks. Isegi meie täitsime. Mõtlesime, et astume Tartu seltsi liikmeks, Võrus ju midagi ei olnud. /.../ Siis otsustasimegi, et teeme Võrus oma seltsi. 26. jaanuaril 1989 oli siin esimene kord kokkutulek. Seda kuulutati kohalikus lehes ja esimene kord tuli vast neljakümne-viiekümne inimese vahel. Siis ta hakkas toimuma pea iga kuu ja võttis hästi hoo sisse. Teisel koosolekul valiti juba juhatus. Märtsikuul oli jälle parteimajas koosolek ja ma mäletan, et seal isegi mingi laulu juba esitasime (naine, s 1935).

Enese ingerisoomlaseks mõtlemine ja avalikult kuulutamine ning seltsidega liitumine ei olnud mitte kõigi täis- või pool-ingerisoomlaste jaoks lihtne ja iseenesestmõistetav. Ühest küljest kammitseb 1980. aastate lõpus ikka veel aastakümnete jooksul kogunenud hirm KGB ees, teisest küljest ei oldud ametlikult enam ingerisoomlane, sest ühe mittesoomlasest vanema järgi oldi end passis eestlaseks või venelaseks määratletud. Enamasti olid üleskutsed peale soomlaste suunatud ka neile, kel ingeri kultuuri vastu huvi, kuid Pärnus kutsuti kokku ainult soomlasi: "SOOMLASED linnast ja rajoonist! Kutsume teid kõiki soome regiooni moodustamiseks 26. nov. kell 11 EKP Pärnu Linnakomitee saali, Komsomoli 11" (Pärnu Postimees 23.11.1988, lk 4). Nii juhtuski, et passi järgi venelased ja eestlased end esialgu oodatuna ei tundnud. Hiljem nad küll liitusid seltsidega ja nii mõnestki on saanud väga aktiivsed seltsitegelased.

Esimene selts moodustati Tartus. Siis kohe Tallinnas ... Pärnu inimesed käisid Tallinnasse. Siis oli üks aktiivne naisterahvas, kes käis Tallinnas ja otsustas ka Pärnus moodustada. See oli niimoodi kaks-kolm päeva vahet ... kõik seltsid moodustati. See oli 88. aastal. See oli Rahvarinde aeg. Ja siis tuli Pärnu ... Pani lehte kuulutuse ja siis

Joonis 22. Võru Ingerisoomlaste Seltsi asutamiskoosolek 26. jaanuaril 1989. aastal. Foto: ERM Fk 2786:33

selle kuulutuse peale rahvas tuli kokku. Esialgu mina kartsin sinna minna. Seal oli kuulutuse peal – “soome rahvusest kodanikud”. Soome rahvusest! Ma ei olnud soome rahvusest. Mul isa oli venelane, mul pidi passis olema vene rahvus. Sest siis nõuti. Vähemalt meil nõuti, et passis peab olema isa järgi rahvus. Oleks ma teadnud, et mul on vaba valik, siis ma oleks muidugi teise võtnud. Õde võttis mul soome rahvuse. Aga ma olin vene rahvusest, ma ei julgenud sinna kohe minna. Aga siis kuulsin, et rahvas läheb ja läksin ka. Mõtlesin, et ma ei pea seal ju kätt tõstma, kui ma ei tohi. Ma võin ju kuulata ainult. Ja siis ma kuulasin. Seal pandi nimesid kirja ... Esialgu rahvas ei julgenud üldse mingeid nimesid kirja panna. Väga paljud jäid lihtsalt istuma. Et me juba nii palju sulasime rahva hulka, rahva keskele, et meid enam ei eristanud keegi. Aga siin järsku me teatame kõik, et me oleme ingerlased. Ja siis kohe teine nimekiri läheb sinna KGB-sse? Väga paljud inimesed kartsid seda. Seda ma tean, väga paljud kohe (naine, s 1947).

Ingerisoomlaste seltside tegevus

Kohalike seltside ühendamiseks loodi Eesti Ingerisoomlaste Liit (asut 25.02.1989), kuhu kuulus liidu hiilgeaegadel kolmteist kohalikku kultuuriseltsi ligi 6000 liikmega. Ingerisoomlaste liikumise eestvedajad on öelnud: "...ühineti selleks, et tegutseda ja ammutada ühendusest hingejõudu ning teatada maailmale meie olemasolu ja teha kõik oma rahva säilimiseks ja rahvuskultuuri taaselustamiseks" (Saunanen 1991:2). Lauri Honko järgi ei pea üks grupiliige tundma kõiki teisi grupiliikmeid, kuid ta peaks kindlasti tundma grupi kesksemat traditsiooni, selle võtmesümboleid ja neid koode, mille abil grupi liikmed saavad üksteist kiiresti identifitseerida ja suhelda võivad (Honko 1982:16). Kuna vajalikud sümبولid ja koodid olid paljudel ingerisoomlastel ununenud ja nooremad ei olnud neid mitte kunagi õppinud, siis tuligi alustada nende üles otsimisest.

Oligi vast siis selle kultuuripärandi nagu võimalik taastamine ja mälestuste korjamine või kogumine. Aga noh ... see võibolla alguses oli ka, ma käisin ise ka lindistamas. Inimesed kaovad ära ju ... kes veel midagi mäletaks sellest ajast. Ja siis muidugi see keele säilitamine oli number üks asi. Ilma keeleta nagu ei saaks midagi. Eesmärgiks oli ka ajalehe väljaandmine. Ajaleht on nüüd viis aastat vana (mees, s 1953).

Ja siis mind pandi jälle sinna juhtkonda, ma hakkasin kultuuritööd nagu juhendama. Ja seal ma siis olen siiamani. Nagu proovin midagi vedada. Laste käsitöörühm on mul. Need peod, mis meil on – need lihavõttepühad ja jõulud, siis ma proovin neid traditsioonikohaselt läbi viia. Mänge teen ja ... Muidugi neid mängu ma ka uurisin. Kuigipalju vanaema mäletas, aga see oli hästi vähe. Noorelt ma ei osanud üldse küsidagi midagi. Kõige rohkem ma olen muidugi Soomest uurinud seda Kirjandusinstituudist ... see on tegelikult kirjandusselts – "Kirjallisuus Seura". Seal siis niimoodi ... üks kord nädal ja teine kord nädal istun ja kirjutan. Üks kaust on paksult täis mängu. Kõik kombed ... ja lapse sünnitamisest ja kasvatamisest (naine, s 1947).

Joonis 23. ... aga keele oli see rahvas enamalt jaolt ära unustanud.
10. aprillil 1989 saabus Soomest esimene koorem soomekeelseid raamatuid, mida oli vaja soome keele meeldetuletamiseks ja õppimiseks. Foto: ERM Fk 2786:21

Sarnaselt Eesti Muinuskaitseeltsi poolt läbi viidud pärimusekogumisele eestlaste hulgas seadsid ka ingerisoomlased üheks väga oluliseks eesmärgiks ingerisoomse mälu talletamise. Ehk tunnetasid ingerisoomlased mälestuste kogumise vajadust eestlastest isegi teravamalt, kuna nemad olid võõral maal ja neil ei olnud olemas Välis-Ingerit, mis oleks kultuuritraditsioone edasi kandnud ja alal hoidnud. Nt eestlastel oli olemas küllaltki tugev ja aktiivse kultuurieluga kogukond välismaal – anti välja raamatuid, ajakirju, metsaülikoolides räägiti teadusest, haridusest ja ühiskonnast. Ingerisoomlastel oli küll olemas väike kogukond Rootsis, kuid kontaktid nendega olid väga tagasihoidlikud. Sageli jäi kontakteerumisvõimalus lihtsalt selle taha, et puudus keel, millest mõlemad vestlejad aru saaks. Siinsed ingerisoomlased olid üle läinud eesti või vene keelele – soome keel oli unustatud, sealsed ingerisoomlased rääkisid soome või rootsi keelt.

Ingerisoomlastel puudus ka kirjavara, mis oleks rahvale tema ajaloost rääkinud. Vähesed raamatud, mis olidki kodudes olemas olnud, olid jäänud Ingerimaale ja neid enam kätte ei saanud. Soomest “kodumaale” tagasi pöördudes peeti olulisemaks selliste asjade kaasavõtmist, millega loodeti maja- ja talupidamisele uuesti jalad alla saada. Kirjandusele ei mõeldud ja kui seda tehti, siis võeti kaasa piibel või lauluraamat, mis Soome-Vene piiril enamasti asjade läbiotsimise käigus konfiskeeriti. Üks informantidest tõi siiski Soomest kaasa ühe raamatu, kuid sellegi hävitas ta läbiotsimiste hirmus. Hiljem ei olnud kaotatud enam võimalik taastada. Ei olnud ka eestlastele sarnaselt mõnda pööningut või kapinurka, kuhu keelatud kirjavara paremate aegade ootuses peidetud oli.

Mul oli raamat “Kadunud Inkeri”, mis Soomest kingiti. Ma tõin selle rinna peal riiete all üle. 1952 mees arresteriti ja ma põletasin selle raamatu ära. Täitsa hull, oleks võinud viia naabrite poole (naine, s 1922).

Seatud eesmärgid ei pruugi alati ühtida tegeliku tulemusega. Seltside juhtkonnad seadsid ehk esialgu väga suuri ja üllaid eesmärke, kuid rahva seltsidega seotud ootused võisid olla hoopis teistsugused. Rahva jaoks on seltsidel mitu erinevat funktsiooni –

Joonis 24. Soome keele kursus Ida-Virumaa Ingerisoomlaste Seltsis.

Foto: ERM Fk 2786:45

võimalus tunda ennast ingerisoomlasena, osaleda laulukooris, käsitööringis, õppida soome keelt, reisida koos kooriga Soome, saada osa vanurite hoolekandesüsteemist või hoopiski seltsi abiga korraldada Soome ümberasumist. Mõnikord on seltsi poolt korraldatavatel üritustel lihtsalt sotsiaalne funktsioon, äsja pensionile jäänud ning aktiivsest elust tagasitõmbunud inimesed saavad võimaluse teiste inimestega koos olemiseks ja ei tunne end niivõrd üksikuna.

No ja, kui vahest küsitakse minu käest, et kellena sa ennast tunnend, ma olen alati öelnud, et oma pere keskel olen ma eestlane. Pere on mul eestlane ja oma pere keskel olen ma täiesti eestlane. Aga kui ma sinna Veski tänavale Ingeri majja lähen, siis ma olen ingerisoomlane. Ja kui ma lähen Soome, siis ma tunnen ennast soomlasena. Nii, et mul on väga palju rahvuseid (naine, s 1930).

Aga keele oli see rahvas enamalt jaolt ära unustanud küll. Ütleme, et viimase kümne aastaga on see keel nagu tagasi tulnud. Varem seda mina väita ei julgenud (mees, s 1953).

Siis meil on tantsurühmad, kaks tantsurühma. Üks on nooremate ... need said juba 7-aastaseks. Teised on memmed ... need said juba 5-aastaseks. Ja siis on laste käsitööring ja täiskasvanute käsitööring. Muidugi seal käsitööringis suurtel on ka memmed – vanaemad. Aga ühtegi noort ei ole, ainult vanemad (naine, s 1947).

Ingerisoomlaste seltsiga liitusin üsna kohe. Töö kadus ära, jäin koju. Mõtlesin, et lähen oma rahva sekka. Ma olin nii kurb, et eluaeg olin nii vajalik olnud ja nüüd järsku. Ma olin pensionär ja nüüd esmajärjekorras koondati need kõik ära. Ma läksin laulma ja seal see kõik alguse sai (naine, s 1937).

Nagu eelnevatest tsitaatidest näha, on mitmed informandid muuhulgas rõhutanud ka vajadust olla oma rahva keskel. Lillemor Lagnebro on uurinud nn Soome sõjalapsi Rootsis. Nad on väliselt küllaltki hästi Rootsi ühiskonnas kohanenud, nad elavad rootslastena Rootsi ühiskonnas, kuid nad defineerivad end soomlastena (Lagnebro 1994). Siia võib tõmmata paralleeli ingerisoomlastega, kes on Eesti ühiskonnas väga hästi kohanenud ja elavad samamoodi kui eestlased, kuid defineerivad end siiski ingerisoomlastena. Grupid, kuhu inimene kuulub, mõjutavad suures osas tema hoiakuid, hinnanguid, maailmapilti ja lõpuks ka tema enese identiteeti, pilti enesest. Ingerisoomse seltside loomine on nendega liitunud inimestele andnud võimaluse eneses uuesti leida see osa, mis seondub sõnadega Ingerimaa ja ingerisoomlane ning ingerisoomlaste üritustel osalemine on aidanud uuesti luua ja tugevdada ingerisoomse identiteeti. Seltside loomine oli peale personaalse etnilise identiteedi esimeseks sammuks ka ingerisoomlaste kollektiivse identiteedi taastamisel. Pille Runnel toob setusid uurides esile, et kollektiivse identiteedi kogemisel on keskse tähtsusega järjepidevuse tunnetamine. Rühma identiteeditunne kestab edasi hoolimata sellest, et kõik rühma liikmed võivad aja jooksul olla välja vahetunud. Edasipüsimiseks peab rühmale olema tagatud liikmete pidev juurdevool (1998:11). Ingerisoomlaste puhul moodustasid vanemad, Ingerimaal sündinud ning isamaad mäletavad inimesed rühma aluspõhja ja lõid tunde püsivusest ning tänu

Joonis 25. Narva Ingerisoomlaste Seltsi koor teel Elva laulupeole.

Foto: ERM Fk 2786:41

noortele, alles ingerisoomluse olemust avastavatele seltside liikmetele tekkis liikmete juurdevool ja järjepidevuse tunne.

Ingerisoomlaste rahvusliku ärkamise üheks komponendiks oli ka oma koguduste asutamine suuremates keskustes. Eestis elades olid paljud käinud kirikus, kuulanud raadiost soomekeelseid jumalateenistusi, kuid avalikku usuelu ei olnud võimalik viljeleda. Nüüd sai kohalike seltside ülesandeks ka koguduste organiseerimine. Siin võib näha teatavat sarnasust Rootsiga, kus samuti pärast sõda asutatud ingerisoomlaste seltsid ehitati üles tugeva religioosse osatähtsusega (vt Schwarz 1985). Rääkides ingerisoomlaste seltsiliikumisest nimetasid kõik informandid omakeelseid jumalateenistusi kui üht olulisemat seika ingerisoomlaste praeguses kultuuris. Kuigi järgnevas tsitaadis öeldakse, et ei ole suurt vahet rahvusel ega kirikul, tuuakse siiski eraldi välja, et Soomest tulnud õpetaja poolt peetavale jumalateenistusele minnakse kindlasti.

Joonis 26. Laste suvelaager 1996. aastal Taebblas. Foto: ERM Fk 2786:46

Varem me ingerisoomlastest eriti ei teadnud. Turu tänaval mul elasid kooliõedki ... kirikus esimest korda nägin neid. Kirik hakkas kuus-seitse aastat [intervjuu toimus 1996 aastal] tagasi. Ingerisoomse Seltsi liikmeks ma ei ole astunud, õed on küll. Algul käisin küll seal, aga siis lõin käega. Mõtlesin, et mul ükskõik ... ma olen juba harjunud eestlastega. Mul suurt vahet ei ole, mis rahvus on. Peasi, et inimene on. Kirikus ka suurt vahet ei ole, kas lähen eesti või soome kirikusse. Kui soomest tulevad õpetajad, siis muidugi lähen (naine, s 1920).

Viimastel aastatel on ingerisoomlaste seltside liikmeskond vähenenud ja seda mitmetel erinevatel põhjustel. Üheks teguriks on kindlasti see, et osa ingerisoomlasi on Soome siirdunud. Oluline on aga ka vaadata, mis ühiskonnas üldiselt toimub. Ka eestlaste huvi rahvusliku iseloomuga liikumiste vastu on vähenenud, näiteks Muinsuskaitse seltsi liikmeskond kahanes üsna kiiresti pärast 1980. aastate lõpul tervet ühiskonda haaranud rahvusliku vaimus-

tuse üleminekut. Ingerisoomse seltside esmafunktsiooniks oli rahvusliku tunde äratamine ja inimeste abistamine etnilise identiteedi taasloomisel, kuid peale selle oli tal ka mitmeid sekundaarfunktsioone, millest oli juttu eespool (osaleda laulukooris, käsitööringis, õppida soome keelt, reisida koos kooriga Soome, saada osa vanurite hoolekandesüsteemist või hoopiski seltsi abiga korraldada Soome ümberasumist). Eesti ühiskonda haaranud rahvusliku puhangu taandumine hõlmas ka ingerisoomlasi ja vähenes nende vajadus rahvusliku tunde rõhutamise järele.

Joonis 27. ... see soomekeelne kirik! Narvas elavad ingerisoomed "mummod" tulevad suvel Kosemkin kirikust jumalateenistusele. Foto: ERM Fk 2786:42. Vt värvitahvel III.

See oli aga seltside esmafunktsiooniks. "Kui esmafunktsiooni vajalikkus väheneb, loobutakse üldisest tegevusest" (Gullestad 1999:38) ja nii ongi tänaseks paljud seltside liikmed tegevusest kõrvale jäänud.

Taaskohtumine Ingerimaaga

Lapsena Ingerimaalt lahkunud ingerisoomlased mäletavad oma kodumaad väga ähmaselt. Neid mälestusi võib tugevdada vanemate jutustustega, kuid need on siiski unistus või muinasjutt, mille järele võib igatseda või sellest unistada. Kuid see ei kuulu tegelikkusesse, milles elatakse.

1990. aastate alguses korraldati suviti mitmeid ühisreise Ingerimaale. Vanemad võtsid pika reisi ette, et näha, mis Ingerimaast alles on, nooremad, et näha maad, millest nad nii palju kuulnud olid ja mis pidavat olema nende isamaa. Need reisid toimusid enamasti seoses ingerisoomse laulupidudega, kuhu saabus osalejaid Eestist, Soomest, Rootsist, Karjalast ja ka muudest Venemaa piirkondadest, kus iganes ingerisoomlasi elas. Peale soovi näha oma sünnimaad või esivanemate maad, oli osalemise soov kindlasti mõjutatud tugevast emotsionaalsest elamusest, mis selliselt

Joonis 28. 1999. aasta "kesäjuhlat" Ingerimaal Tuutaris. 1990. aastate alguses oli jaanipäevaks Ingerimaale sõitmine väga populaarne, nüüd on sõitjaid märksa vähem. Foto: ERM Fk 2786:50

ühisürituselt saadi. Selline koosolemine andis inimestele ettekujutuse ingerisoomlaste arvukusest ja ühislaulud tugevdasid indiviidi identiteedi seda osa, mis seondub Ingerimaaga. Üks naine, kes oli koos emaga Ingerimaalt lahkunud üheksa aasta vanuselt, jutustab ühest sellisest reisist:

Tuutaris oli ingerisoomlaste kogunemine. Bussidega läksime minu kodukohta. Seal oli mitmeid inimesi Soomest ka. Ma nägin oma kodukandi inimesi. Me läksime minu koolimajast mööda ... ma näitasin teistele oma koolimaja ja kooliteed (naine, s 1920).

Ingerimaale sõitmise põhjuseks oli paljudel juhtudel ka vajadus kogeda füüsilist Ingerimaad, sest ainult sel moel saadi see endale tõeliseks mõelda. Inimeste ootused Ingerimaale sõites olid erinevad. Kes võttis ette jalutuskäigu surnuaeda, et seal vanemate

Joonis 29. ... *meil on Eestis oma peod!* Eesti ingerisoomlaste laulupeo rongkäik Paides (1994) ja Rakveres (1997). Foto: ERM Fk 2786:55 ja 2786:54. Vt värvitahvel IV

või esivanemate haudu otsida. Kes otsis kontakti vanade inimestega, kellelt sai küsida lugusid enda eelkäijatest? Kõik need püüdlused olid seotud sooviga leida enese juuri ja päritolu.

Ingerimaal olen käinud jaanipäevade ajal. Mina neid kohti nagu ei teagi seal Ingerimaal. Kui seal ühes talus ööbisime, siis too vanainimene, ta oli üle üheksakümne aasta vana, teadis minu vanemaid. Ma oleks ju võinud rohkem küsida, aga täitsa nagu klomp oli kurgus. Soome aitas taastada seda Kupanitsa kirikut, meie laulsime seal. Suur surnuaed oli seal. Ma ei teadnud, kus isa maetud on ... Lihtsalt ostsin nelke ja panin need ühe suvalise haua peale ... mõeldes isale. Mina olen nagu viimane meie perest (naine, s 1933).

Peagi muutus Ingerimaale sõitmine võimatuks, kuna Eesti kuulutas oma iseseisvust ja Narva sild muutus riigipiiriks, mille ületamiseks oli vaja viisat. Ingerisoomlased lahutati uuesti võimalusest oma kodumaale pääseda. Kuid informandid ei kaevanud kordagi sellise võimaluse puudumise üle. Tahtjad said Ingerimaal ära käia ning oma silmaga veenduda, mis sellest maast järele on jäänud. Seda, mis sinna aasta-aastalt tagasi kutsuks, leiti väga vähe, kui üldsegi. Ingerimaa laulupidude asemele tekkisid Eestis korraldatavad peod, mis igal suvel toimuvad erineva seltsi korraldamisel. Nendele pidudele tulevad laulukoorid ja tantsurühmad

üle Eesti, et nii enesele kui Eesti ühiskonnale kinnitada oma ingerisoomlaseks olekut.

Aga noh, meil olid Eestis oma peod. Ja siin muidugi on kõik peod käidud, sest ma olen tantsurühmaga ja siis ma võtsin igast peost alati osa. Üks pidu oli ka meil Pärnus. See oli 96. aastal (naine, s 1947).

Soome – kas pääs isade maale või healuühiskonda?

Viimastel aastatel on ingerisoomlaste seltsiliikumises toimunud teatav tagasimineku, mille üheks põhjuseks võib pidada osade ingerisoomlaste ümberasumist Soome. 1990. aasta aprillis teatas tollane Soome president Mauno Koivisto, et Nõukogude Liidu soomlased, st ingerisoomlased, võib ja peab arvestama tagasi-pöörduvateks immigrantideks. Teiste sõnadega väljendas president Koivisto arvamust, et ingerisoomlased, kelle esiisad enamuses rändasid Soomest Ingerimaale 17. sajandi alguses, on tegelikult inimesed, kes nüüd võivad “koju” tagasi pöörduda (Pekkala, Vasenkari 2000:559). Osad ingerisoomlastest elasid Soomes Teise maailmasõja ajal, kuid enamusele antakse tagasipöördumise õigus juhul, kui nende vanemate, vanavanemate või nende enda passis leidub märge “soomlaseks” olemise kohta ja seda isegi juhul, kui nad isiklikult ei ole mitte kunagi Soomes elanud (Toivonen, Malinen, Lehtonen 1995:183). Pärast sellist avaldust seisidki paljud ingerisoomlased valiku ees, kas vahetada veel kord kodumaad. Kui varem olid nende elusaatuse suuremaid pöördeid põhjustanud teiste poolt tehtud otsused ja vägivald, siis nüüd oli igaühel vaba valik ise otsustada. On neid, kes peavad Eestit oma kodumaaks ja ei taha siit kuhugi minna. Põhjusi siiajäamiseks on mitmesuguseid: perekond – eestlasest või venelasest abikaasa ja lapsed, kes on terve oma elu Eestis elanud ja tunnevad end eestlastena/eestimaalastena ning ei tunne seetõttu eneses tungi võõral maal oma elu otsast alustada; aramus, et ollakse ümberasumiseks liiga vanad; autunne, mis keelab minna Soome riigi raha peale elama. Viimast toovad esile just pensionärid, kes on terve oma elu Eestis töötanud. Antud jutustuste juures tuleb tähele panna seda, et kõik informandid on Soomele vähemalt mõelnud ning

mänginud mõttega sinna kolimisest ja neil kõigil on mõni tuttav või sugulane, kes elabki nüüd Soomes. Teema on nõ aktuaalne.

Kui soome mineku võimalus tuli, siis paljud ütlesid mulle, et mine ka Soome ... mis sa siia jääd? Mina mõtlesin, et pean ikka ausaks jääma. Ma ei ole Soome heaks mitte midagi teinud, 1946. aastast töötasin Eestis. Miks ma pean Soome käest raha nõudma? Las Eestis maksavad mulle, siin ma töötasin. Külla lähen hea meelega, aga päris ära ei lähe. Minu noorem õde Niina ootab dokumente, et ära minna. Mees [rahvuselt eestlane] ei ole veel pensionialine ja jääb siia pensionit teenima (naine, s 1920).

Mind on Soome kutsutud, aga ma kohe tean, et ma ei ole võimeline seal olema. Ma olen palju käinud külas, me käime kooriga laulmas. Igal aastal olen käinud. Siis peab midagi väga juhtuma, et sinna jääda. Meie ringis on suhtumine Soome minekusse kehv. Osa on seda meelt, et ära minna, osa, et siia jääda. Ma arvan, et need, kes on ära tahtnud minna, need on ikka läinud. Tuuakse põhjenduseks, et nad ei saa siin hakkama. Inetu nagu öelda, aga vahest minnakse selle abiraha peale sinna välja. Enamasti lähevad ikka pensioniealised. Mina praegu küll ei taha minna. Ma olen tööl ja saan pensioni ka. Maksan maksud ja tulen toime. Ma ei kujuta ette, et peaksin päevast päeva Soomes olema. Vaata, ega väliseestlased ju ka ei tule tagasi. Kogu minu elu on siin ümber Tartu (naine, s 1937).

Vaata, meil ingerisoomlasi lastakse nüüd Soome elämä. Esimaine abielu minu pojalt oll siin Tartu tüdrukuga ja oll kaks poiga ja molemat pojat ovat Soomes. Ja soome kiel pea selgemp kui meil. No meil on ingerin kiel, meil on tõine murre. Me saame aru soome keelest ka, a neil on hia puhas soome keel. Tõine abielu oll Jogeval, seal oll ka kaks lasta, tütar ja poiga. Tütar elab ka perega Soomes. /.../ Soome ei lähöks. See [Eesti] on nüüd juba käinud sünnimaaks. Nojah, kui ma oleks nüüd noorem olnud. Siin ei oska nüüd mõelda ... (naine, s 1911).

Ingerisoomlased ei pea ennast siiski Soomes elavate soomlastega ühesuguseks. Seda võib järeldada ka nende ingerisoomlaste käitumisest, kes pärast sõda Rootsi põgenesid. Nemadki ei luge-
nud ennast tavalisteks soomlasteks, mida näitab asjaolu, et nad ei liitunud soomlaste seltside ja ühingutega, vaid asutasid enda omad. Tundub, et Eestist Soome siirdumise juures saavad otsustavaks siiski materiaalsed hüved ja majanduslik heaolu, mitte “soomlaseks” olemine.

Peale Nõukogude Liidu lagunemist valitses endistes liiduva-
bariikides ja nende hulgas ka Eestis täielik kaos. Lagunesid harju-
muspärased struktuurid, inimesed kaotasid töö, olematuks muutusid pangaarved ja sellises situatsioonis oli arusaadav inimeste soov kasutada võimalust pääsemaks kõrgema elatustasemega Soome. Ingerisoomlasi puudutava otsuse vastuvõtmisel valitses Soomes tööjõupuudus ja kõikidele sisserändajatele arvati leiduvat tööd (Ahlqvist 1996:39). Peagi tabas Soomet majanduslik langus ja tööpuudus ning Soome võimud ei suutnud korraldada massiliselt avaldusi esitavate ingerisoomlaste ümberasumist. Just nooremad isikud, kes kohe 1990. aastate alguses Soome ei kolinnud, otsustasid ehk seetõttu Eestisse jääda. Tänu Soome paremale sotsiaalhoolekandesüsteemile on ka osad pensionärid kodumaad vahetanud või ootavad vastust oma taotlusele. Vaatamata ümberasumisele on paljud inimesed säilitanud oma Eestis asuva kinnisvara ning seeläbi säilitanud endale Eestiga sidemete püsimise ja võimaluse vajadusel tagasi pöörduda.

Nad keegi ei taha siia tagasi, nad on kõik seal sisse elanud. Eriti vanemad inimesed. Neil on seal väga hea. Nad saavad head raha meie rahas. 130 marka on neil ööpäev – abiraha. No see on ju väga hea. Ja muidugi nad ei saa siin käia, sest nende päevade eest võetakse neil raha maha. /.../ Nii palju, kui mina nende juures olen käinud kodudes, neil on abi riigi poolt. Neil vahetatakse köögid, kui ta natuke midagi vilets on. Automaatselt vahetatakse parema poole. Ja siis vannitoad remonditakse. Kui mees on invaliid, siis tehakse kõik just invaliidile. Ja see kõik ilma rahata. Matused – ilma rahata. No ta ei maksa, riik maksab. Ja siis noored, kes on läinud, on kõik kohanenud (naine, s 1947).

Minul on kaks tütar Soomes. Siin palka enam midagi ei saanud. Mina saan penssi ja elan sellest. Eile helistas noorem tütar, Kanaari saartel oli käinud. Külas olen neil käinud kolm või neli korda, nad on juba viis aastat seal olnud. Seal on hea elu, seal on parem kui siin. Saavad 1800 marka ja sellega elavad nii vabalt ära, et hoidku kohe. Mine kuhu tahad ja muudkui "mitä te halujate" – mis te soovite. Poodi lähed, siis need müüjad kohe tulevad sulle vastu. Seal on inimestel hoopis teisiti see elu (naine, s 1926).

Ma olen ka Soome mineku taotluse sisse andnud. Mul tädilapsed on kõik seal. Siia jätan muidugi ka korteri, hakkakan siin ka käima. Lapsed ei taha sõita. Ma mõtlen sellepärast minna, et elu on seal ikka natuke kergem ja ikka nagu juured Soomes ka. Paljud käivad seal periooditi, ei lähe päriseks. Eks see Eesti on juba nagu koduks ka muutunud (naine, s 1934).

Alates 1990. aastast on Soome asunud hulgaliselt ingerisoomlasi ja tänaseks on soomlaste (kellest suurema osa moodustavad Ingerimaalt pärit soomlased) arv Eestis langenud. Kui 1989. aasta rahvaloenduse ajal elas Eestis 16 568 soomlast, siis 2000. aastal on nende arvuks 11 837⁴. Neid arve võrreldes oleks vale väita, et vahe on tekkinud sellest, et kõik ligi 5 000 ingerisoomlast on Soome kolinud. Antud grupi juures tuleb silmas pidada veel kahte faktorit. Esiteks on vahepealse üheteist aasta jooksul vanemaid inimesi ära surnud rohkem, kui lapsi juurde sündinud. Eesti üldine iive on negatiivne, kuid ingerisoomlaste puhul tuleb mees pidada ka segaabielusid, mille puhul ei pruugita lapse sündides tema rahvuseks sugugi soomlast valida. Teisest küljest on viimase kaheteist aasta sündmuste ajal inimesed oma rahvust muutnud. Siiani varjasid paljud oma rahvust ja passis leiduv märge "soomlane" ei tähendanud mingit eelist. Soome külgetõmbavus võib aga panna nii mõnegi puhtvene või -eesti noore end soomlaseks kuulutama, toetudes ühele soomlasest esivanemale. Samasugust tendentsi prognoosib Rein Taagepera ka Karjalas elavate soomlaste ja karjalaste

⁴ Statistikaamet. 2000. aasta rahvaloendus [http://www.stat.ee] 15.06.2002. Arv sisaldab lisaks ingerisoomlastele ka Soomest pärit soomlasi.

puhul, kes 1980. aastate lõpuks olid üks enim venestunud soomeugri rahvaid (Taagepera 1996:2275). Seega võis viimaste aastatega soomlasi ka juurde tekkida. Paljud neist Eestisse jäid ja paljud vaid selleks soomlaseks hakkasid, et Soome saada, on väga raske kindlaks määrata.

Kodakondsus ja Eesti riik

Laulev revolutsioon ja sellele järgnenud Eesti iseseisvumine andsid ingerisoomlastele esmalt võimaluse end oma etnilise kuuluvuse järgi identifitseerida ning ka Eesti ühiskonnale oma olemasolust teada anda. Õige pea selgus aga, et uus riik ja selle reeglid töid endaga kaasa mitmeid muutusi ja nõudeid, mille järele elamine inimeste elu nii mõnelgi korral kibedaks muutis. Eesti riigi olemasolu tuleb elulugudes kõige selgemalt välja kodakondsusest rääkides.

Muidugi väga kurb asi oli ka, kui see kodakondsuse jutt tuli ja eks on kõiksuguseid jutte, mis siin oli. Ma läksin oma tädipoja poole ja siis seal üks vana naine ... väga vana, ta oli üle 80 aasta naine. Ja siis kui see naine ütles mu tädipojale, et nüüd te peate siit ära minema. Et ma tunnetasin, et see oli niivõrd ülekohtune. Nad olid kah elanud 50 aastat siin ... Et seda nagu ei oskand enam kirjeldada. Ma mõtlesin, et ma üritan talle ütelda midagi, aga mõtlesin, et ta on niivõrd palju vana, et kas ta saab aru. Et see nagu natuke ärritab teda veel ja siis ma läksin sinna taha tuppa ja kirjutasingi siis ühe niisuguse luuletuse. Just nendest sõnadest nagu tuli ...

*Miks elate siin,
Kus on Teie kodu,
Miks meeldib Teil elada võõrsil?
Te lahkuma peate,
Leidke uus kodumaa,
Kodakondsust Teile anda ei või me!
Kui jõle ja julm on küsimus see,
Kuhu lähen?
Ära röövitud meilt kodumaa! (naine, s 1930).*

Tegemist on elulugude selle osaga, kus ühiskonnas toimuv jälle tugevalt esile tuleb. Isiklik ei ole enam niivõrd oluline ja oma isikust või lähedastest räägitakse enamasti läbi riigi poolt seatud nõuete täitmise, nt nagu keeleksam, kodakondsuse taotlemine ja passi saamine. Üldiselt on suhtumine Eestisse positiivne, sest üldjuhul ei ole ingerisoomlastel Eesti ühiskonnas toimetulekuga raskusi. Nad teevad enamasti kerge vaevaga keeleksami, läbivad kultuuri- ja ajalooeksami ning saavad kodakondsuse. Nad ei tunne end Eesti ühiskonnast väljaspool olevana.

Üldiselt jääb elulugudest mulje, et inimesed ise ka ei tea, mil moel nad kodakondsuse said. Samuti ei olnud neil kodakondsuse taotlemise hetkel selge, mida nad selleks tegema peavad. Nad pöördusid mitmetesse ametkondadesse ja mõnikord tegid isegi keeleksami, kuigi hiljem selgus, et seda ei olnudki vaja. Kuid peaaegu kõigis elulugudes on juttu "rohelistest kaartidest".

Mul on Eesti kodakondsus olemas ja vande andsin. Keeleksamit mul ei olnud vaja teha. Läksin ja täitsin ankeedid ära, kirjutasin avalduse. Ma veel kiirustasin, sest asi pidi hulluks minema. Alguses öeldi mulle, et pead keeleksami tegema. Läksin ülikooli. Parasjagu oli lahtiste uste päev, palju rahvast oli koridorides. Ma ei osanud kuhugi minna, kõik kohad olid üliõpilasi täis. Üks soliidne meesterahvas ja naisterahvas tulid, mõtlesin, et need on kindlasti mõned õppejõud. Küsisin nende käest, et kus saab keeleksamit anda. Nad saatsid mind vana kohviku kõrvale. Seal oli saksa keel, eesti keel, vene keel ... Kedagi koridoris ei olnud. Siis tuli üks naisterahvas ja kutsus mind kabinetti sisse. Ta ütles, et mul ei ole vaja eksamit anda. Aga kuidas, kui saadeti Munga 10-st? Ta ütles, et kui soovite, tulge siis 14. aprillil tagasi. Mul oli aga vaja kohe anda. Komisjoni ei olnud ja ma läksin Munga tänavale tagasi. Selgus, et mul ei olnudki vaja eksamit anda. Ametnik vaatas mul dokumendid üle, käskis 25 krooni maksta. Maksingi Hoiukassasse ja järgmise päeva hommikul viisin dokumendid sisse. Kolme kuu pärast pidin passi kätte saama, aga üle aasta läks. /.../ Mulle nad ei öelnud, miks ma keeleksamit ei pea tegema. Võibolla sellepärast, et ma

olin siin nii kaua elanud. Aga võibolla selle rohelise kaardi pärast. Ükskord käisin valimas. Seal oli veel üks järjekord ja ma uurisin, et mis see on. Ametnik küsis, et kas ma olen kohalik elanik. No muidugi, kui seal valimas käisin, siis elasin seal. Ütlesin, et olen tulnud Venemaalt. Küsiti, et kas ma soovin veel kuhugi minna või jään siia. Kuhu veel? Ma olen üle viiekümne aasta siin elanud. Lähen küll – Raadi kalmistule, seal on minu viimane elukoht. Kirjutasidki mulle sellise rohelise kaardi (naine, s 1920).

Nüüd on mul Eesti kodakondsus ja pass. Kõik puha see turvamärkidega pass. Ma eelmisel aastal sain. Kui alguses pidi seda keeleeksamit tegema, siis ma ei läinud. Abikaasa oli siis insuldiga ja ta ei saanud üldse rääkida ja mina siis ka ei läinud. Meil olid need Eesti Komitee rohelised kaardid ja sellega taotlesingi passi. Hirmus kaua võttis aega, terve kaks aastat. Siis eelmisel aastal sain. Pärast kutsuti veel tagasi, et kontrollida. Aga kõik oli korras. Kõik need masinaga loetavad koodid peal (mees, s 1918).

Eesti passi sain lihtsalt. Mul oli Eesti Komitee kaart. Mina sain rohelise ja kaasa [rahvuselt eestlane] mul sai teist värvi. Kuulutati, et need, kes on Eestis elanud, tulgu migratsiooniametisse. 1993. aastal tegin keeleeksami. Ei tahtnud ettevalmistusaegagi. Riigipanka maksin 20 krooni. Eksamipäeval öeldi, et võibolla pensionärid ei peagi tegema. Soovitasid oodata. Aga makstud oli ja ma ikka läksin. Mul läks see eksam nii kiiresti, vestlesin lihtsalt natuke. Kui välja tulin, siis Vene naised küsisid, et kas ei saanud läbi, et nii ruttu välja sain. Jäin vastust ootama. Komitee kaardiga pidi kolme kuuga saama. Siis kirjutati lehes, et enam kirjalikult ei teatata. Kaasa helistas ... öeldi, et esialgu saavad ainult eesti rahvusest. Igaks juhuks vaadati järele ja oligi valmis (mees, s 1924).

Nn roheliste kaartide jagamine sai alguse 24. veebruaril 1989. Sel päeval luges Trivimi Velliste Tallinnas Raekoja platsil toimunud iseseisvuspäeva tähistamisel ette Muinsuskaitse Seltsi poolt vastu võetud deklaratsioonid, millega kutsuti rahvast taastama Eesti Vabariik õigusliku järjepidevuse alusel ning alustama Eesti

Vabariigi kodanike registreerimist (Laar, Ott, Endre 2000:515). Sellega pandi alus kodanike komiteede liikumisele, mille raames alustati üle Eesti nii kodanike kui ka kodakondsuse taotlejate registreerimist. Registreerunutele anti kas sinine (EV kodanikud) või roheline (EV kodakondsuse taotlejad) kaart. Eesti Kongressi valimisteks aasta hiljem oli end registreerinud 34 345 kodakondsuse taotlejat, mis hilisemate poliitiliste otsuste tõttu kujunes nende inimeste jaoks väga targalt tehtud valikuks. Seesama roheline kaart sai mitte-eestlastele Eesti kodakondsuse võtmeks, kuna 26.02.1992 otsustas EV Ülemnõukogu: “1) Rakendada EV “Kodakondsuse seadus” 1940. aasta 16. juunil kehtinud redaktsioonis. /.../ 6) Mitte rakendada KKS §6 punkti 2 Eestis alaliselt elavate isikute suhtes, kes registreerisid end Eesti kodakondsuse taotlejatena enne Eesti kongressi valimisi” (RT I 1992,7,109). Hiljem lisandub veel KKS §6 punkti 3 mitterakendamine (RT I 1993,13,204). Mis on kõnealuste punktide sisuks? Punkt 2 määratleb Eestis elamise aja enne ja pärast kodakondsustaotluse siseseandmist ja punkt 3 vajaduse tunda eesti keelt (RT I 1938 ,39, 357) 1993. aastal tehakse “Kodakondsusseaduse rakendamisseaduse” ka konkreetset ingerisoomlasi puudutav muudatus: “§3 Vabariigi valitsusel on õigus lahendada ingerisoomlastele kodakondsuse andmine käesoleva seaduse §-s 1 ettenähtud korras” (RT I 1993,13,204). Seega oli ikkagi vajalik rohelise kaardi olemasolu. Kaartidel põhinevate kodakondsustaotluste vastuvõtt kestis 1994. aasta lõpuni ja rohelise kaardi alusel sai aastatel 1992-1997 kodakondsuse 23 696 inimest (Lahi 1999:107).

Kuna suur osa informantidest mainis rohelist kaarti seoses Eesti kodanikuks saamisega, võib oletada, et enamused eestikeelseid ingerisoomlasi registreeris end 1989/90. aastal EV kodakondsuse taotlejaks. See näitab, et nad tundsid end pigem seotuna Eesti kui Nõukogude Liiduga ning elasid Eestis toimuvatele muutustele ning iseseisvuspüüdele kaasa samamoodi kui eestlased ise. Hiljem tuli neist osadel küll pettuda ja põhjuseks ikka passi saamisel tekkinud segadused. Ilmselt vähese informeerituse, seaduste halva tundmise, kuid ka kohalike kodakondsus- ja migratsiooniametite ebakompetentse töö tõttu venis mõnedel ingerisoomlastel passi saamine, mistõttu inimesed ei tundnud end ühiskonna täisväärtuslike liikmetena. 1995. aastal võeti vastu uus EV

Joonis 30. Ingerisoomlaste esindajad Rahvarinde kongressil 1.-2. oktoobril 1988. aastal Foto: ERM Fk 2786:24

Kodakondsuse seadus, mis roheliste kaartide omanikele enam eelistust ei anna. Mõnede inimeste kibestumise põhjuseks võibki olla “kodakondsuse rongist maha jäämine”.

Vähesel määral on elulugudes juttu ka poliitikast ja poliitikutest, kuid enamasti esitatakse valitsuse aadressil negatiivset kriitikat. Eesti poliitikutest ja valitsusest rääkimine oli minu jaoks kõige raskem, kuna enamasti rääkisid nad valitsusest ja eriti valitsevast majanduspoliitikast ootusega, et mina nendega sel teemal vestleksin. Ilmselt tähendasin mina kui ikkagi ülikoolis õppiv inimene nende jaoks maailma asjadega paremini kursis olevat isikut. Paraku olid minu poliitilised eelistused nende omadele peaaegu alati risti vastukäivad – neile meeldisid enamasti poliitikud, kes mulle kõige vähem sümptatiseerivad. Muidugi oli ka neid, kes minu arvamust ei küsinud ja lihtsalt deklareerisid, kuidas asjad Eestis käima peaksid. Ja enamasti oli siis ikka juttu sellest, et kogu raha on koondunud väheste kätte ja korralikud ning ausad inimesed on kõigest ilma jäetud. Ja kõiges on süüdi hetkel võimul

olev valitsus, kes rahva heaks midagi ei tee. Sellist hoiakut ei saa kuidagi seostada ingerisoomlusega, vaid pigem sotsiaalse olukorraga. Eesti pensionäride seisukohad on ju üsna samasugused.

Ma olen seda Eestit teeninud, aga vat kodakondsust ei tahtnud nad mulle anda. Laar oli see kuradi, kes ... Mina teda nüüd ei salli sellest ajast. Tegelikult meil Vähi on ju siit Valgast. Ma olen ise rumal, et ma ise kohe ei andnud [kodakondsuse taotlust]. Vähi ütles, et kurat, sa oleks pidanud saama teenete eest. Ja mul oli isegi see kaart, kus see kohalik komitee vai mis asi see valiti. Näed, ma käisin valimas ju kõik. Selle eest pidi saama, aga Laar kurat mulle selle eest ka ei andnud. /.../ No eks need teadsid, et ma olin stagnaajal nii kaua aega ikka Valga juhtival kohal. Neil oli siis vist mingi vimm, aga töörahvas muidugi tänas mind, et ikka peremees ja peremees. /.../ Mul läks selle Laari peale muidugi süda täis selle mängu peale. Seda poisikest ei olnud eluski veel, kui mina ehitasin juba seda Eestit (mees, s 1923).

Ei tea mina, eks eestlasi on ka mitut värvi. No ega ma sellesse Isamaasse praegu eriti hästi ei suhtu. Üleüldse selline rahvuslikul pinnal joone ajamine mulle ei lähe korda. Minu arust Mao Zedong ütles täitsa õigesti: pole oluline, mis värvi on kass, peaasi, et hiiri püüab. Mul on see joon täpselt samuti. Kui on hea ja aus mustlane, siis miks mitte temaga äri ajada (mees, s 1953).

Tänane ingerisoomlane

Ühiskonna muutumine on kiire. Meie seotus asjade, kohtade, töökohtade, tödede ja abikaasadega on järjest ebapüsivam. Vähe-mal määral nõutakse meilt, et me oleksime keegi või oskaksime midagi ning aina rohkem seda, et oleksime avatud, loovad ning õppimis- ja kohanemisvõimelised. Pidevalt urbaniseerivas ümbruses ja meediaülejutuste muljes ei kohta me enam ühte tegelikust, vaid mitut ja vastuolulist (Johansen 1989:238). Inimesed peavad paratamatult tegema valikuid, mis muuhulgas puudutavad ka kuuluvust ühte või teise etnilisse gruppi ja seda eriti juhul, kui

ollakse nõ kahe grupi vahel. Viimase kümne aasta jooksul on ingerisoomlaste grupp läbi teinud mitmed muutused ja selle üksikud liikmed on pidanud endalt küsima – Olen ma ingerisoomlane? Mida see tänases Eestis tähendab?

Kõik sai alguse 1988. aastal ingerisoomluse ja eriti rahvuskaaslaste taasavastamisega. Mitmed teadlased on ühisel meelel, et etnilised grupid saavad eksisteerida ilma, et liikmed ise sellest teadlikud oleksid. See puudutab nn “teadvustamisprotsessi”. Karmela Liebkind eristab kolme sotsiaalse teadlikkuse nivood, kusjuures kõik grupiliikmed ei läbi kõiki tasemeid:

- 1) Teadmine, et kuulutakse kindlasse sotsiaalsesse gruppi. Võib eristada teadmist, mis ei sisalda grupi suhtes erilisi tundeid, vaid on pigem konstateeriv ning teadmist, mis sisaldab tunnet grupi eripärast ja elamust etnilistest markeritest kui kuuluvuse sümbolitest.
- 2) Teine tase tähendab, et hakatakse enda jaoks looma teadmist grupi ajaloost ja juurtest, nende kultuurilistest tähendustest, kohast ajast ja ajaloost, suhetest teiste gruppidega jne. Tehakse isiklik valik selle kohta, kelle ja millega end identifitseeritakse.
- 3) Kolmandat taset võib nimetada “tehniliseks” ja teda on raske eristada väljakujunenud ideoloogiast (Gardberg 1991:351).

Pärast Eesti iseseisvumist muutus oma grupi markeerimine oluliseks ning ühiste ürituste abil oli võimalik ühtekuuluvust tugevdada. Ingerisoomlaste seltsides hakati tähistama ingeri päeva (5. oktoober), seltsi aastapäevi, olulisemaid kirikukalendri pühasid ning korraldama laulupidusid. Peod töötavad isoleerituse vastu ja neil on eriline tähendus enamusgruppide hulgas elavatele vähemustele, kuna need aitavad luua tugevat kokkukuuluvustunnet. Teatavas mõttes säilitatakse nii kontroll oma kultuuri üle ja tähistatakse selle piire. Ei saa muidugi väita, et kõik ingerisoomlased oleks oma etnilise kuuluvuse võrdse aktiivsusega teadvustanud. Leidub nii lihtsalt konstanteerivat teadmist kui ka soovi oma teadmisi süvendada. Samas valdavad organisatsiooni juhid ja pidude korraldajad nn ingerisoomlaste ideoloogiat teatavas mõttes paremini kui need, kes aktiivses seltsiliikumise organiseerimises ei osale. Kuigi sõna ideoloogia seondub meil tänu nõukogudeaegsele kogemusele pigem millegi negatiivsega, siis antud juhul on ta vastu-

pidiselt positiivne, sest selle abil aidatakse inimestel leida ingerisooime grupi ühisosa.

Kui ühiskond laguneb või selle sotsiaalsed ja kultuurilised struktuurid muutuvad väga kiiresti või ootamatult, vabaneb identiteediproblematika iseseisva, dünaamilise jõuna. Nii individid kui kollektiivid asuvad situatsiooni tasakaalustamiseks identiteedi otsingutele. Etnilisus ei ole "pärand", mis antakse edasi vanematelt lapsele täpselt samas vormis ja sama sisuga. Edastamist mõjutavad muutused ühiskonnas ja uued ajaloolised olud, mis mõjutavad ka kindlasse rahvagrupi kuulumise olemust (Ehn 1996b:82). Peab meeles pidama, et ei kultuur ega etnisiteet ei ole staatilised suurused, vaid inimesed loovad ja muudavad neid oma igapäevases elus välistest oludest mõjutatuna. Ühiskonna ja eriti poliitilise süsteemi muutudes võib etnilise identiteedi säilimine / mittesäilimine ja selle väljendamine ning ühele etnilisele grupile või rahvusele lojaalne olek olla isikule erinevate tagajärgedega. Nii tekkis pärast Eesti iseseisvumist venekeelsetel ingerisoomlastel oht kvalifitseeruda ühiskonna silmis venelasteks. Samuti on venekeelsetel ingerisoomlastel raskem, kui eestikeelsetel, Soome ümberasudes seal kohaneda. Need, kellel mingigi soome keele oskus säilinud on, saavad Soomes kõige kergemini hakkama, kuigi ka nemad ei ole soomlaste jaoks soomlased, st riigisoomlased, kui sellist terminit kasutada. Paljud eestistunud või venestunud ingerisoomlased pidid kõigepealt endale selgeks mõtlema oma ingerisoomlaseks olemise, kuid nüüd Soomes olles püüdlevad nad selle poole, et saada samasuguseks Soomes elavate soomlastega.

Inimesed on palju rohkem kui "etnilised" (Ehn 1996b:79), kuid sõltuvalt ühiskonnas valitsevatest meeoludest võib etnilisus teatavatel hetkedel muutuda oluliseks, ning ka selle markeerimisele pööratakse nii individuaalselt kui grupiviisiliselt rohkem tähelepanu. Sellisel juhul esitatakse endale selliseid küsimusi, nagu nt "Kes ma olen, kust ma pärit olen ja mis minust saab?" Eneseidentiteedi jutustust peab vormima, muutma ja refleksiivselt säilitama seoses sotsiaalse elu nii lokaalselt kui globaalselt kiirelt muutuvate oludega (Giddens 1997:249). Erinevas vanuses, erinevasse sotsiaalsesse keskkonda kuuluvate ja erinevate elueesmärkidega inimestel on vajadus ingerisooime identiteedi järele kindlasti erinev, samuti nagu on erinev selle avalik väljanäitamine ja enese suhestamine

Eesti ühiskonnaga lähtuvalt enese etnilisest päritolust. Need, kelle jaoks ingerisoomlus on enese määratlemisel oluline, peavad kindlasti tundma oma etnilise grupi teekonda tänase päevani ning teadvustama enesele oma paiknemise selles loos.

Lugudes elav Ingerimaa

Ott Kurs on ühes artiklis üsna tabavalt öelnud, et ingerlased on maata rahvas (1990b:5). Millega seondub Ingerimaa tänastel ingerisoomlastel? Mille abil loovad ingerisoomlased oma pildi Ingerimaast? Ajakirjanduse, raamatute, vanade fotode või vanavanematelt kuulnud lugude abil?

Enamasti sisaldavad elulood ühe indiviidi mälestusi oma isiklikust elust ja ühiskonnas toimunud alates lapsepõlvest kuni intervjuu toimumise hetkeni. Üksikud lood lähevad siiski ajas kaugemale tagasi, puudutades konkreetseid esivanemaid, kuid on ka nõ ajaliselt fikseerimata lugusid, mis puudutavad antud juhul nn Ingerimaa või ingerisoomlaste saamislugu.

Intervjuude toimumise ajal küsiti ka minult sageli, et kuidas see Ingerimaa lugu ikkagi oli ja kellele see maa kõigepealt kuulus. See näitas väga ilmekalt, et inimestel on vajadus teada oma päritolu ja Ingerimaa ajalugu, kuid mitte kõigil ei ole varem olnud võimalust selliste teadmiste ammutamiseks.

Vaata seal oli siis naeru. Minul on palju jutustada, kui Sa tahad kuulata, et mis seal on ja kuidas nad käisid. Minu ema ja isa olid väga head jutustajad ja väga head lauljad. Tänu nendele olen mina ka hea laulja. Tänu sellele hoidsin oma soome keele... sellepärast, et mul oli võimalik laulda. Väljas kuskil laulda ja sünnipäevadel isa ja ema ja me olime kõik jälle koos ja jälle laulsime. Meil joomi ei joodud. Nad olid väga head inimesed ja nende kaudu minul jäid ka need laulud kõik kätte. Mul on palju laule (naine, s 1931).

Esimest korda käisin Ingeris ja Karjalas, kui tädi matustel käisime. Noorem õde ütles, et läheme vaatame. Tal ei olnud midagi meeles. Emaga vahest tuletasime kodu meelde ... Meil olid vene ahjud ja emal oli vokk seal üleval, meie istusime raamatutega ümber tema. Oma kodu ja aed tulid tihti meelde (naine, s 1920).

Perekonna jutustused ajaloost aitavad neil ennast defineerida ja ühendavad neid tervikuks, nagu märgib ka Pille Runnel setude

enesemääratlusest kirjutades (vt Runnel 1998:77). Ingerisoomlaste oma ajalootundmine piirdubki enamvähem sellega, mida vanematelt või vanavanematelt kuuldud on. Paratamatult ei saa sellised lood edasi anda sajandite pikkust rahva ajalugu, vaid piirduvad siiski infoga viimase saja aasta elust ja olust nähtuna läbi kaasaegsete silmade. Lauri Honko kasutab terminit “mälukultuur”. See on isikukeskem kui ideaalkultuur, kuna ei pea taotlema üldist pädevust. Viimast asendab isikliku elamuse, kogemuse ja tõlgenduse kaudu sisestatud elumõistmine, mis säilib inimese teadvuses ka siis, kui selle füüsiline raam ja konkreetne algne miljöö kaovad (Honko 1998:71). Mälukultuur võib elada ka nende teadvuses, kes selle algset keskkonda kunagi isiklikult kogunud ei ole või siis sellest varases lapsepõlves ilma on jäänud. Sellisel juhul tugineb see teiste, antud juhul siis vanemate põlvkondade elamuste ja kogemuste tõlgendamisele nii nende eneste kui ka järeltulijate poolt. Viimasteni jõuab ainult valitud osa varem juhtunu kohta käivatest jutustustest.

Vanaema äratas meis kõigis selle huvi. Väga palju rääkis oma kodumaast ja neist seikadest, mis nad on ära teinud, kuidas kõik oli. Ema ei rääkinud, see oli saladus. Vanaema siis rääkis meile, kuna tema hoidis meid. Tema jutud olid nagu muinasjutud oma nooruspõlvest (naine, s 1947).

Just nimelt muinasjutud – paljude tänaste ingerisoomlaste jaoks seondubki Ingerimaa muinasjutumaaga, millest neile räägiti. Mitmed neist on Ingerimaal käinud ja seda ka oma silmaga näinud, kuid see ei ole see maa, mida nad lugude abil ette kujutasid. Seal ei ole suuri ja jõukaid külasid, künkal seisvaid kirikuid, mille valged müürid kaugele näha oleks. Ingerimaa on muutunud osaks minevikust. Teda ei ole enam olemas, tänasel päeval moodustab ta ühe osa Leningradi oblastist ja soomepäraseid külanimesid on asendatud venepärastega. Karjalas ilmuva soomekeelse ajalehe “Punalippu” toimetaja Santeri Pakkanen küsib 1990. aastate algul: “Mis on Ingerimaa tänasel päeval? Vana naine, kes istub pühapäevaselt tühjas metroovagunis ja loeb oma lauluraamatut. Tüdruk, kes lõpetab kõrgkooli ja kes selle virrvarri keskel järsku

seisatab, et oma päritolu üle juurelda, kes nüüd õpib oma emakeelt ja kes nüüd on hakanud end nägema ingerisoomlasena..." (1993:17).

Miks me üldse vajame ajalugu? Sest me otsime üht osa oma identiteedist minevikust, seda nii üksikisikutena, gruppina kui ka ühiskonnana. Ajalugu moodustab oma universumi inimese oma kõrvale – ühe maailma, millega meil on kindel seos, ühe maailma, kust me kõik pärit oleme ja mis on meie algus (Eriksen 1996:41). Tõlgendades vanemate põlvkondade poolt jäetud jälgi, võib iga üksikisik end nendega identifitseerida ja sel moel kogeda kaasaegse ning ajaloolise keskkonna vahel eksisteerivat kokkukuuluvust (Johansen 1989:233). Enamvähem iga eestlane võiks väikeste faktiliste ebatäpsustega anda üsna põhjaliku pildi Eesti ajaloost, alustades muistsest vabadusvõitlusest koos Jüriöö ülestõusuga ja jõudes läbi rahvusliku ärkamise Eesti esimesse iseseisvusaega. Me teame seda kõike, sest me oleme seda koolis õppinud, meil on olnud ajaloolised romaanid ja filmid, mis meie teadmisi on täiustanud ja kinnitanud. Faktiline täpsus ei ole antud seoses tegelikult oluline. Ei ole oluline teada, mis aastal eestlased Sigtuna all käisid ja kas selline juhtum tegelikult üldse aset leidis. Oluline on mõte eestlaste võidust ja vägevusest. Samuti ei ole oluline rahvusliku ärkamisaja täpne algus ja ajaline kestus 19. sajandil, vaid teadmine, et eestlased on rahvuslikku kultuuri loov rahvas ja see, et just sellest ajast sai alguse järjepidev eesti soost kirjanike, luuletajate ja heliloojate esiletõus.

Võib öelda, et ajalugu on tänapäeval endale võtnud need väärtused ja funktsioonid, mida teistes ühiskonnavormides seostatakse religiooni ja mütoloogiaga. Eelmodernses Euroopas asetas kristlus üksiku inimese universaalsesse draamasse, kus mõisted patt, lepitus ja lunastamine andsid elule ja surmale, heale ja halvale perspektiivid. Modernse inimese jaoks asetavad elu ja saatuse seosesse progress, areng ja ajalugu. Küsimustele "kust me pärit oleme" ja "kuhu me läheme" ei vastata enam viidates religioosle universumile müütilises "ajas väljaspool aega" – ajas, kus aeg ei liigu, vaid on (Eriksen 1996:44). Seepärast tunneb enamvähem iga inimene sisemist vajadust omada infot oma eelkäijate kohta, sest ainult sel moel saab ta endale luua pildi oma päritolust.

Materiaalne ajalootus

Ingerisoomluse pidepunktide leidmiseks tuli 1988. aastal pöörduda minevikku, sest paljude jaoks oli ingerisoomlus vastleitud, kuid minevikust pärinev uudisasi. Massilise evakueerimise ajal Ingerimaalt sai rahvas kaasa võtta ainult mõned asjad. Osa neist kadus, osa varastati rändamise ajal ning osa vahetati toidu või rongile pääsemise õiguse vastu, kui Venemaalt Eestisse põgeneti. "Ingerisoomlasi tabas materiaalne ajalootus" (Kiel, Lagercrantz, Olofsson 1982:36). Asjad on tähenduse ja ajaloo kandjad, kuid ingerisoomlastel puudusid kodumaalt pärinevad asjad. Neil ei olnud midagi, mis oleks neil aidanud mäletada.

Kui kodust välja saadeti, siis oli ju nii, et mis näpu otsas oli... Minul oli ainult nuku käes. Huvitav, et ema ei sundinud ka midagi kaasa võtma. Emal oli pesuvann seljas ja sinna oli siis nii palju pandud riideid, kui laste jaoks vaja oli. Kaksikutel õdedel oli ämber kahe vahel ja seal oli pada ja igäühe jaoks kausike ja lusikas (naine, s 1935).

No fotosid vast mõned üksikud on vanemal õel. Aga esemed põlesid ära kõik. No söögikraami võtsid näpuotsa, kui sakslane kaevikusse ära viis. Isegi riided ja mis seal olid, said kõik näljaga toidu vastu ära vahetatud (mees, s 1934).

Meid toodi kohalikku raudteejaama. Jaamas oli suur rahvamurd. Ma olin nii löödud, et mul oli suur käiv nukk, mille sünnipäevaks olin saanud ja seda ei lubatud mul kaasa võtta. Majast jäi meil järgi ainult saun. Sauna põranda alla panime nõud ja nuku ja mis meil jäi. Kaasa saime võtta ainult riideid, mis olid hädavajalikud (naine, s 1935).

Minevik eksisteerib ainult kui mälestus. Minevikulisteks võivad vanad esemed saada ainult meie teadvuses selle võrra, kui võrd me suudame neid ajaloolistesse seostesse mõelda ja nende tookordset olemust endale ette kujutada (Johansen 1989:228). Ese, mis aitaks kodumaad mäletada, ei peaks tingimata olema just ainuomane ingerisoomlastele, st etnograafiline. Samasugust

Joonis 31. ... no fotosid vast vanemal õel on mõned üksikud...

Mälestusena elust Ingerimaal on säilinud vaid vähesed fotod. Foto: 1) ERM Fk 2724:65; 2) ERM Fk 2786:38

funktsiooni täidaks enne sõda Peterburist saadud ostukaup. Ikkagi oleks tegemist esemega, mis oli olemas juba Ingerimaal. Olgu see siis mõni mööbliese, suguvõsa piibel, vanaemale kuulunud kohvitass või kasvõi vanaisa piip. Inimeste jaoks ei ole olulised mitte ingeri asjad kui sellised, vaid esemed, mis seotud oma perekonna ja suguvõsaga, kuna nende abil on kõige lihtsam oma päritolu ette kujutada. Kuigi sageli võib nt vanaema tikitud seinalina üheaegselt olla nii isikliku tähendusega kui ka laiema, rahvuslikku eripärra rõhutava tähendusega.

Jah, seda ma pean vahest isegi seletama. Kui keegi mult vahest isegi küsis, et kust sa need said. Kas Ingerimaalt saadeti? Ei. Vat vanaema oli niisugune inimene, kes tegelikult oma külas tegi kõigile kaasavara. No mis kõigile, aga tema käest telliti. Tüdrukud tellisid, egas kõik ei olnud lahtiste

kätega, et oskasid teha. Ja siis vanaema tegi endale ka neid. Ja siis, kui nad rändasid, neil oli asju palju kaasas. Neil oli isegi Singeri õmblusmasin, mis on siitamaani siia tulnud, mis on ema juures praegu. Tal küll jalg murdus. Ma ei tea, kuidas koonduslaagris neid asju hoiti, aga igatahes kirstudes tavaari oli läbi Soome, läbi Venemaa tulnud siia. Ja vot see õmblusmasin ka. Ja vot need tekstiilid ka [näitab vanaema tehtud käterätte, ehislinaid] (naine, s 1947).

Sellised asjad olid omal ajal kultuuriesemed. Neist igapäev taustaks oli terve väärtuste ja tähenduste maailm. Kuid see väärtus ei ilmne iseenesest, seda ei ole väljastpoolt näha. See tuleb lisada keele abil. Kui selline ajalooline esitlusviis puudub, ei ole nad enam kultuuriesemed, vaid nende füüsiline aluspõhi. Kui me tahame nende vaatamisega midagi tähendusrikast saavutada, peame teadma midagi sellest tähendust andvast seosest, mille osaks nad olid (Johansen 1989:226). Seega on olulised lood, mida räägitakse asjadest ja seosed nendega või siis isikud, kes nende esemetega seotud on olnud.

Lisaks kultuuriesemetele on olemas ka rahvuslikud ja riiklikud sümbolid, mille olemasolu on inimeste kokkukuuluvustundele küllaltki määrava tähendusega. Rahvus- või riigilippu loetakse tänapäeval nii indiviidile kui riigile oluliseks sümboliks. "Identiteedi "andmine/lisamine lipule" muutub sümboolseks tegevuseks, millel on ka reaalne sisu. Selle visuaalse kokkukuuluvuse märgiga tugevdatakse ideed võrdsusest" (Svensson 1991:270). Eestlased olid oma trikoloori 1988. aasta kevadel juba kapipõhjast välja toonud ja koondusid selle alla ning tervet nn eesti asja ajamist saatis üsna rohkearvuline lippude lehvitamine. Mida pidid tegema need Eesti vähemusrahvad, kes sini-must-valge alla oma mitte-eesti päritolu tõttu hästi ei mahtunud ja kes ka punapõhjalise sirbi ja vasaraga kaunistatud lipu alla ei tahtnud minna? Kunagi varem riiklikku iseseisvust omanud rahvastel on enamasti olemas teadmine oma õigest lipust, kuid väikerahvad, kelle jaoks riigilippu kunagi eksisteerinud ei ole, ei pruugi oma lipu olemasolust teadlikud olla. Ingerisoomlaste jaoks muutus nende lipp reaalsuseks uuesti 1988.-89. aastal seltside moodustamise koosolekul.

Joonis 32. ... ingerlased väga paljud said teada, et ingerlastel oli oma lipp kunagi olemas, oma rahvuslipp selline... Ingeri lipu õnnistamine Tartu Peetri kirikus 1988. aasta jõulude ajal. Foto: ERM Fk 2786:25

Inimesed väga paljud said teada, et ingerlastel oli oma lipp kunagi olemas – oma rahvuslipp selline. Ja see lipp siis kujunes niiviisi, et see rahvuslipp on tegelikult lahingulipp. See tuli niiviisi, et kui käis see Eesti vabadusvõitlus 18-20 ja Vene punavägesid aeti teisele poole Narva jõge üsna kaugemale. Siis moodustati Ingeris kaks rügementi ingerlastest, kes võitlesid siis Eesti poole peal punaste vastu. Ja vat nendel kahel rügemendil oli siis see lipp – ristlipp, mille värvid on siis ümberpööratult Rootsi lipu värvid ja risti siis ääristab veel punane niisugune äär kah (mees, s 1953).

See tsitaat kannab lisaks lipust teadasaamise infole veel üht teist olulist sõnumit. Kui eestlased endale Vabadussõjas iseseisvuse kätte võitlesid, proovisid ingerisoomlased sedasama. Oluline on sõnum, et “meie ei jäänud kah käed rüpes ootama, vaid võitlesime

koos eestlastega punaste vastu”. Iseseisvust ei saavutatud, kuid lahingulipp jäi selle aja meenutuseks rahvuslipuks.

Kultuur ei koosne ainult “suurtest” sümbolitest, nagu nt lipp, vaid ka paljudest muudest asjadest, olgu selleks siis vaimse või materiaalse kultuuri osad. Kuna ingerisoomlaste kodudes Ingerimaad meenutavaid esemeid nappis, pöörati pilgud ajaloolise ja kultuurilise mälu säilitamiseks rajatud institutsioonide poole. Esmalt pöörduti Eesti Rahva Muuseumisse ja Kirjandusmuuseumisse, et kadunud kultuuriga üldse mingisugune side saavutada.

Aga kui tagasi tulla selle 88. aasta juurde. See initsiaatiivgrupp siin sai tõesti kokku. Eesti Rahva Muuseumi ja Kirjandusmuuseumi juurest olid inimesed meil siin abiks. Veiko Tonts on üks niisugune. Ma ei tea, kas ta praegu ka töötab teil seal? Ja siis Arnold Rüütli proua oli Kirjandusmuuseumist ja sealt Foneetikafondist üks proua. Nimi ei tule praegu meelde. Nad ise ei olnud ingerisoomlased. Tulid lihtsalt appi, et see killuke siin saaks mingisuguse sellise ratsionaalse alge. Et ei oleks inimesed ilma kultuurita ... lihtsalt on midagi neil olemas. Seda tööd oli, ütleme seal Ingeris ja Karjalas juba eestlaste poolt tehtud hästi palju – seda kogumistööd. Ja linti võetud ja käsikirjades ... lauludes ja ütleme rahvatantsukirjeldusi seal ... igasuguseid asju siis (mees, s 1953).

Õige pea moodustati laulukoorid ja tantsurühmad, kellele oli vaja esinemisriideid ja sageli sooviti kasutada rahvariideid. Rahvariiete kandmine rahvus-spetsiifilistes situatsioonides on identiteedi signaliseerimiseks. Oma sümboolse jõuga on sellistel visuaalsetel atribuutidel mõju ka emotsionaalsel tasandil. Mitmerahvuselistes suhetes on selline riietus teisest küljest ka oluline kultuurilise erinevuse tähistaja (Svensson 1991:271). Eeskujudid rahvariiete valmistamiseks ei ole mitte alati kerge leida, sest Eestis tuleb ainukese arvestatava võimalusena kõne alla Eesti Rahva Muuseum, mille kogud ingerisoomse esemete osas on kahjuks üsna kesised, kuna otseselt Vene-Ingerist ei ole enne Teist Maailmasõda esemeid kogutud. Natuke parem on olukord Eesti-Ingeris osas, kust aastatel 1922-23 koguti 182 eset ja 1940. aastal veel 27

eset, millest osa olid pärit ka Vene-Ingerist. Pärast sõda toimus mitmeid ekspeditsioone Ingerimaale, kuid nende käigus koguti peamiselt isuritele kuulnud esemeid. Nii ongi kooride ja tantsurühmade poolt piisavate eeskujude puudumisel sageli kasutusele võetud Välis-Soome rahvariiede komplektid, mille valmistamisele on kaasa aidanud ka Soomes leiduvad sõpruskoorid ja -kogudused. Pärnu Ingerisoomlaste Selts on siiski sealse kultuurijuhi Raija Pedaku initsiatiivil küllalt tulemusrikkalt kasutanud nii ERM-i esemekogusid kui ka fotokogu ja valminud on päris kirev komplekt erinevaid rahvariideid, mille kohta sageli ei olegi teada, kas järele on tehtud ingerisoomlaste, isurite või vadjalaste riided. Ja sellel ei olegi tähtsust. Peaasi, et inimesed on need riided omaks võtnud.

Joonis 33. Pärnu Ingerisoomlaste Seltsi tantsurühm kasutab seelikuid, mis on tehtud ERM-i kogudes leiduvate trükitud kangast seelikute järgi. Trükkimise asemel on muster kangale tikitud. Foto: Riina Reinvelt. ERM Fk 2786:71. Vt värvitahvel V.

Eesti Rahva Muuseumis oli selle mustri seelik. Ja siis, kui meil oli tantsurühmaga vaja rahvariideid, siis ma käisin seal ja joonistasin igasuguseid asju maha ja pildistasin. Siis ma joonistasin selle mustri ka maha ja üks tüdruk tikkis selle siia peale. Kuigi seal oli see trükitud sinise värviga valge peale. Ja see siis nägi suurt vaeva ja tikkis. See oli Ingerimaalt – see seelik, aga vot sealt ju ei saa aru, mis koha pealt ta on. Mis külast ja nii ... (naine, s 1947).

Muuseumi kirjeldatakse tavaliselt kui identiteeti tugevdavaid institutsioone. Sinna peaksime me saama minna ja uurida läbi olnu mõistmise, kes me oleme ja kuidas me selliseks oleme saanud, nagu me oleme (Svensson 2000:5). Eesti Rahva Muuseumi kogudes leiduvaid ingerisoomlaste esemeid on mõnikord eksponeeritud ka ingeri päeva puhul korraldatud peol ja ikka sellesama eesmärgiga –

Joonis 34. Eesti Rahva Muuseumi kogudes leiduvad Ingeri esemed eksponeerituna Tartus Eesti Ingerisoomlaste Liidu majas 1999. aasta ingeri päeval. Foto: Riina Reinvelt. ERM Fk 2786:78. Vt värvitahvel V.

käsitlenud aga ainult ingerisoomlasi, vaid ka Ingerimaa teisi rahvaid – vadjalasi ja isureid. Ingerisoomlaste pettumus oli suur ning peale näituse külastamist saatis üks naine muuseumile oma fotoalbumi ning kaaskirjas kirjutas ta järgmist: *Küllastasin Ingeri näitust ja näituse lõpus puhkesin nutma. Lootes leida armsaid soomlaste nägusid, tuli pettuda. Vastu vaatasid vene näod ja näitus oli suur pettumus. Ingeri põhirahvuseks olid soomlased (180 000). Vene poliitika alusel kaotas rahvas nii isamaa kui emakeele. Rahvast ei lubatud Ingerimaale tagasi, selle vallutasid venelased.*

luua inimestele tunne ingerisoomse päritolust. Vanu asju vaadates on meil mulje, et nad on osa minevikust, et nad tulevad meieni selle pika aja, mille märke nad endal kannavad, teisest otsast koos enese kaugelejäänud kaasajaga. Sellised asjad annavad tugeva, kuid ebatõenäolise tunde kontaktist – lähedusest millegagi, mis on ikkagi lõpmatult kaugel. Esimest korda olid poliitiliste olude muutudes Ingerimaalt kogutud soomlaste esemed väljas 1990. aastal toimunud Eesti Rahva Muuseumi näitusel “Läänemeresoomlased”, kuid nad paigutati seal ühise nimetuse “soomlased” alla ja ei toodud eraldi esile. Kui 1996. aastal toimus näitus “Ingerimaa rahvakultuur”, siis tulid ka paljud ingerisoomlased näitusele just ootuse ja lootusega leida teed minevikku, et selle abil aru saada oma tänasest olemusest ning seada sihte tulevikuks. See näitus ei

Nüüd oleks sama lugu, kui näitusel Eestist ei oleks ühtegi eestlast. Sama lugu juhtus Ingeri näitusega. Minul ei ole midagi hõimurahvaste vastu, see osa näitusest oli väga tore, kuid ilma soomlasteta Ingeri pole Ingeri. /.../ Kallid näituse koostajad. Palun, ärge valmistage pettumust paljukannatanud rahvale, kui ta tuleb oma juuri otsima.

Soomlaste maa ja tsaari võim

Väga paljud inimesed alustavad enese lugu kaugemalt kui iseenda sünnimoment. Sellisel juhul edastatakse andmeid, mis on iseenese isikuga vaid kaudselt seotud. Need võivad olla lood oma esivanematest, kuid ka lood oma rahvast ja maast, st otseses või kaudsemas mõttes enese päritolust. Paljudes ingerisoomlaste elulugudes on lõike, mis puudutavad oma esivanematelt kuulnud lugusid Ingerimaal juhtunust või ingerisoomlaste päritolu ja Ingerimaa etnilist kujunemist.

Vanasti sõitis tsaar külast läbi, kui ta laupäeviti jahile läks. Laupäeval pidi kõik uulitsad puhtaks pühkima ja siis ta viskas lastele kommi ja raha (naine, s 1915).

No meie majad olid keisri maal ja keiser oli ehitanud meie küla peale selle, kui meie esimene koduküla põles. Seal oli viisteist kuni kakskümmend talu ja see põles keiser Nikolai I ajal. Ja siis keiser ehitas selle oma riigi varal. Küla kõrval, nii umbes pool kilomeetrit taludest läks kaevatud oja, kust läks vesi Peterhovi purskkaevudele. See oli lahevesi ja hirmus külm, aga seal me suplesime terved suved iga päev. Küla alguses oli neli kivist maja, need olid ehitatud tulekahju tõrjumiseks. Järgmine küla oli niivõrd lähedal, see oli vene küla. Suur kaevatud järv oli vahel. Vene küla keskel oli küllaltki suur kivist kool, 6-klassiline. Seda nimetati enne kirikukooliks. Poole kilomeetri kaugusel külast oli eraldi mäe peal vene kirik, ka ehitatud Nikolai I ajal.

Kuulasin ja lugesin sellise jutu. See on tegelikult olnud. Kui keiser Nikolai I oma saatjatega tuli sinna "paikakunnale", siis küsiti talupoegade käest, et kuidas

on "paikakunna" nimi. Talupojad olid soomlased ja rääkisid – Papinkondu. Küsiti edasi, et mis see tähendab. Keegi siis vene keelt ka oskas ja rääkis, et see on Papinkunna "prihod" – "seurakunta". Keiser küsis, et kus kirik on. Aga vana kirikut enam ei olnud. Keiser tegi korralduse ehitada kirik, et pastori sõna kostaks ümbruskonna külladesse. Mägede all oli palju väikeseid külasid. Ja siis ehitati see vene kirik ja kool. Ja veel 2 kilomeetri kaugusel oli mägi ja sinna ehitati itaalia stiilis "pelveder"-palee. Muuseas, palee seisab praegugi, kirik on poolenisti lagunenu (naine, s 1909).

Personaalsed narratiivid on enamusel juhtudel jutustatud esimese isiku poolt, kuid nad sisaldavad ka teiste ja kolmandate isikute jutustusi (Degh 1995:74). Esimese tsiteeritud lõigu rääkija oli tsaari kukutamise ajal kaheaastane ja on üsna selge, et ta ei saa ise mäletada, kuidas tsaar laupäeviti läbi küla sõitis. Antud juhul on selgelt tegemist looga, mida ta on kelleltki teiselt kuulnud. Teine informant ütleb seda ka ise – "kuulsin ja lugesin sellise jutu...". Nagu nähtub sõnadest "kuulsin ja lugesin", ei tea jutustaja ise ka päris täpselt, kust tema teadmised selle sündmuse kohta pärinevad. See on miski, mida ta lihtsalt teab ja antud juhul on see osa tema loost. Ta ütleb – "see on tegelikult ka olnud", et nii endale kui kuulajale selgeks teha, et tegemist ei ole mingi väljamõeldisega.

Regiooni kirjeldades korratakse seda, mida ollakse varem kuskilt kuulnud või lugenud, mõtlemata sellele, et suulise traditsiooni protsess võib midagi lisada või ära jätta. Nii tekivad müüdid või klišeed ning määratlemisel kasutatakse lihtsustatud hinnanguid. Teisalt hoiavad just sellised müüdid tegelikult rühma koos. Enamasti on see seotud positiivsete stereotüüpidega – müütides kohandub rühma ajalugu selliselt, et rühma minevik annab selle liikmetele jõudu (Runnel 1998:29).

Mina sündisin 1910. aastal 21. detsembril. Siis olime me ka tsaariajal. Siis oli ka Narva linn veel Ingerimaa. Ma mäletan, kui mina veel väikene olin, nii nelja aastane, siis isa käis Reveli linnas – Tallinnas. Tsaariajal olid suured

mõisad, aga talupoegadel oli vähe maad. Meie olime "hämelaised" – soomlased Häme linnast. Soomest olime tulnud Ingerimaale, sest Ingerimaa oli hüva maa. Kõik rahvas elas ainult maatootel (naine, s 1910).

Ja tegelikult mul on isegi meeles, seda vanemad ütlesid. Nendel oli igal juhul see meeles, et see oli ikka Soomemaa ja see oli Ingerimaa, et Peeter I tõi selle värgi sinna. Neil oli ikkagi teada, et see on ingerlaste ja soomlaste käest see maa ära võetud. Ja see oli teada kõik, see oli ikkagi juurtega tulnu. Sellepärast see küla oli ja jäigi. Tsaariajal ta oligi. Seal polndki venelasi. Aga muidugi tsaarile ta allus. Aga need ingeri külad olid küllaltki suured (mees, s 1923).

Ingerimaa ajalugu ja ingerisoomlaste õigust sellele maale puudutavad lood on ajaliselt väga ebamääraselt määratletud. Jutustustes rõhutatakse Ingerimaa kuulumist soomlastele, kusjuures tähiseks on Peterburi rajamine, mis juhtus ajaliselt pärast soomlaste rännet Ingerimaale. Rahvastikust enne seda ei räägita, sest see jääb aega enne "ingerisoomse ajaarvamise" algust. Sellisest aja jaotamisest ja jutustuse esitamisest ilmneb fakt, et ingerisoomlased seostavad end esmalt ikkagi Ingerimaaga, mitte Soomemaa, kust nad ju algupäraselt pärinevad. Soomet mainitakse ainult kui maad, kust välja rännati, kuid seda ei iseloomustata ei positiivselt ega negatiivselt, nagu ei otsita ka seoseid enese ja Soome vahel.

Ma ei mäleta ... 1500 või Stolbovo rahuleping või kuna see oli, kui hakati asustama seda Vene ja Rootsi vahel. Ja sinna rändas tohutult palju välja Soomest mitmetest maakondadest. Põhiliselt siis olidki Äyräpää ja Savo suuremad. Rootslasi läks ka sinna väga palju. Nüüd ongi juurtega niimoodi ...

Rootsi nimetas seda Ingerimaad oma Siberiks ja saatis välja neid, kes olid patustanud Rootsi riigi vastu [naerab]. Nii nagu kunagi saadeti üks ole Austraaliasse. Austraalia asustati täpselt samamoodi. Sinna Ingerisse just tulid Rootsist niisugused inimesed. Muidugi neid soomlasi meelitati sinna sellega, et said tasuta maad ülesharimiseks.

*Ma küll ei mäleta, et mitme aasta vältel, aga seda ei mak-
sustatud sugugi. See nagu meelitas nad sinna (mees, s
1953).*

Eelnevad tsitaadid kinnitavad ühelt poolt fakti, et Peterburi rajati soomlaste asualadele, täpsemalt öeldes Nyeni kohale, mille elanikkonnas olid enamuses soomlased ja rootslased (Engmann 1983:65). Teisest küljest aga kinnitavad tsitaadid rahva seas püsinud veendumust, et Ingerimaa kuulus soomlastele ning seal olid suured soomekeelsed külad. Väga paljud sealsetest elanikest ei osanudki muud keelt peale soome keele. Täiskasvanud inimeste vene keele oskus piirdus hädapärase sõnavaraga, mida oli vaja sisseostude tegemiseks ja Peterburis talusaaduste müümiseks, lapsed ei osanud niigi palju. Ja miks nad olekski pidanud, kui nii kodus kui mängukaaslastega räägiti soome keelt. Alles 1930. aastate lõpus muutus kooliharidus venekeelseks.

Külades olid võibolla mõned üksikud venelased. Nagu meie naaber tädi Zima. Nemad olid ainult suviti meie külas. Meie ju vene keelt ei osanud. Kord saatis ema mind poodi pärmi järele, olin 4-aastane. Küsisin "hiivat". Müüja vedas mind ühe leti juurest teise juurde. Mina juba nutsin, et anna mulle "hiivat" ja kõik. Läksin koju ja nutsin. Läksime emaga koos tagasi ja poemüüja ütles, et taevane jumal, küll mina teda vedasin kättpidi, et näita, mis sul vaja on. Poepidaja oli venelane ja ei saanud aru. Vanemad inimesed muidugi oskasid vene keelt, loomulikult aktsendiga. Suviti oli meil väga palju Leningradi suvitajaid (naine, s 1920).

Ingerisoomlased ei olnud ainult talumehed ja talunaised, kelle elu piirdus künni, külvi ja lõikusega. Sarnaselt Eestiga toimus 19. sajandi lõpus Ingerimaal rahvuslik ärkamine, kuigi ehk mitte nii suures mahus kui Eestis, mis tõi endaga kaasa ingeri kultuuri õitsele puhkemise. Pärisorjuse kaotamine 1861. aastal soodustas Ingeri kultuuri- ja haridusolude arengut väga olulisel määral. Kohe pärast seda avati Kolppana õpetajate seminar (1863), hakati rajama laulukoore ja seltsse. 1870. aastal pandi alus soomekeelsele ajakirjandusele ning

jätkati rahvaraamatukogude loomist. Skuoritsa Puudostis peeti 1899. aastal esimene Ingeri laulupidu (Kurs 1995:29). Mõte sellest, et pärinetakse kultuurirahvast, on tänasel päeval paljude ingerisoomlaste jaoks väga oluline.

Aga noh täpselt samuti ... siin oli alles eelmisel aastal 100 aastat laulupeost möödas – ingerlaste laulupeost. Noh kultuuritraditsioonid olid olemas. Ja see rahvuslik ärkamine oli võibolla eestlastega samal ajal enamvähem. Nii, et seda rahvuslikku kultuuri on seal Ingeris ikkagi viljelatud ja kuna rahvas oli jõukas, siis ikka hästi palju oli seal seda kultuurielu ka. Kirikuid oli seal ... võin nüüd eksida, aga kõikides suuremates nendes ... [mõtleb] “seurakunta” või kuidas seda nimetati ... kihelkondades oli olemas. Väga suured kirikud olid ja oma kirikuelu oli olemas täitsa kuni siis kolmekümnendateni (mees, s 1953).

Jõukad külad ja hea elu

Peterburi rajamine ei mõjutanud ümbruskonnas elavaid soomlasi ainult negatiivselt, st nende kultuuriruumi lõhkuvalt. Suurlinn tõi endaga kaasa ka positiivset – kogu regiooni majanduselu sai uue dimensiooni. Alguses vajati linna ülesehitamiseks tööjõudu, hiljem leidis tööd voorimeestele, teenijatüdrukutele ja vabrikutöölisele, samuti oli suurlinn heaks talusaaduste turustamise kohaks. Tänu tihedatele kaubandussidemetele ja kontaktidele Peterburiga oli ingerisoomlaste elatustase võrdlemisi kõrge. Talusaadusi viidi linna ning saadud raha eest jõudis taludesse ostukaup, mis tol ajal oli üsna uudne ja viitas otseselt talude kasvavale jõukusele. Revolutsiooni vallandumine, järgnev kodusõda ja kogu riigis valitsenud kaos lõid võimaluse ka luksускаupade hankimiseks. Millestki ei olnud puudus ja elu oli kuldne – sellisena on Ingerimaa jõudnud järeltulevate põlvete teadvusse.

Ega minu ema ei lugenud ennast sugugi mingisuguseks soomlaseks. Minu ema oli ikkagi ingerlane. See oli palju uhkem tema meelest, sest seal, kus tema elas kuni revolutsioonini ... Peterburg oli ju impeeriumi pealinn, mitte mingi

Joonis 36. ... osa käis juba siis ka Peterburis tööl. Ingerisoomlasest voorimees Peterburis teenistuses. Foto: ERM Fk 2786:40

tühi-tähi asi. Nemad olid ikkagi impeeriumi pealinna vahetus läheduses. Nii Soome kui Eesti ... kõik muud olid perifeeria. Ja elu oli ju tükk maad vaesem ja kehvem, aga nemad olid ju pealinna ümbruse inimesed. Ja pealinna mõjud olid ju äärmiselt suured ja elulaadi mõjutas ja kõike. Tegelikult olid ju ingerlased äärmiselt rikkad just tänu sellele kaubavahetusele. Ütleme vanast ajast, mida nad on seal rääkinud. Siis olid neil kõigil seal majad, üks ole. Kui- gi see põllulapp ei olnud seal teab kui suur, üks kolm kuni neli hektarit. Kes oli hästi rikas, sel oli juba kümme. Kümme hektarit pealinna lähedal, see oli varandus.

Revolutsioonaaastatel nad tegid eriti kõva äri selle toiduga, mida nad seal tootsid. Ja said seal tiibklavereid ja uhket mööblit ja kõike nihukest asja toidu vastu vahetatud (mees, s 1953).

No vimm ... ütleme selle Vene vastu on ikka jäänud rahval sisse. Ma ei tea, kas ta on emapiimaga kaasa antud või? Enne tsaariajal ei olnud seda, nii räägivad vähemalt vanad mehed seal. Siis ei olnud seda poliitikat, aga nüüd on see poliitika kõige tähtsam. Aga tookord nad olid talumehed. Väikesed maatükid ja nii nad elasid seal Peterburi all. Ei olnud häda midagi. Igal talul oli lehmake, mõnel oli kaks, üks ole. Seal perenaine võttis piimakarra, istus elektrirongi peale ja 25 minutit ja oli Leningradis. Viis piima ära ja oli tagasi. Nii suur linn, sinna vii ükskõik mis, kõik ostetakse ära. Oma lapist sai muidugi ... seal isegi vilja kasvatati. Mina mäletan, kui reht peksti koodiga, niimoodi vastamisi peksti.

Osa käis juba siis ka Leningradis tööl. No kui talus oli kolm, neli poega – üks päris talu, teised pidid tööl hakka-ma käima. Ja seal oli juba enne sõda elektrirong. Ta käis iga viieteist või kahekümne minuti tagant. Ja meie külast ei olnud rohkem kui poolteist kilomeetrit jaama (mees, s 1923).

Sarnaselt ülejäänud Nõukogude Liiduga muutis 1928. aastal alanud Ingerimaa kollektiviseerimine ka sealset elu, lõhuti talusüsteem ja algasid ulatuslikud repressioonid (Anepaio 1999b:438). Kuna vabatahtlikke kolhoosnikke just eriti palju ei leidunud, tuli võimudel kasutada jõumeetodeid. Pärast seda, kui paar jõukamat talunikku oli kulakuks tehtud ja ära küüditatud, astus ülejäänud küla “vabatahtlikult” kolhoosi. Kolhooside moodustamine ei ole aga mälestustes eriti oluliseks sündmuseks, sellest räägitakse vaid mõnel üksikul juhul. Enamus informante ei ole neid sündmusi ise kogenud, kuid ilmselt ka mitte neist kuulnud ja üks ole seegi teatavaks märgiks, et vanemad ei pidanud kolhooside loomist niivõrd tähtsaks, et sellest oma lastele rääkida. Ilmselt ei puudutanud kollektiviseerimise negatiivsed kaasmõjud kogu Ingerimaad eriti tugevalt. Tegemist võib olla ka vanemate teadliku vaikimisega – nad ei tahtnud, et lapsed sellest teaksid. Samas võib olla võimalik, et “kulakuperekondadel”, kellel on ilmselt kollektiviseerimisest hoopis teine kogemus kui minu informantidel, on olnud teistsugused elukäigud ja -saatused, millesse ei mahu hilisem Eestisse põgenemine.

Antud uurimuse aluseks olevates elulugudes meenutatakse kolhooside aega pigem positiivselt. Taludes jätkus väiketootmine, talusaadusi turustati endiselt Leningradis ja inimeste mentaliteet ei olnud veel nõukogulikuks muutunud. Kuid oluline on ka asjaolu, et see on eluperiood, mis möödus Ingerimaal enne nende deporteerimist ja saab seepärast automaatselt positiivse värvingu.

Kulakuteks tegemine oli 1929-30. Mina seda ei mäleta, aga ema rääkis. Alguses mõned talud kuulutati kulakuks ja saadeti Hibiinidesse Hibinogorskisse, nüüd vist Kirovsk, apatiitide kaevandusse. Järgmisel päeval kohe tehti kolhoos, et kes tahab astuda. Tehti koosolek ja vabatahtlikult pidi alla kirjutama, et oled nõus astuma. Kes ei tahtnud, need tehti hiljem jälle kulakuteks. Paar-kolm päeva peale koosolekut naised otsustasid oma avaldused tagasi paluda, et võibolla too kolhoos ei olegi nii hea asi. Läksid külanõukogusse, aga seal öeldi, et hilja, nüüd olete juba kolhoosnikud (mees, s 1929).

Ema ja isa rääkisid palju Ingerimaast, nende noorusaeg möödus seal. Kuigi meil kolhoosid olid, meil olid töökad vanemad. Kes tööd tegid, need elasid kõik hästi. Meil oli lehm põhiline tuluallikas. Vanaema viis üle päeva piima, tal olid kindlad kohad. Raha maksti kord või kaks kuus. Leningradis oli kaupa küll ja kõike toodi. Ega meil millestki puudus ei olnud ja raha oli ka. Tolle aja kohta olid meil ilusad riided seljas ja toas oli mööbel, mis moes oli (naine, s 1932).

Kui kolhoos tuli, läksin sinna. Meil oli väga tore kolhoos ja toredad inimesed külas. Ükski ei tohtinud varastada. Kes varastas, saadeti minema. Tööd tehti kõvasti (naine, s 1915).

Joonis 37. Uusiküla noored 1913. aastal pühapäeva veetmas. Foto: Museovirasto SUK 494:6

Ilus helevalge

Inimesed ehitavad kultuuripärandit läbi oma aja ideaalide ja mustrite. Minevik saab oma kuju kaasaja unistustest ja utopiast. Otsides ajaloo rituaale ja juuri, vormime me ka tulevikku. “Vene kirjandusteoreetik Mihhail Bahtin konstateerib jutustamiskunstis aja ja ruumi dimensioonide üle mõtiskledes, et on olemas “ajalooline inversioon”. See inversioon tähendab, et me lisame meeleldi teatava ideaalse olukorra ajaloo leiduvale heroilisele või heale ühiskonnale. Sellisel viisil luuakse miski, mis rikastab kaasaega ajaloo, kuid see toimub tuleviku arvelt. Minevikku kogetakse usu ja usaldusega, tulevik muutub samal ajal ebakindlaks. Kui me tänasel päeval muudame küsitavaks moodsa ühiskonna väärtused ja järeldmõjud, võimalused ja tuleviku, taastub sel viisil huvi teiste aegade vastu ja luuakse uued traditsioonid. Kui inimene seostab ja võrdleb ajalugu meie oma kaasajaga, siis leidub tendents, et meie moodsat ühiskonda kritiseeritakse ajaloo

abiga, arutledes selle ümber, kuidas varem oli kõik ehtne ja õige, samal ajal tänapäeval puuduvad kindlad väärtused ning kõik tundub vale ja ebatõeline” (Svensson 2000:8).

Roheline oli minu lapsepõlve org... Mälestused lähedastest terve suguvõsani, kodust linna ja külani on meie mälestustes enamasti positiivsed ning taustaks kumiseb kõrvus laul parematest aegadest, ajaloost ja rahva mälestustest (Johansen 1989:233).

See, kuidas indiviid kohta (regiooni) eristab, ei seisne mitte täpselt füüsiliste mõõtmete ja vormi fikseerimises, kuivõrd tähendustes, mille kogukond sellele omistab ja nende tähenduste jätkuvuses põlvkonnalt teisele (Paasi 1996:208; tsit Relph 1976). Isegi, kui füüsiline keskkond muutub, säilivad mälestused sellest, milline see paik oli varem ja need mälestused aktualiseeruvad aeg-ajalt (Runnel 1998:45). Teisele maale kolides võetakse kaasa mälestused, mitte “kodumaa” ise.

Joonis 38. ... seitse kilomeetrit oli meie kirikuni ja see kohe säras seal mäe otsas! Taastatud kirik Gatšinas. Foto: ERM Fk 2786:47. Vt värvitahvel III

Koolimaja oli ilus hele-helevalge maja helesinise katusega. See maja ja katus paistsid kaugele mäe otsast ära. Seitse kilomeetrit oli meie kirikuni ja see kohe säras seal mäe otsas. Eriti laupäeva õhtuti. Meil oli selline komme, et igal laupäeva õhtul pühiti maja ees need iluaiad ära, pandi värsket liiva. Värava juures oli suur kask, selle otsas linnud laulsid hommikuti. Kirikukellad olid ilusasti kuulda ja kirik paistis (naine, s 1920).

Ja nüüd kui ma Sulle ütlen – ingeri naised on väga ilusad. No mehed võibolla ei ole nii, aga naised ... Või vaata neid ... minu isa portreed, kus isa on 15-aastane. Vat need mehed kõik. Vaata, kui kenad need tema küla mehed kõik. Mehed ka. Nad ei joond, nad ei suitsetand, kristlikult elasid oma naistega. Ega see oli väga suur asi, et kõik olid head ja üldkokkuvõttes on head (naine, s 1931).

Joonis 39. ... vat need mehed kõik. Vaata, kui kenad need tema küla mehed kõik ... Humalasaari noormehed 1917. aastal. Foto: ERM Fk 2724:79

Mälestused kaotatud kodukülalt muutuvad aastate jooksul enamasti ainult nostalgilisemaks (Laaksonen 1982:59). Mälestus füüsilisest Ingerimaast on nii ilus, et seda saab kirjeldada ainult kõige positiivsemalt. Kodukoht koos linnulaulu, mäe otsas kõrguva kiriku ja taamalt kostvate kirikukelladega tundub paradiisisarnane. Isegi inimesed olid Ingerimaal inglisisarnased olevused, kes ei teinud ühtegi halba tegu ega eksinud kristlike eetikareeglite vastu. Pole ime, et taolise elukeskkonna kaotamine on taganumist vääriv. Samas peab meeles pidama, et tegemist on mälestustega Ingerimaast või õigemini sellega, mida sellest mäletada taheatakse, mitte Ingerimaa endaga. Mälestustel on aga omadus aastate jooksul aina ilusamaks ja nostalgilisemaks muutuda.

Joonis 40. ... ja nüüd, kui ma Sulle ütlen – ingeri naised on väga ilusad! Kaunitar Hakaja külast umbes 1915. aastal. Foto: ERM Fk 2786:14

Kokkuvõte

Teise maailmasõja ajal ja järel toimunud rahvaste ümberpaiknemise raames kadus soomekeelne elanikkond Ingerimaal praktiliselt täielikult ning üks osa sellest sattus elama Eestisse. Ingerisoomlased tulid Eestisse vahetult pärast Teist maailmasõda ja pärast väljasaatmisi aastatel 1947-50 püsis grupp arvukuse seisukohast enamvähem muutumatuna kuni 1990. aastani. Erinevalt teistest etnilistest gruppidest ei ole uut verd olulisel määral hiljem juurde tulnud, sest ei olnud enam soomekeelset Ingerimaad, kust tulla. Grupisisesed muutused on toimunud läbi integreerumise ja assimileerumise teiste Eestis elavate rahvustega, peaajalikult eestlaste ja venelastega ning viimasel kümnel aastal Soome ümberasumisega.

Viimase sajandi jooksul toimunud ingerisoomlase kogukonna ja kultuuri hääbumine ning uus ärkamine peegelduvad ilmekalt Eestis elavate ingerisoomlaste elulugudes. Ingerisoomlaste lugu on lihtsate ja tavaliste inimeste lugu, sest rahva eliit oli hävitatud juba Ingerimaa kollektiviseerimise käigus 1920.-30. aastatel. Eestisse tulid lihtsad talunikud ja töölised, kes üritasid siin oma lõhutud elu jälle rööbastesse seada. Kuna kogu grupp koosneb lihtsatest inimestest, siis ongi õige läheneda nende olemusele ja tegelikkusele läbi elulugude, mis on nendesamade inimeste poolt räägitud. Ükski arhiiv ei suudaks teavet anda selle kohta, kuidas asjaosalised on kogenud situatsiooni, millesse nad sattusid ja kuidas nad sellele tagasi vaatavad. Võibolla ainult kirjad ja päevikud, kui neid arhiivides leiduks, võiks anda elulugudega võrreldavat informatsiooni.

Kuna ingerisoomlasi on vägivaldselt ümber asustatud ja nad on ise põgenedes ümber asunud ning nende elu ja eluvorm on see läbi lühikese aja jooksul kardinaalselt muutunud, on õigem rääkida elustiili lagunemisest ja sotsiaalse võrgustiku muutumisest ning selle kajastumisest elulugudes. Nende elulugude abil mõistame, kuidas üks ingerisoomlane üles kasvab, mismoodi ta oma elu elab ning kuidas ta oma elule tagasi vaatab ja mida ta elust rääkides oluliseks peab ja mida mitte. Samaaegselt tekib sundus uurida ühiskonda, milles asuvad ju iga indiviidi juured ning sotsiaalset keskkonda, mis nende igapäevast elu mõjutab. Eestlased

ja venelased moodustavad nende teadvuses üsna selge ja kindla-piirilise osa. Neil on eestlastest või venelastest abikaasad, eestlastest tööandjad ja kooli- või mängukaaslased ning elamisreeglid olid pikka aega seatud Nõukogude ühiskonna poolt ja praegu määravad nende olemist Eesti ühiskonnas kehtivad normid. Ingerisoomlaste ja eestlaste/eestimaalaste elu on nii dünaamiliselt ühendatud ja seotud süsteemis, et ühte ei ole võimalik mõista teisest lahusolevana. Seepärast ei saa koguda ja uurida elulugusid ilma sotsiaalset konteksti kaasamata.

Mälul on otsustav tähendus kogu identiteedi konstrueerimisele. Mineviku tunnetamine kinnitab, kes me oleme oma kaasajal. Ingerisoomlaste identiteet tugineb suures osas nn mälukultuurile. Neil on olemas kindel jutustamistraditsioon, kus sõjal ja tervele grupile osaks saanud raskel saatusel on oma kindel roll. Sellistele lugudele rajanebki praegusel hetkel suur osa ingerisoomlaste etnilisest identiteedist. Ka kollektiivne mälu vahendatakse läbi individuaalse mälu, kuna puuduvad kollektiivsed mälestusmärgid ning nõukogude ajal puudus neil võimalus ühistegevuseks ja kollektiivse mälu väljatöötamiseks.

Inimesed struktureerivad oma elu, et selle üle kontrolli saavutada. Kuna kirjeldus isiklikust elust on sageli üledoseeritud mälestuste ja ajalooliste faktidega, võib see tingitud olla missioonitundest tuua päevavalgele tegelikult toimunu ning korvata vastavasisuliste raamatute ning muude väljaannete puudumist. Ingerisoomlaste elulugudele on omane, et rasketel sõja-aastatel saadud kogemused moodustavad nende elulugudes domineeriva osa, kuigi ajalises mõttes edastavad neid kogemusi puudutavad jutustused vaid viis kuni seitse aastat väldanud eluperioodi jooksul juhtunut. Sõda, nälga, küüditamist, elu Venemaa kolkakülas ja "24 tundi" võib nimetada elulugude sõlmteemadeks ja seda mitte ainult elulugudes neile pühendatud lehekülgede rohkuse, vaid ka nende tähenduse tõttu inimeste elukäigule. Sõlmteemad annavad infot aastate kohta, mida inimesed peavad oma elus kõige raskemateks ja saatustmääravamateks. Keerulised ajad algasid Ingerimaal küll juba 1928. aastal käivitunud kollektiviseerimise ja 1936.-37. aastal haripunkti saavutanud repressioonidega, kuid ingerisoomlaste ühtse kogukonna hävitamine toimus siiski aastatel 1941-48 ja sellesse aega mahuvad ka sõlmteemadega seonduvad sündmused ja

*Joonis 41. Piltpostkaart Eesti-Ingerist
1930. aastatel. Foto: ERM Fk 958:2*

neist saadud elamused ning kogemused. Iga sõlmteema on seotud ühe konkreetse sündmuse või kogemusega, kuid viimased moodustavad omakorda sündmuste ahela, kus üks sündmus teisest välja kasvab ja üks kogemus järgmise ni viib. Kõik saab alguse Teisest maailmasõjast, mis ingerisoomlaste jaoks markeerib kodumaatuks jäämist ja rahvusliku identiteedikriisi algust. Rääkides isiklikult kogitud füüsilistest raskustest ja vaimsest ning poliitilisest terrorist, jutustavad informandid tegelikult oma perekonna, küla ja kogu Ingerimaa saatusest ning sellega seonduvast kollektiivsest kogemusest. Seoses sõja ja küüditamisega enesele osaks saanud raskest saatusest ja kannatustest rääkides tunnetatakse enese kuul-

lumist ingerisoomlaste hulka, kuna läbi jutustuse kinnitatakse nii iseendale kui kuulajale veel kord osalemist kõigile ingerisoomlastele osaks saanud ja tervet rahvagrupi eksistentsi mõjutanud sündmustes. Veel ühe põhjuse võib leida soovist asetada end oma kannatustega eestlaste kõrvale, kes 1980. aastate lõpus avalikustamistuhinas nõukogulikest repressioonidest väga palju rääkisid ning ka muulaste lahkumist soovisid. Rääkides oma elu traagilisest osast, mis muuhulgas sisaldab ka kodumaast ilmajäämist, otsitakse justkui õigustust Eestis elamisele.

Kõige pikem elulugudes kajastamist leidev periood mahub aastasest 1947(50)-1988 ning hõlmab endas neljakümnet elu- ja tööaastat. Infomantide jutustamisinnukus on sellest pikast perioodist rääkides aga pöördvõrdeline võrreldes eelneva lühikese

perioodiga. Sageli öeldakse lihtsalt, et *siis hakkasime elama*. Jutustuse sellisel ülesehitusel võib olla mitmeid põhjusi. Avalikkuse jaoks olid nad nõukogude kodanikud, kes pidid end identifitseerima ameti ja töösaavutuste järgi, mitte etnilise kuuluvuse järgi. Neil aastatel ei juhtunud nendega midagi sellist, mida võiks seostada ingerisoomlaseks olekuga. Ingerisoomlase identiteet oli varjus ja üksikutel juhtudel ehk isegi päris kadunud. Oluline on ka see, et sõjaaegne olukordade pidev vaheldumine ja ekstreemsus asendus rutiiniga – elu asetus normaalsesse ja rahulikesse rööbas-esse. Abielluti, sündisid lapsed, vahetati töökohti ja kortereid ning osteti oma esimene auto.

Sõja järel põgenesid ingerisoomlased neile määratud elukohtadest Kesk-Venemaal ning ligi kolmandik siirdus Eestisse, mis ahvatles peamiselt keelelise ja kultuurilise lähedusega, kuid mitte vähem oluline ei olnud ka Eesti majanduslik paremus võrreldes ülejäänud Nõukogude Liiduga. Eestis algas ingerisoomlaste üsna kiire integreerumine Nõukogude Eesti ühiskonda, kuna tänu varasematele repressioonidele soovisid nad ise oma päritolu ja etnilist eripära varjata. Kõik ei mahu alati kehtivatesse raamidesse ja rajatud kategooriatesse, nagu nt ingerisoomlus Nõukogude Eestis, kus, tõsi küll, kehtivad kategooriad olid rajatud väljastpoolt ingerisoomlaste gruppi. Ühiskond markeeris nende ingerisoomlust repressiivse poliitikaga kuni 1950. aastate alguseni, kuid pärast seda jäeti nad iseenenda hooleks. Integratsioon toimus peaaesjalikult läbi töökollektiivide,

Joonis 42. Piltpostkaart Eesti-Ingerist 1930. aastatel. Foto: ERM Fk 958:41

segaabielude, haridussüsteemi ja usupoliitika, kuid samavõrd oluline oli ka ingerisoomlaste eneste soov mitte mäletada. Kodu oleks nende jaoks olnud ainukeseks võimaluseks oma lastele nende etnilisest päritolust rääkida. Algaastatel tundsid vanemad hirmu ja otsustasid järeltulevat põlvkonda säästa ja hiljem, kui “sularperiood” lubas vabamalt hingata, oli nõukogude süsteem neid juba endasse haaranud ning kultuurilise kohanemise protsess, mille sisserändajate grupp pärast uuele maale kolimist läbib, oli täiel hool käivitanud.

Sarnaselt paljude teiste hajutatud väikerahvastega ei olnud ingerisoomlastel Nõukogude Liidus võimalust oma kultuuri- ja keeletraditsioonide säilimiseks. Võimalus selleks avanes alles 1980. aastate lõpus, kui Nõukogude Liidus hakkasid puhuma uued tuuled. Nõukogude Eestis algas laulev revolutsioon, mis hiljem viis Eesti iseseisvumiseni. Selle protsessi tulemusena muutus 38% Eesti elanikkonnast ilma elukohta vahetamata muulasteks, kelle elusituatsiooni ja õigusi selline muutus väga suurel määral mõjutas. Mitte kõik muulased ei reageerinud sellistele muutustele valuliselt ning kasutasid võimalusi oma kultuurielu alustamiseks ja arendamiseks.

Ingerisoomlased olid juutide ja rootslaste järel kolmas väikerahvas, kes juba 1988. aastal Tartus oma esimese kultuuriseltsi moodustas. Õige pea järgnesid ka teised maakonnad ning kohalike seltside ühendamiseks loodi Eesti Ingerisoomlaste Liit, kuhu kuulus liidu hiilgeaegadel kolmteist kohalikku seltsi ligi 6 000 liikmega. Seltside tegevuse eesmärgiks on olnud rahvuskultuuri taaselustamine, rahva säilimisele kaasaaitamine, kuid ka maailmale enesest teada andmine. Suures osas tänu seltside tegevusele ja liidu poolt väljaantavale ajalehele “Inkeri” on toimunud ingerisoomlaste rahvuslik eneseavastamine. Üksikutele liikmetele on seltsidel mitmeid erinevaid funktsioone – võimalus tunda end ingerisoomlasena, osaleda laulukooris, käsitööringis, õppida soome keelt, reisida koos kooriga Soome, saada osa vanurite hoolekandesüsteemist või hoopiski seltsi abiga korraldada Soome ümberasumist.

1990. aastal kuulutas Soome president Mauno Koivisto ingerisoomlased tagasipöörduvateks immigrantideks ehk teisisõnu muutusid nad nüüd välismaal elavateks soomlasteks, kel on täielik õigus “koju” tagasi pöörduda. Selline võimalus asetab uude

valgusesse ka sõjalamused ja isamaast ilmajäämise, mis nüüd ei olegi läbi ja lõhki negatiivne, eriti tänasest olukorrast vaadatuna, sest see muudab võimalikuks nende Soome asumise. Kui varem olid nende elu suuremaid pöördeid põhjustanud teiste poolt tehtud otsused ja vägivald, siis nüüd on igaühel vaba valik ise otsustada. Intervjuude põhjal jäi mulje, et Soome kutse ei peitu isamaaks olemises, vaid hoopiski majanduslikus heaolus ja Eestist tunduvalt kõrgemas elatusasemes. Üks neljandik Eestis elavatest soomlastest on veel kord kodumaad vahetanud ja Eesti tolmu jalgadel Soome omaga asendanud. Kuid paljud neist ei ole läinud lõplikult, mida näitab kasvõi Eestis asuva kinnisvara allesjätmine, millega soovitakse säilitada endale teatav tagasipöördumise võimalus. 2000. aasta alguses elas Eestis veel ligi 12 000 soomlast – neist osa ootab vastust tagasipöördumispalvele ja osa on otsustanud lõplikult Eestisse jääda. Siiajäämise põhjusi on mitmesuguseid: Eesti pidamine oma kodumaaks; eestlastest või venelastest abikaasad ja lapsed; kõrge vanus; autunne, mis keelab minna Soome riigi rahade peale elama, kuna elutöö on ikkagi tehtud Eestis.

Kui Eesti lahkulöömine Nõukogude Liidust andis ingerisoomlastele võimaluse oma rahvusliku identiteedi ülesleidmiseks ja taasavastamiseks, siis tekitas see teisest küljest ka vajaduse elada uue riigi seaduste ja reeglite järele. Ingerisoomlaste jaoks seondub Eesti võim eelkõige kodakondsuse taotlemisega ning see on ka elulugudes üheks käsitlemist leidvaks teemaks. Tavaliselt lõpetataksegi oma elulugu looga Eesti kodanikuks saamisest ja mõnikord öeldakse lihtsalt – *Näh, nüüd olen Eesti kodanik ja sinise passi sain kah.*

Tänaste ingerisoomlaste jaoks elab Ingerimaa edasi vanematelt kuuldud, lehest ja raamatutest loetud juttudes. Vanematel inimestel on ähmane lapsepõlvest pärit mälestus oma elust Ingerimaal, noorematel ei ole sedagi. 1990. aastate alguses käidi sageli Ingerimaad avastamas ja oma juuri otsimas. Eesti iseseisvudes jäi Ingerimaa teisele poole riigipiiri ja sinna pääsemine muutus raskeks. Kuid kadus ka huvi, sest Ingerimaa ei olnud enam selline nagu teda mäletati ja temast lugudes räägiti. Ei olnud enam soomekeelseid külasid ilusate ja jõukate taludega, künkal särava kiriku ja kõrvu kostva soomekeelse lauluga. Ingerimaast on saanud muinasjutumaa, mis elab ainult rahva mälestustes.

Viimase kümne aasta jooksul on ingerisoomlaste grupp läbi teinud mitmed muutused ja selle üksikud liikmed on eneselt küsinud – Olen ma ingerisoomlane? Mis on ingerisoomlus? Mida see tänases Eestis tähendab? Mis eristab mind teistest Eestis elavatest rahvustest? Nad eristavad end eestlastest sellega, et neil on teistsugune ajalugu ja nende vanemad ei ole eestlased. Oleks nad elanud Ingerimaal, oleks nende etniline identiteet seostunud sellega. Kuid millega seostub see nüüd? Erinevas vanuses, erinevasse sotsiaalsesse keskkonda kuuluvate ja erinevate elueesmärkidega inimestel on vajadus ingerisoomse identiteedi järele kindlasti erinev, samuti nagu on erinev selle avalik väljanäitamine ja enese suhetamine Eesti ühiskonnaga lähtuvalt enese etnilisest päritolust. Need, kelle jaoks ingerisoomlus on enesemääratlemisel oluline, peavad kindlasti tundma oma etnilise grupi teekonda läbi ajaloo tänasesse päeva ning teadvustama enesele oma paiknemise selles loos.

Ingrian lives and stories. Cultural-analytic study of life-stories

I've been told several times that the Estonians do not want foreign people to live here, that they want to be by themselves. But what can I do if I'm already here? If you remember the Great War, then you remember my peoples' great sufferings...you don't know it. Nobody knows it besides us. And we have to be satisfied only to be left in peace. (A woman, born in 1911)

This is how Anna, an Ingrian woman described her life (in her own word) in 1997 This excerpt shows how immense political events and sudden changes in society affect the life of an individual. How does a person become an immigrant, a refugee, a foreigner or member of an ethnic minority? Anna implies with her statement that only those who have suffered, can clearly remember the past.

The goal of the present study is to analyse the cultural changes of the Ingrian Finns who started their lives in Estonia after World War II up to the present day. This work seeks to answer to the following questions: how do historical events, political decisions and changes in society affect the existence of one ethnic group?

The analysis is based on a set of biographical interviews and written life stories. From 1996 to 1999, I interviewed 45 Ingrians (born between 1909 and 1976) – 36 of them were women and 9 were men. The written life stories were sent to the Estonian Literature Museum in 1998 as a response to a newspaper call for Ingrian life-stories. They were comprised of 11 life stories: 6 women and 5 men (born between 1923 and 1941). The memoirs consist of the author's antecedents prior to their interview just as he/she memorises his/her life and deeds; the events, experience and adventures as well as the choices made are continuously appraised and analysed in this process. The aim is to discover why life went as it did and which of their own decisions coupled with external impulses or factors. How has the past affected the Ingrians' life and how does it reflect in their own stories about their lives, i.e. what have they considered worthy to remember and retell?

Ingria: a bird's eye view of historical and ethnic development

Who are the Ingrian Finns? Historical Ingria lies between the River Narva and Lake Ladoga, covering almost the same area as the present oblast of Leningrad. The ethnic structure of Ingria has overcome major changes during past centuries. The Votians and Izhorinas were the original inhabitants of Ingria until they became russified due to the adoption of Russian Orthodoxy. As in 1617 Russia and Sweden concluded the Stolbovo Peace Treaty, Ingria was incorporated into Sweden. Swedish authorities incited Lutheran Finns to emigrate from Finland to Ingria. The settlers mostly came from two parts of Finland – the parishes of Savo and Äyräpää. According to the census of 1926, there were 114,831 “Leningrad Finns”, and 97.7% of them spoke Finnish as a mother tongue (Matley 1979:7). Ingrian Finns lived in “Finnish” villages and did not mingle with other ethnic groups living in the area. The main factors preventing integration were their confession (Lutheranism) and the Finnish language.

During the second half of the 19th century a national awakening similar to the one in Estonia occurred in Ingria – the first singing festival was held, people founded choruses and societies, published Finnish literature, opened teachers’ seminar and established public schools. During the October Revolution Ingria attempted to gain independence, just like Estonia and Finland, but had no success; at first Ingria remained a part of Russia and thereafter was incorporated into the Soviet Union. Since 1928 collectivisation as well as liquidation of peasant farms were implemented alongside with first deportations of population. The repressions reached their peak in 1936-37 as Lutheran church and Finnish schools, as well as publications and radio broadcasts were terminated. Notwithstanding the difficulties, most of the Ingrian Finns remained in their homeland among their compatriots. It was only World War II that caused loss of the communal unity of Ingrian Finns. After two years of warfare in Ingria, the Ingrian Finns situated to the east of Leningrad were transferred to Finland, according to the pact between Finland and Germany. But already in 1944 Finland and the Soviet Union reached an armistice agree-

ment, in accordance with Finland became obligated to send back all citizens of the Soviet Union. All the Ingrian Finns returning “home” were deported to relatively backward areas of Central Russia; already in a couple of years they managed to escape from there to Estonia or Karelia.

According to the Estonian census of 1989, there were 16,622 (Ingrian) Finns. Their minority was the fourth largest in Estonia after the Russians, Ukrainians and Byelorussians. Officially, the minority group was called “the Finns” – however, similarly with the Baltic-Germans and the Swedish-Finns, one always added their historic geographical location when talking about the group (Ingrian Finns).

Life story as a reflection?

Ethnologists like to translate people’s action through narratives (Frykman 1999:76), because it is not always possible to personally experience the event. I could not have lived as an Ingrian in 20th century Soviet Union, therefore; I base my research on the narrative of those who did. Life stories as biographical narratives become an interesting methodological tool enabling us to discover connections and situations not visible through other kinds of primary sources.

Composing a life story is a creative act where one tries to present a relevant overview of one’s life. The composer of the story selects events by choosing between more and less important details and by analyzing the correlation between the cause and the consequence. Thus, a life story is a reconstruction of narratives from one’s life. In this reconstruction certain episodes are consciously hidden while others are emphasized (Niedermüller 1988:464). Therefore, the life story never reflects the true life lived. It is not a detailed and precise reflection of life events. Rather, one could compare a life story with the image in a funhouse mirror where some details seem accurate and even accentuated, others diminished or clouded over, and some are left in shadow.

The selection of events chosen for a life story is filtered through today’s perception of life. This filter is not neutral, as some parts of the past get forgotten and others gain in importance through later

happenings (Thorsen 1992:76). This means that we do not live and recall the past in a vacuum or in a neutral time zone. New experiences often change the meaning of preceding ones. In different contexts the same event can be differently interpreted.

Norwegian anthropologist Marianne Gullestad, who has studied the life story of four Norwegians from various age groups, reached the following conclusion: "During the life cycle, a person can encounter diverse situations that change his course of life. Thus, one can have several life stories depending upon which details are emphasized. Everything depends on the leading idea for telling a life story. Self-identity and self-understanding can be very relative matters. One can define oneself by identifying directly or indirectly with others or in opposition to them or their ideas. Autobiography not only presents a picture of oneself but also contains an image of one's society" (Gullestad 1996a:26). This observation draws together all the main aspects of composing a life story: self-identification (identifying with others or in opposition to them), main idea for constructing the narrative, and the relationship between an individual and a collective society.

Yet, there is one more important dimension – time. German ethnologist Albrecht Lehmann demonstrates in his research *Erzählstruktur und Lebenslauf. Autobiographische Untersuchungen* (1983) that the dimension of time in a life story has at least three chronological layers: historic time, individual biographic time and private time. When analyzing a life story, one should always note firstly, which historical events have been underlined by the story teller, and secondly, how do personal events interact with the official political history (Lehmann 1983:17). The emphasis on historic or personal events varies in different life stories. One could even claim that only a small number of people focus on their personal intimate affairs in a life story. The Ingrians' narratives consist largely of the historical events which brought about changes in their political and social standing during the middle and the latter half of the 20th century. Historic and individual biographic time dominate over private time.

War and deportation – the key topics of Ingrian life stories

Scholars studying life stories have emphasized that people often stress their childhood and teen years in life story interviews (Bohman 1986, Gullestad 1996b). However, the Ingrians do not consider the recalling of childhood as very important. Rather, they begin their story by remembering the war, the move to Finland, deportation to Russia followed by escape and hiding. The childhood of people who were born at the end of the 1930s coincided with dramatic war events and the subsequent period of instability – thus, they have several sharp memories to recall. However, it is curious that the childhood memories of those who were born earlier have equally been overshadowed by later more dramatic events. It seemed as if the storytellers wanted to skip their early life in order to concentrate on something more important.

Psychologists call lives that are full of sudden events “lives with deviation”. These kinds of lives are formed largely by unexpected incidents rather than by culturally determined changes (Thorsen 1992:23). Ingrians have a life story with deviation that is strongly affected by the Second World War and the national policies of the Soviet Union. For the Ingrians, the Second World War became a traumatic experience that was forced upon them and that they had to incorporate into their inner system. The more a family’s life style changed because of the war, the more people talk about it.

There exist certain key topics which are always present in Ingrian life stories – “war”, “hunger”, “deportation”, “twenty-four hours” and “sackfellows”. In the time frame, all these events occur during a relatively short period – five to seven years. Yet, even half a century later they form an important part of one’s memories. What happened during that short time outweighs both earlier and later matters. War and deportation 1941-47 destroyed the Ingrian community as an ethnic unit and thus everyone recalls these years. For the Ingrians, the Second World War and the years following marked the beginning of the end of ethnic identity and the loss of homeland.

Anniki Kaivola-Bregenhøj claims that collective memory plays a surprisingly large part in Ingrian life stories. The principal subject is “us, Ingrians”, rather than “me”. The essence of a life story is focused on a group and not on a single person. Talking about “us” represents a group identity (Kaivola-Bregenhøj 1999:59). When speaking about personally experienced physical hardships, about mental and political terror, the informants actually talk about the destiny of their family, their village and the whole of Ingria. When recalling the war and the deportation they perceive their ethnic belonging – they get a chance to tell the listener about participation in the events that came upon the whole of Ingria. It seems that the tragic topics serve as a necessary tool for creating a picture of an Ingrian as well as of the entire Ingrian ethnic group.

War and hunger

During the Second World War, seizure of Leningrad was one of Germany’s main objectives. From 1941 onward, this effort became a blockade lasting more than two years. All that time the central part of Ingria was under siege. About 65,000 Ingrians remained in the territory controlled by the German army (Anepaio 1999b:438). The majority of them were moved to Finland in 1942-43 after a treaty was signed by Finland and Germany. Without exception, the war remains an extremely significant memory for the Ingrians to this day – regardless of their age during the war.

When the war started, I was three years old. However, I have certain memories about it:

A German soldier was washing himself in the yard, his whole upper body covered with white foam. When he had washed the foam off and dried himself, he took a small tin box out of his pocket and offered me candy with his white teeth flashing in a smile. I would have rather been offered the box but he did not give me that.

There were fourteen Spanish people housed in our living room. However, they always collected fifteen army pots for food. It was more than I could eat. They admired

my blue eyes and yellow hair and played with me when "at home". The whole room was full of noise. I was photographed and the photos were sent to my parents. I guess I was a small exotic animal for them.

I went out and saw my aunt's fat carrot-colored cat hanged by its left leg at the tree and somebody was peeling off its skin. I started crying. A photographer picked me up and took me inside to make me stop crying. The cat was cooked. The cook said, "gut, gut" and offered us some too, but we did not eat. (A woman, born in 1938)

When talking about the war, a difference is apparent between an individual's specific memories and collective ones. On an individual level, people talk about their personal experience. On a general level they tell traditional stories that have evolved about the war. Based on literature and films, they have developed a specific vision of historic events. Thanks to the Soviet propaganda and movie-business, the Soviet people have acquired a unified model of talking about the war.

My first memories are from the time that the war started in August 1941. Our village was situated 40 km from Gatshina in the middle of the woods. The Germans came, all dressed in black. They all went in search of food, eggs and ... Exactly like in a movie that I saw after the war. (A woman, born in 1934)

In case people do not remember anything else about the war, they say "we were starving" and recall with abhorrence the kind of "food" that they had to eat. Many Ingrians considered famine one of the most difficult trials of their lives, often dominating over other war memories. Several informants recalled begging for food from the Germans as a last recourse. Truly, it is hard to forget such a humiliating experience.

We, children often stood in a queue by the Germans. They used to give us their leftovers. 'Buterbrot' were given. Once we found a cow's skin in the attic and then

jelly meat was cooked. I recall the smell to this very day. (A woman, born in 1933)

I went begging at the Germans' kitchens. I said 'Ich habe nicht Mutter, ich habe nicht Vatter, ich wohne allein, bitte mir wenig Brot.' Sometimes they took pity on me, sometimes I was told 'raus, raus, weg'. I was kicked out. Anyway I was lucky to have survived. I prayed every day and always counted on heaven. (A woman, born in 1925)

The bilateral treaty between Finland and Germany that allowed Ingrians to go to Finland saved many from war and hunger. However, they were later deported to Central Russia. They were sent to deserted areas located far from the urban centers. The locals themselves lacked food, to say nothing of the newcomers who had arrived in the middle of the winter.

Deportation, 24 hours and "sackfellows"

The deportation of Ingrians started already in 1928 together with the forced start-up of collective farms. 40,000-50,000 people were deported between 1928-36, accused of being 'kulaks' (land-owners using hired work force) or politically untrustworthy persons (church ministers, teachers, villagers of North-Ingria near the Russian-Finnish border). However, the current life stories rarely mention these earlier deportations. The life stories mostly concentrate on the deportation of 1944-45.

On September 19, 1944 the treaty was signed between Russia and Finland. According to its Article 10, Finland was obliged to return to Russia all of its military prisoners as well as the Soviet citizens forcefully taken to Finland (Nevalainen 1992b:282-283). The Ingrians in Finland were enticed to return not by direct force but indirectly – by special propaganda. The primary reasons for returning included being reunited with family members, homesickness, and some level of self-determination in one's own land. 55,773 people returned through a single border station of Vainikkala in one month (Tuuli 1988:307).

The Vainikkala border station and the city of Viipuri represent the beginning of a new life for the Ingrians. Unfortunately, it was not for the better. The doors of the trains were locked right after

crossing the border and people started to guess that things were not going right. Why should they be transported behind locked doors like criminals? Later, in Leningrad people were told that they would never return to their homeland.

We started to ride from Viipuri and the wagon doors were locked. In Leningrad the train stayed in a station and some elderly woman talked to an officer through the train window asking him to let us out as we could find the way ourselves. She said in Russian 'nasha rodina tut' [our homeland is here]. The officer replied in Russian 'vasha rodina s tverskoi, jaroslavskoi' [your homeland is on Tver, Yaroslav]. They never let us out. Like that, behind locked doors we were taken through Leningrad so that no one would escape. (A man, born in 1929)

The Ingrians soon understood that they were not being taken to their homeland. Yet, none could guess the gravity of the situation. Return to the Soviet Union meant deportation to new strange places. The Ingrians had to start their lives over again.

Soon after the deportation in 1946 some of the Ingrians tried to return to their homeland. But that only caused conflicts with the Soviet authorities as well as with the newcomers from Russia, the Ukraine or Byelorussia who had settled in their former homes. Settlement near Leningrad and the Russian-Finnish border was allowed only with the permission from official authorities. Many Ingrians did not get one. Rather, they were given 24 hours to leave their homeland. After such an order, they had to decide whether to return to Russia or to other parts of the Soviet Union. Staying in Russia was not popular as Russian village with its traditions and habits was too different from Ingrain village; also the persistent lack of food as well as decent jobs were also determining factors. The geographic closeness of Estonia to Ingridia, cognition of Estonian and Finnish languages in addition to the Lutheran tradition of Estonia convinced Ingrian Finns to approach Estonia. Decision-making was influenced by the "sackfellows" (in Estonian – *kotipoisid*) who were touring on the railways of post-war Soviet Union as stowaways. They spread information on the economic

situation in Estonia and offered a direct example of possibilities for travelling without a ticket.

The expression “24 hours” is very often repeated in the Ingrian stories as a scary experience that they tried to avoid by hiding or by buying a new passport. Yet, life in Soviet Estonia was to bring about one more trial – deportation in 1947-50. The Ingrian passports were stamped with a sign “Art. 58” and with that people became “traitors of the country”.¹ The earlier deportation was carried out without any explanation. Now, an explanation was provided: the Ingrians’ fault was that of being Finnish and having been taken to Finland in accordance with the bilateral treaty between Germany and Finland.

Our passports were stamped with “traitor” and then crossed out with black ink. We were discounted like waste metal that nobody needs. Then we were put on a train and taken to Kuibyshev where there’s a town named Ginell. It was horrible there, hunger and ... We were forced to dig the ground with a pick ax. Then together with my mother we decided to escape back [to Estonia]. (A woman, born in 1929)

The repression of 1947-1950 did not touch all Ingrians. Families whose members had served in the Red Army were exempt. Also, those working in a factory or in an administration were left in peace. Many young girls could save themselves by marrying an Estonian or a Russian and thereby changing their Finnish-Ingrian family name.

The official permission to return to Ingria was issued in 1956, which was already too late. People had settled in new environments, many had been married and had children going to school, a decent living and a job. In Ingria they would have been faced with

¹ According to the Criminal Code of the Soviet Union, §58 marked “betrayal of the country through acts by the Soviet citizens against the Soviet military power like espionage, telling federal secrets to the enemy, escape abroad. The act was to be punished with the highest possible measures” (Russian Soviet Republic’s Criminal Code Art. 58).

a new start once more. Many Ingrians lacked a compelling reason for such a move.

For the Ingrians, the war meant a change in environment and the adoption of a new culture that differed in language, society and economy. In addition, all material history was taken from them. At the Finnish-Russian border, they had to give up everything in Finnish – books, documents and photos. Ever since then Ingria became a fairy-tale land existing only in the stories of elderly people. Therefore, in some ways the “Ingrian era” came to an end with the 1940s.

Life in Soviet Estonia – forty unimportant years

Social and political circumstances improved in the 1950s. Many informants say, when talking about that period, that “then we started living”. After mentioning this, most of the life stories jump right into 1988, the year of the so-called singing revolution in Estonia.² At first, I was disappointed by this omission, as I was planning to focus on these specific years of the Ingrian life stories and difficulties of adopting to a new society. Then I became curious as to why such a large part of their lives was excluded. Below, I shall outline some of the causes.

The easiest explanation can be the return to a normal life in 1950s. A tragic and hectic chain of events was replaced by routine. People got married, women gave birth to children, men changed jobs and apartments, families bought their first car. All this did not bear comparison with their previous life during the war, and thus the period was more easily forgotten.

Secondly, one must bear in mind that the construction of a life story is influenced by the exact time when the story is narrated and by the exact person to whom it is told. The time of telling a life story can influence the contents of the story, because the storyteller

² In 1988 Estonia started to increasingly protest against the central power in Moscow. People gathered in the Song Festival grounds in Tallinn and started spontaneous song festivals. Thus, the period has come to be known as the singing revolution. The name fits the peaceful manner of the protests, without a single victim. One often says that the Estonians sang themselves free (for more details, see Taagepera 1993).

himself is influenced by immediate events having taken place. The time of my interviews in 1996-97 was also a time when many Ingrians were getting compensation from Germany for having been to a wartime camp. Such an event could take their minds back to war incidents and to the time when they were in the wartime camps. Also, my own person could exert some influence. The Ingrians saw me as a younger researcher who had not personally experienced the Second World War. Therefore, they might have seen a necessity to stress their own hardships for me. When noticing that I was an Estonian, they might have wanted to prove that the Ingrian destiny was no less harsh than the Estonian one.

The third reason has to do with the negative attitude towards non-Estonians starting at the time of the singing revolution. Freedom of speech initiated a common Estonian media slogan that immigrants (mostly Russians) who had come to Estonia during the Soviet period should go back to where they came from. A journalist of Ingrian origin wrote in the Estonian newspaper *Eesti Ekspress*: "I started thinking about my Ingrian origins during the singing revolution when everybody spoke with great passion about mother tongue, homeland, origins and the possibility of returning to where they came from" (Maasikmäe 1996:8).

The fourth reason originates in the beginning of our meeting and interview. I had told my informants that my interest was mostly directed towards their Ingrian background. As the Ingrians do not seem to connect their life in Soviet Estonia from the 1950s up to 1988 with their Ingrian identity, they preferred not to talk about it. Also, many had lost their Ingrian identity during the long time period when they were Soviet citizens; identified by their jobs and careers and not by their ethnic origin.

Most of the reasons given above are more or less connected with being Ingrian.

Nevertheless, the forty silent years did pass and they did bring about various changes in the lives of Ingrians. According to a few outspoken memoirs, these years could also be called an era of survival and an era of lost ethnic identity. The Ingrian Finns started to mix with Estonians rather quickly; in East and Northeast Estonia they mingled also with Russians. At first they lived in Estonia illegally and due to danger of being exiled they tried to integrate

as quickly as instantly as possible; initially this was revealed in the relatively fast adoption of the Estonian language. The mutual marriages of Ingrian Finns became more and more rare while mixed marriages with Estonians or Russians were rather customary. The children who were born into mixed marriages were not taught the Finnish language. One of the pillars of the Ingrian-Finnish identity – Finnish language – had disappeared and soon also the other – religion – was to be vanishing likewise. Although the Lutheran tradition had been one of the factors inviting them to Estonia, the local negative attitude towards churches affected also the Ingrian Finns. The people connected closely to church were avoided at schools and at work; especially regarding their recent danger of deportation, the Ingrian Finns did not want to be in the center of negative attention. Also the general decrease in church's role in the society affected their decisions.

The Soviet ideology plays an important part in this process of losing ethnic identity. As Estonian sociologist Aili Aarelaid (1998:21-24) states: "The Stalinist national politics neither cared about nor respected a nation's territory, its traditional way of living, national identity or psychology. The physical integrity of nations was destroyed and the use of language was abruptly changed. /.../ The ethnic groups within the Soviet Union came to represent above all a state and only then a nation. National identity became forbidden in the Soviet Union. It was only accepted during a festival or in a form of folklore."

The Ingrians were politically repressed and had to avoid any form of national expression. They could not even allow themselves the festive type of nationalism. Mostly, apart from their immediate family, they did not have larger circle of fellow-Ingrians. Social identity and working environment replaced ethnic and religious means of self-identification (see also Anepaio 1999a). People began to relate to such groups like working colleagues, classmates at school, sports teams and units of political organizations (pioneer or komsomol units, party organization, etc.).

The Ingrian Finns as individuals stayed alive, but they sacrificed the marking characteristics of their ethnic singularity for that cause.

Independent Estonia – Ingrian life stories again

The breakup of the Soviet Union and the regaining of independence in Estonia

Soviet Estonia did not provide conditions for keeping up the language or culture of the Ingrians. The situation improved only at the end of the 1980s. Until then, according to the Soviet rhetoric, there existed one “Soviet nation” erected during the years of building socialism. As Soviet totalitarianism stressed equality and uniformity, the fact that everybody did not speak or think in a like manner was overlooked.

The Baltic states were among the first to protest against Moscow and to demand greater decision-making powers. Researchers of Baltic origin living in the US, Estonian political scientist Rein Taagepera and the Lithuanian historian Romuald Misiunas conclude about the events of 1987: “The momentum begun in 1987, gathered force in 1988 and developed into significant mass political movements in all three republics. Baltic efforts increasingly focused on broader demands for autonomy, especially in economic matters. This year saw political change of great consequence in all three republics. Broad popular fronts appeared; these occupied the middle ground between the incumbent CP [Communist Party] leadership and dissidents. The old party leadership were changed, and their successors sought to acquire popularity by espousing national causes. Old national symbols such as the flags of the pre-war states, strictly prohibited throughout the period of Soviet occupation, reappeared. In that year too, the indigenous language was declared the state language in Estonia and Lithuania. /.../ The process appeared first and in a most pronounced form in Estonia, which by the end of 1988 became the first republic in the USSR to proclaim its sovereignty and the primacy of republic law over all-Union legislation” (Misiunas & Taagepera 1993:311-312).

Public discussion in Estonia claimed that the Estonian nation had changed a lot during the last 50 years and that the change had occurred in a destructive manner for the native people.³ The Esto-

³ The 1934 census showed that Estonians formed 88.2% of the population. Since the Soviet occupation, and especially after the war, the population has been affected most by the colonial assimilation policies of the USSR.

nians feared becoming a minority in their own land. This perception was one of the reasons to protest against the central authorities in Moscow. All of a sudden, the non-Estonians living in Estonia found themselves in a new situation – they no longer belonged to the family of “equal” Soviet nations. Without relocation, 38 % of the Estonian population had become foreigners. While staying in the same territory, they were surrounded by a border within which new laws were enacted and enforced. For many ethnic non-Estonians, Estonia’s regaining of independence brought the loss of many privileges. The Russian language was no longer a *lingua franca* that everybody in Estonia could or wanted to speak and understand.

The right to be Ingrian again

Not all non-Estonians reacted negatively to the regained independence. Numerous smaller minority groups formed associations and circles. The first minorities to organize were the Jews and the Swedes, then the Ingrians followed already in September of 1988. I would like to illustrate this by two quotations. The first is from Anatoli Schultz who called the first Ingrian meeting and is one of the Ingrian association’s enthusiasts. Apparently, nobody knew how many people would be interested in joining the society and publicly announce their ethnic identity. The second quotation belongs to the same woman whose words introduced this article. Anna lost her husband and home during the war and together with her son twice started her life from scratch in Estonia (first, in 1945, and again in 1951, after being deported in 1948). I still remember how Anna recalled the first meeting of the Ingrian society with both tears and a smile on her face. For her it was a solemn moment to openly declare her nationality.

Hundreds of thousands of people were brought into Estonia from central Russia, the Ukraine and Byelorussia. The percentage of Estonians in the population dropped to 61.5%, according to the 1989 census. Russians formed the largest minority (30.3%), followed by the Ukrainians (3.1%) and Byelorussians (1.8%) (The Baltic States. A Reference Book 1991:15-16).

Well, it probably came in parallel with the Estonian struggle for freedom. Where else could it come from. '88 was especially tumultuous. And it became evident that not all nations are equal. /.../ When we had our first meeting and many more people came than originally expected... I personally counted on 25 but there were well over 200 and that gave me strength to think that maybe we can really start doing something. (A. Schultz)

I am a member of the Ingrian Society. I became one as soon as it appeared. We had a large meeting on Vanemuise Street next to the museum. I went to the meeting, there were cries and laughter when we sang our song called "Inkeri herä työhen" [wake up Inkeri, and get to work]. That is our national song. The radio and television broadcast news about the meeting. At the time I had a close relative from Jõhvi [a city in North Eastern Estonia] who absolutely refused to leave before the big meeting of Ingrians. I told her that she could stay with me. Together we went to the meeting. They were selling the Ingrian flags there... (A woman, born in 1911)

Declaring oneself openly Ingrian and taking part in the Ingrian Society did not come naturally for everyone. At the end of the 1980s, fear of the KGB had not left people's mind. Also many Ingrians had declared in their passport their nationality to be Estonian or Russian, according to one of their parents.⁴ But others succeeded in overcoming their fear and doubt and joined the society. Today, many of those have become active members.

In the beginning I was afraid to go there. The announcement read – "people of Finnish extraction". Of Finnish extraction... I am not of Finnish nationality. My father was a Russian, so my ethnic nationality in my passport was Russian. We had to declare the nationality according to

⁴ In the Soviet Union people received their passports at the age of 16. Amongst other things, a nationality had to be marked into passports and thus, persons of mixed marriages had to choose between the nationality of parents.

that of one's father. Had I known then that I had free choice, I would certainly have chosen another nationality. So I was a Russian and I did not dare to go there at once. But then I heard that everybody was going and I decided to join. I thought that I did not have to vote if I wasn't entitled to vote. That I could listen only. So I listened. They wrote down the names... At first, people were afraid to list their names. Many remained seated and preferred to be anonymous. What if all of a sudden we all declared to be Ingrians. And what if the list would have gone to the KGB directly? A lot of people were afraid of that. (A woman, born in 1947)

The first Estonian Society of Ingrian Finns was founded in Tartu, but soon other county centers followed the example; altogether thirteen local cultural societies were established, incorporating at their highpoint nearly 6000 members. Leaders of the Ingrian movement have said: “..we united in order to act together, to become strong, to be able to declare to the world our existence and to do everything possible to restore the national culture” (Saunanen 1991:2). One of the principal objectives of the Ingrian movement became restoring the Ingrian collective memory. Members valued the opportunity to feel themselves Ingrians, to participate in the choir and in the handicraft circle, to study Finnish, to travel to Finland with the choir, to receive aid as an elderly person or to organize moving to Finland.⁵ A part of the Ingrian awakening movement was the founding of church congregations at larger centers. Besides assisting holy communions in Estonian and listening to a Finnish church ceremony over the radio, the Ingrians could now openly practice their religion. A large majority of the life stories include memories connected with the Ingrian society and church.

⁵ In April 1990, Finnish President Maino Koivisto declared that the Finns (including the Ingrians) living in the territory of the Soviet Union can be considered returning emigrants. In other words, the Ingrians whose ancestors moved from Finland to Ingria in the 17th century could now return “home” (Pekkala, Vasenkari 2000:559). After such a statement, the Ingrians faced a dilemma whether to change their country once again. According to the data from the Estonian census 2000, the number of Ingrians decreased by about 5000 compared to the census of 1989. [<http://www.stat.ee>] 15.06.2002.

New state – new laws

The singing revolution and the following independence of Estonia provided a chance for the Ingrians to define themselves by their ethnic belonging. However, soon there appeared a darker side to the story. Namely, restrictions and limitations that complicated people's lives. The presence of the Estonian state emerges most clearly when talking about attaining citizenship.

Political changes in the newly independent Estonia pushed Ingrians into a marginal position similar to that after the Second World War. Once more, they found themselves torn between two contrary groups that differed by culture, language, values, politics or religion. The Ingrians belonged to the Ingrian ethnic minority group and wanted to feel equally welcome in the broader category of Estonians. That unfortunately did not happen as the Estonian public opinion formed a negative attitude towards all immigrants from the Soviet period. It was not certain that the Ingrians had the right to consider themselves Estonians and to live in Estonia.

I still had one fear remaining. We thought what would happen to us now. Would there be another deportation? We feared that a little. But otherwise, we were quite peaceful and satisfied. We had suffered under the Russians quite a lot. (A woman, born in 1913)

With independence, life stories began to reflect the new order. People speak of themselves or of those close to them in terms of fulfilling requirements set by the state. These requirements include the language test, attaining citizenship, and receiving a passport. The Ingrians passed the language tests, cultural and history exams without much difficulty and received the Estonian citizenship. Thus, they felt they had the right to be part of Estonia.

I got the Estonian passport easily. I had the card of the Estonian Committee.⁶ I got a green card and my wife got

⁶ The Estonian Committee's blue cards were issued between 1989 and 1990 to Estonians whose ancestors had been the citizens of the Estonian Republic before the Soviet occupation in 1940. Green cards were issued to foreigners

an other one. They announced that those who had been living in Estonia could come to the migration office. In 1993 I passed the language test without any preparation time. I paid 20 kroons to the federal bank. On the day of the examination people suggested that maybe the pensioners did not have to take the exam. But as I had already paid, I decided to take it. The exam passed quickly, I just talked a little. When I came out, a Russian women asked me whether I had failed as I passed so quickly. I waited for the outcome. My wife called... she was told that at first only Estonians got the citizenship. Anyway, they checked and I had gotten it. (A man, born in 1924)

The Ingrians had moved to Estonia during the Soviet era as immigrants. Nevertheless, political changes in Estonia proved to be positive for them. After forty years of silence they got an opportunity to practice their national culture and to openly declare their nationality. Unlike other non-Estonians, they smoothly integrated into Estonian society and easily learned the language. Thus, the Ingrians did not have problems following the laws of the independent Estonia.

Ingria survives in tales

The decline and reawakening of the Ingrians is clearly reflected in their life stories. With the help of these autobiographies we can understand how an Ingrian has lead his or her life and how he/she looks back on it; we realize what he or she considers important when recalling the past.

Ingrian life stories are defined by two historic events – the Second World War, and the breakup of the Soviet Union plus the regaining of Estonian independence. Both of these historic moments are closely related with the right to be Ingrian and with ethnic identity.

who had registered themselves for acquiring the Estonian citizenship. The main goal of the Estonian Committee was the restoration of the Estonia Republic along the judicial sustainability of the Estonian Republic of 1918-1940. After the restoration of independence those with the green card received the Estonian citizenship by simpler terms.

The first event, the Second World War, falls on the negative side of the life story because the Ingrians were brutally caught between the wheels of history. For the Ingrians, war and deportation were not just some 20th century political events, but destructive forces eliminating their ethnic belonging. Because of their Finnish origin, they were taken to Finland during the war and then deported to Russia. They never returned back home.

The second event – the breakup of the Soviet Union and independent Estonia falls on the positive side of the life story because they brought about an opportunity to rediscover their ethnic identity. The Ingrians in Estonia once again had the chance to be Ingrians, to be active in their cultural societies and to demonstrate openly their nationality.

The period between these two historic events is not emphasized. That is unexpected, because there exists a common belief that ethnic minorities who had to readjust to life in a new society construct their life stories around that new situation and difficulties related to it. Because of the many hardships of the Second World War, the Ingrians wished to quickly integrate into Soviet Estonian society. In some ways, that strategy has helped them to succeed in the current Republic of Estonia.

How do the present-day Ingrian Finns relate to Ingria? They have heard about it in stories told by grandparents or parents and read about it in newspapers and books. In the beginning of 1990s they participated in singing festivals in Ingria, as they were eager to see the country they had heard so much about and they knew their roots would be there. But Ingria did not fill the expectations evoked by storytellers – a beautiful and flourishing country with prosperous farms and magnificent churches had become a fairyland living only in memories and stories told to grandchildren.

After the regaining of Estonian independence, the Ingrian minority group has encountered several changes and the individual members have started to ask themselves basic questions like “Am I Ingrian?” What does it mean? What does the Ingrian nationality mean in today’s Estonia? How do I differ from the other nationalities living in Estonia? The Ingrians have a specific tradition of narrating. The stories of lives and fate of Ingrian Finns together with accompanying pain and beauty are constantly very important

to those whose self-determination relies on being an Ingrian Finn. The current Ingrian identity is largely based on these kinds of stories. Those who consider their nationality to be important have to acknowledge the history of the Ingrian nation. They have to comprehend their own position in this story.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Elulood: 45 intervjuud, 11 kirjalikku elulugu

Eesti Rahva Muuseumi Etnograafilise Arhiiv, Fotokogu, Kunstikogu

Kirjandus

- AARELAID, Aili 1998. Ikka kultuurile mõeldes. Tallinn
- AHLQVIST, Tony 1996. Ingerisoomlaste assimileerumine Eesti ühiskonda pärast Teist maailmasõda. Seminaritöö. Tartu Ülikool, lähiajaloo õppetool
- AKMAN, Haci 1993. Landflyktighet. En etnologisk undersøkelse av vietnamesiske flyktninger i eksil. Bergen
- ANEPALIO, Terje 1999a. The Land Next To Ingria. Ingrian Finns In North-East Estonia After World War II. – *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region. Studia Fennica Ethnologica* 5. Ed. by Teinonen, Markku; Virtanen, Timo J, pp. 155-180
- ANEPALIO, Terje 1999b. Soomlased. – *Eesti rahvaste raamat*. Toim. Viikberg, Jüri. Tallinn, lk 437-445
- ARNSTBERG, Karl Olov; EHN, Billy 1976. Etniska minoriteter i Sverige förr och nu. Lund
- The Baltic States. A Reference Book 1991. Tallinn-Riga-Vilnius
- BARTH, Frederik 1969. Introduction. – *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*. Ed. by Barth, Frederik. London, pp. 9-38
- BERGER, Peter L; LUCKMANN, Thomas 1987. Den samfundskabte virkelighed. En vidensociologisk afhandling. Viborg
- BJERG, Svend 1983. Den selvbiografiske genre. – *Selvbiografien*. Red. af Bek, Lise; Bjerg, Svend; Bojesen, Lars Bo; Lindhardt, Jan. Viborg, s. 7-12
- BOHMAN, Stefan 1986. The People's Story. On the collection and analysis of autobiographical materials. – *Nordiska Museet. Methodological Questions No.3*. Stockholm, pp. 3-23

- BRINGÉUS, Nils Arvid 1976. Människan som kulturvarelse. Lund
- BRONFENBRENNER, Urie 1973. Barn i to verdener: USA og Sovjet. Oslo
- CONNERTON, Paul 1996. How Societies Remember. Cambridge
- DANIELSEN, Kirsten 1992. Tre måter å analysere livshistorier på. – *Livsløp og livshistorier. Fire bidrag til en livsløpsforståelse av alderdommen. Norsk Gerontologisk Institutt, Rapport 4*. Oslo, s. 87-100
- DAUN, Åke 1989. Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv. Stockholm
- DAVIS, Fred 1979. Yearning for yesterday: A sociology of nostalgia. New York
- DE GEER, Eric 1977. Migration och influensfält. Studier av emigration och intern migration i Finland och Sverige 1816-1972. *Studia Historica Upsaliensa 97*. Uppsala
- DEGH, Linda 1995. Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration. *Academia Scientiarum Fennica*. Helsinki
- EESTI ajalugu: kronoloogia 1994. Koost. Vahtre, Sulev. Tallinn
- EESTI arvudes 1920-1935. 1937. Tallinn
- EESTI rahva elulood I 2000. Koost. Hinrikus, Rutt. Tallinn
- EHN, Billy; ARNSTBERG, Karl-Olov 1989. Det osynliga arvet. – *Bland Sverige. Kulturskillnader och kulturmöten*. Red. av Daun, Åke; Ehn, Billy. Stockholm, s. 88-112
- EHN, Billy 1992. Livet som intervjukonstruktion. – *Självbiografi, kultur, liv*. Red. av Tigerstedt, C; Roos, J. P; Vilkkö, A. Stockholm/Skåne, s. 199-219
- EHN, Billy 1993. Nationell inlevelse. – *Försvenskningen av Sverige*. Av Ehn, Billy; Frykman, Jonas; Löfgren, Orvar. Stockholm, s. 203-265
- EHN, Billy; KLEIN, Barbro 1994. Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet. Stockholm
- EHN, Billy; LÖFGREN, Orvar 1994. Kulturanalys. Malmö
- EHN, Billy 1996a. Närhet och avstånd – *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Red. av Ehn, Billy; Löfgren, Orvar. Stockholm, s. 89-176
- EHN, Billy 1996b. Etnicitet: symbolisk konstruktion av gemenskap. – *Kultur och erfarenhet*. Red. av Ehn, Billy. Stockholm, s. 65-93

- EITINGER, Leo 1981. Fremmed i Norge. Oslo
- ENE 1988. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, kd 3. Tallinn
- ENGMANN, Max 1983. S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703-1917. Helsingfors
- ERIKSEN, Anne 1988. Muntlige kilder – Kilder til hva? – *Norveg 31*, s. 69-82
- ERIKSEN; Anne 1994. Tidsoppfatning i livshistoriske fortellinger. Eller: når livet og tiden berører hverandre. – *Tiden och historien i 1990-talets kulturforskning*. Red. av Gustavsson, Anders. Uppsala, s. 81-97
- ERIKSEN, Anne 1996. Vi må kjenne våre røtter. Historien og modernitetens mytologi. – *I møte med det moderne. KULTs skriftserie 63*. Red. av Mikaelson, Lisbeth. Norges Forskningsråd, s. 32-46
- EVERYDAY life and ethnicity 1994. Urban Families in Loviisa and Võru 1988-1991. *Studia Fennica Ethnologica 2*. Ed. by Kirveenummi, A; Räsänen, Matti; Virtanen, Timo. Helsinki
- FRYKMAN, Jonas 1992. Biografi och kulturanalys. – *Självbiografi, kultur, liv*. Red. av Tigerstedt, C; Roos, J.P; Vilkkö, A. Stockholm/Skåne, s. 241-264
- FRYKMAN, Jonas 1999. Asjad, mida me teeme, aga millest me harva räägime. – *Skandinaavia kultuurianalüüs. Studia Ethnologica Tartuensia 3*. Toim. Järs, Anu; Kannike, Anu; Pärdi, Heiki. Tartu, lk 73-91
- GARDBERG, Pia-Maria 1991. Vår nordiska identitet. – *Nationella identiteter i Norden - ett fullbodad projekt? Nord 1991:26*. Red. av Linde-Laursen, Anders; Nilsson, Jan-Olof. Eskilstuna, s. 349-357
- GIDDENS, Anthony 1997. Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten. København
- GRÖNDAHL, Satu 1997. Den ofullkomliga traditionen: bilden av ingermanlands kvinnliga runotradition. *Acta Universitatis Upsaliensis*. Uppsala
- GULLESTAD, Marianne 1996a. Hverdagsfilosofer. Verdier, selvforståelse og samfunnsyn i det moderne Norge. Oslo

- GULLESTAD, Marianne 1996b. Modernity, Self and Childhood in the Analysis of Life Stories. – *Imagined Childhoods, Self and Society in Anthropological Account*. Ed. by Gullestad, Marianne. Oslo, pp. 1-39
- GULLESTAD, Marianne 1999. Ühisosa ja erinevused kultuuris. – *Skandinaavia kultuurianalüüs. Studia Ethnologica Tartuensia* 3. Toim. Järs, Anu; Kannike, Anu; Pärdi, Heiki. Tartu, lk 37-51
- HAKAMIES, Pekka 1992. Inkeri monietnisenä alueena. – *Inkeri: Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Nevalainen, Pekka; Sihvo, Hannes. Helsinki, s. 197-204
- HERTZBERG JOHNSEN, Birgit 1988. Autobiografier - Individorienterte kilder. – *Norveg 31*, s. 103-113
- HODNE, Bjarne 1983. Autobiografier som folkloristisk kilde. – *Norveg 26*, s. 5-40
- HODNE Bjarne 1984. Autobiografien: Folkloristisk kilde med samfunnsrelevans. – *Tradisjon 14*, s. 49-61
- HODNE, Bjarne 1988. Personlige fortellinger. – *Norveg 31*, s. 41-68
- HOLTER, Harriet; KALLEBERG, Ragnvald 1982. Kvalitative metoder i samfunnsforskningen. Oslo
- HONKO, Lauri 1982. Folktradition och identitet. – *Folktradition och regional identitet i Norden. NIF Publications No.12*. Red. av Nenola-Kallio, Aili. Åbo, s. 11-23
- HONKO, Lauri 1998. Folklooriprotsess. – *Mäetagused*, nr 6, lk 56-84
- HÄGGSTRÖM, Nils; BORGEGÅRD, Lars-Erik; ROSENGREN, Anette 1990. När Finlandarna kom. Uppsala
- JOHANSEN, Anders 1989. Ting, tid, identitet. – *Syn og Segn*, nr. 3, s. 226-240
- KAIVOLA-BREGENHØJ, Anniki 1999. Life as narrative. Ingrian-Finns tell about their vicissitudes. – *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region. Studia Fennica Ethnologica* 5. Ed. by Teinonen, Markku; Virtanen, Timo J. Helsinki, pp. 48-60
- KATUS, Kalev 1999. Rahvus ja vähemusrahvus. – *Eesti rahvaste raamat*. Toim. Viikberg, Jüri. Tallinn, lk 400-406

- KIEL, Ulla; LAGERCRANTZ, Caroline; OLOFSSON, Raija 1982. Ingermanländere i Sverige. En minoritet i tre generationer. – *CI-uppsats*. Göterborgs universitet, Etnologiska institutionen
- KJELDSTADLI, Knut 1992. Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget. Oslo
- KONSEN, Tiina 1990. Mis juhtus ingerlastega. – *Edasi*, 25.04, lk 4
- KORKIAKANGAS, Pirjo 1994. Childhood Memories and the Conceptualisation of Childhood. – *Ethnologia Scandinavica*, vol. 24, pp. 60-69
- KORKIAKANGAS, Pirjo 1997. Individual, Collective, Time and History in Reminiscence. – *Ethnologia Fennica*, vol.25, pp. 5-16
- KURS, Ott 1989. Ingeri ärkab Eestis. – *Edasi*, 16.02, lk 6-7
- KURS, Ott 1990a. Ingeri põliselanike saatus. – *Akadeemia*, nr 7, lk 1484-1499
- KURS, Ott 1990b. Kodumaata rahva mälestusi. – *Edasi*, 08.09, lk 5
- KURS, Ott 1995. Venemaa läänemeresoome rahvaste haridus ja haldusasutused. – *Kleio. Ajaloo ajakiri*, nr 2 (12), lk 27-31
- KURS, Ott; BERG, Eiki 1995. Etnilised vähemused ja uusasukad Eestis. – *Akadeemia*, nr 2, lk 260-275
- KURS, Ott 1998. Etnilisi vähemusi ajas ja ruumis I. *Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad IV*. Tartu
- KVIDELAND, Reimund 1979. Verbal trading i enkulturationsprocessen. – *Kulturell kommunikation*. Red. av Bringéus, Nils-Arvid; Rosander, Göran. Lund, s. 41-52
- LAAKSONEN, Pekka 1982. Identiteten söks i traditionen. – *Folktradition och regional identitet i Norden*. NIF Publications No.12. Red. av Nenola-Kallio, Aili. Åbo, s. 55-59
- LAAR, Mart; OTT, Urmas; ENDRE, Sirje 2000. Teine Eesti. Tallinn
- LAGNEBRO, Lillemor 1994. Finska krigbarn. Umeå
- LAHI, Allan 1999. Eesti kodakondsuspoliitika. – *Eesti rahvaste raamat*. Toim Viikberg, Jüri. Tallinn, lk 106-111
- LANGNESS, Lewis; FRANK, Gelya 1981. Lives An Anthropological Approach to Biography. California
- LEHMANN, Albrecht 1983. Erzählstruktur und Lebenslauf. Autobiographische Untersuchungen. Frankfurt
- LEHMANN, Albrecht 1985. Att berätta om sitt eget liv. – *Kulturmöten - nytida tysk etnologi i urval*. Red. av Gustavsson, Anders. Lund, s. 199-206

- LEJEUNE, Philippe 1989. On autobiography. – *Theory and History of Literature*, vol 52, Minneapolis
- LINDE-LAURSEN, Anders 1991. "... derfra min verden går" - om national identitet. – *Nationella identiteter i Norden - ett fullbodad projekt? Nord 1991:26*. Red. av Linde-Laursen, Anders; Nilsson, Jan-Olof. Eskilstuna, s. 11-18
- LÖFGREN, Orvar 1993. Nationella arenor. – *Försvenskningen av Sverige*. Av Ehn, Billy; Frykman, Jonas; Löfgren, Orvar. Stockholm, s. 22-117
- LÖFGREN, Orvar 1994. Følelsens forvandling. Tiden, naturen og hjemmet i den borgerlige kulturen. – *Det kultiverte mennesket*. Av Frykman, Jonas; Löfgren, Orvar. Oslo, s. 17-130
- LÖFGREN, Orvar 1999. Kultuuri anatoomiast. – *Skandinaavia kultuurianaliüis. Studia Ethnologica Tartuensia 3*. Toim. Järs, Anu; Kannike, Anu; Pärdi, Heiki. Tartu, lk 13-36
- MAASIKMÄE, Sirje 1996. Nimi reedab. – *Eesti Ekspress*, 31.05, lk 8
- MATLEY, Ian M 1979. The Dispersal of Ingrian Finns. – *Slavic Review*, vol. 38, no. 1, pp.1-16
- MAY, Rollo 1992. Myter og identitet. Behovet for myter i vår tid. Oslo
- MISIUNAS, Romuald J; TAAGEPERA, Rein 1993. The Baltic States. Years of Dependence 1940-1990. London
- MOORA, Aliise; MOORA, Harri 1964. Lisandeid vadjalaste ja isurite etnilisele ajaloolle. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat*, XIX. Tartu, lk 188-209
- MOSS, William 1977, Oral History: An Appreciation. – *The American Archivist*, vol. 40, no. 4, pp. 429-440
- MUSTONEN, Juuso 1931. Inkerin suomalaiset seurakunnat. Helsinki
- MØRCK, Yvonne 1990. Livshistorie og kvindeliv. Livshistoriens anvendlighed i den antropologiske forskning. – *København Universitet, Institutt for antropologi, Spesialrække nr.31*
- NEVALAINEN, Pekka 1992a. Silmäys Inkerin kirkollisiin oloihin 1704-1917. – *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Nevalainen, Pekka; Sihvo, Hannes. Helsinki, s. 159-166
- NEVALAINEN, Pekka 1992b. Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. – *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Nevalainen, Pekka; Sihvo, Hannes. Helsinki, s. 234-299

- NIEDERMÜLLER, Peter 1988. From the Stories of Life to the Life History: Historic Context, Social Process, and the Biographical Method. – *Life History as Cultural Construction/Performance. Proceedings of the IIIrd American-Hungarian folklore conference held in Budapest, 16-22 august, 1987*. Ed. by Hofer, Thomas; Niedermüller, Peter. Budapest, pp. 451-473
- NIEDERMÜLLER, Peter 1990. The search for identity: Central Europe between tradition and modernity. – *Plenary paper at the 4th congress of the SIEF in Bergen*, Pp. 109-121
- NIEDERMÜLLER, Peter 1992. Lebensgeschichtliches Erzählen als Quelle zur Gegenwartsvolkskunde in Südosteuropa: das Beispiel der jüdischen Kultur in Budapest. – *Die Volkskultur Südosteuropas in der Moderne Europa / Southeast European Folk Culture in the Modern Europa*. Herausg. Roth, Klaus. München, S. 321-341
- NOORMETS, Tiit 1988. Ingerlaste lugu. – *Looming*, nr 3, lk 426-428
- NUTT, Mart 1989. Homo sovieticuse sündroom. – *Looming*, nr 2, lk 221-225
- OKSAAR, Els 1971. Språkpolitiken och minoriteterna. – *Identitet och minoritet. Teori och politik i dagens Sverige*. Red. av Schwarz, David. Stockholm, s. 164-175
- PAASI, Anssi 1996. Boundaries. Territories and Counciousness: the changing Geographies of the Finnish-Russian border. New York
- PAKKANEN, Santeri 1993. Vid min flods källflöden. – *Ingermanland - om land och folk*. Red. av Huovinen, Sulo. Stockholm, s. 7-18
- PEKKALA, Armi; VASENKARI, Maria 2000. Producing Thick Data: an Ingrian Finnish Case. – *Thick Corpus. Organic Variation and Textuality in Oral Tradition. Studia Fennica Folcloristica 7*. Ed. by Honko, Lauri, pp. 557-576
- PÄRDI, Heiki 1995. Eesti etnoloogide aukartus elu ees. Välitööpäevikud kultuuriuurimise allikana. – *Pro Ethnologia 3*, lk 67-75
- RAAG, Raimo 1999. Eestlane väljaspool Eestit. Tartu
- RAHI, Aigi 1998. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu
- RANINEN-SIISKONEN, Tarja 1999. Reminiscences of warmemories. – *Ethnologia Fennica*, vol. 27, pp. 37-43

- REINVELT, Riina 1997. Eesti ingerisoomlaste elust ja saatusest. Etnoloogiline eluloouurimus. Peaseminaritöö. Tartu Ülikool, etnoloogia õppetool
- RELPH, E 1976. Place and Placelessness. London
- RIKMAN, Erle. Nõukogude perioodi konstrueerimine elulugudes. [<http://www.ehi.ee/ehi/oppetool/lopetajad/erler/>]. 18.01.2001
- RUNNEL, Pille 1998. Inimese enesemääratlusest setude näitel. Peaseminaritöö. Tartu Ülikool, etnoloogia õppetool
- RÄSANEN, Matti 1995. Displaced persons. Understanding human migration in Europe after the Second World War. – *Encountering Ethnicities. Studia Fennica Ethnologica* 3. Ed. by Korhonen, Teppo, pp. 9-18
- SARV. Heno 1993. Soomeugrilased Venemaal läbi sajandite. – *Akadeemia*, nr 1, lk 13-28
- SAUNANEN, Albert 1991. Ingerisoomlased Eestis. – *Postimees*, 17.07, lk 2
- SCHWARZ, Sylvi 1985. Den ingermanländska identiteten. – *Ingria*, nr. 3, s. 20-21
- SIHVO, Hannes 1992a. Inkeriläisten identiteetti muutosten painassa – *Inkeri: Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Nevalainen, Pekka; Sihvo, Hannes. Helsinki, s. 343-355
- SIHVO, Pirkko 1992b. Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita. – *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Nevalainen, Pekka; Sihvo, Hannes. Helsinki, s. 179-196
- SKANDINAAVIA kultuurianalüüs. *Studia Ethnologica Tartuensia* 3. Toim. Järs, Anu; Kannike, Anu; Pärdi, Heiki. Tartu
- STRUMILIN, Stanislav. 1960. Rabotsji bõt i kommunism. – *No-või Mir*, no. 7, s. 203-220
- SVENSSON, Tom 1991. Samisk identitet i vår tid. – *Nationella identiteter i Norden - ett fullbodad projekt? Nord 1991:26*. Red. av Linde-Laursen, Anders; Nilsson, Jan-Olof. Eskilstuna, s 267-278
- SVENSSON, Birgitta 2000. Kulturarvets makt och möjligheter. – *Norden og nordiske fagtradisjoner. Den 28. Nordiske etnolog- og folkloristkongress. 3.-6.mai 2000, Hankø*. [<http://www.hanko.uio.no/planses/Svensson.html>]. 18.01.2001
- TAAGEPERA, Rein 1993. Estonia. Return to Independence. Boulder

- TAAGEPERA, Rein 1996. Soomeugri vabariikide tulevik Venemaa ja maailma raamistikus. – *Akadeemia*, nr 11, lk 2245-2275
- THOMPSON, Paul 1980. Det förgångnas röst. Södertälje
- THORSEN, Kirsten 1992. Livsløp og alderdom. Kvinneliv og mannliv - gamle forteller sin livshistorie. – *Norsk gerontologisk institutt, Rapport 6*. Oslo
- THURESON, Birger 1986. Lilja. Oslo
- TOIVONEN, Anu; MALINEN, Pirkko; LEHTONEN, Terhi 1995. Traditional folk culture and encountering ethnicities. – *Encountering Ethnicities. Studia Fennica Ethnologica 3*. Ed. by Korhonen, Teppo, pp. 182-192
- TUULI, Erkki 1988. Inkeriläisten vaellus: Inkeriläisen väestön siirto 1941-1945. Porvoo-Helsinki-Juva
- UIBOPUU, Valev 1984. Meie ja meie hõimud. Lund
- VNFSV Kriminaalkoodeks (Russian Soviet Republic's Criminal Code) 1947. Tartu

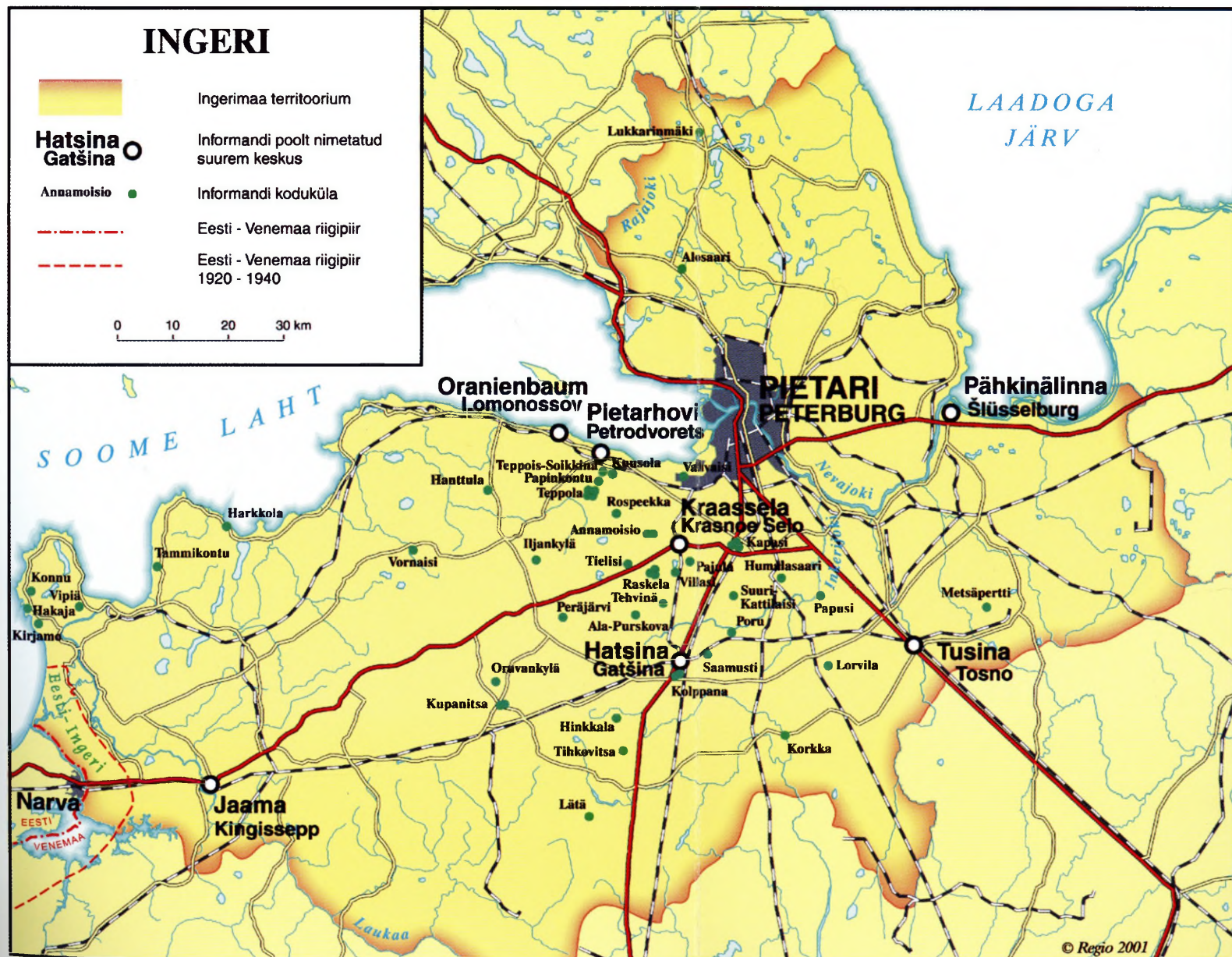
Perioodika

- Edasi 07.09.1988
- Pärnu Postimees 23.11.1988
- Riigi Teataja I 1938, 39
- Riigi Teataja I 1992, 7
- Riigi Teataja I 1993, 13

Lühendid

EKM	Eesti Kirjandusmuuseum
ERM	Eesti Rahva Muuseum
ERMEA	Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv
ERM Fk	Eesti Rahva Muuseumi fotokogu
ERM K	Eesti Rahva Muuseumi kunstikogu
EV	Eesti Vabariik
RT	Riigi Teataja
s	sündinud

Tahvel I. Ingerimaa kaart. Kaarditoimetaja Triin Laur, kaardikirjastus Regio

Tahvel II. Joonis 3.

Tahvel III. Joonised 28 ja 39.

Tahvel IV. Joonis 30.

Tahvel V. Joonised 35 ja 34.

Kes on ingerisoomlased? Miks nad elavad Eestis? Kuidas nad siia said? Mida me nendest teame? Nad on üks Eesti vähemusrahvusi. Nad tulid Eestisse pärast Teist maailmasõda põgenikena, kellelt oma maa – Ingerimaa – oli ära võetud.

Selles raamatus on kirjas ingerisoomlaste lugu alates 20. sajandi keskpaigast kuni tänapäevani. Käesoleva loo on rääkinud ingerisoomlased ise oma elulugude kaudu. Raamatu autor on neid lugusid analüüsinud ja tõlgendanud. Esile on toodud ingerisoomlaste elulugude kesksed teemad, samuti on otsitud vastust küsimusele, miks mõnest eluperioodist ei räägita. Lõpuks püütakse teada saada, mida tähendab Ingerimaa ingerisoomlastele praegu.

Riina Reinvelt (MA) on sündinud Tartumaal, lõpetanud A. H. Tammsaare nim. Tartu 1. Keskkooli. Seejärel jätkas õpinguid Tartu Ülikooli ajaloo osakonnas, mille lõpetas 1997. aastal bakalaureusekraadiga etnoloogias. Õppis samas 1997–2001 magistrantuuris ning kaitses edukalt väitekirja, mis ongi selle raamatu aluseks. Käesoleval ajal töötab Eesti Rahva Muuseumi peavarahoidjana ning jätkab õpinguid TÜ doktorantuuris.

